

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Εξωστρέφεια ελληνικής οικονομίας - Εξαγωγές

Αντωναίος Δημήτριος

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου
Πειραιώς ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην
Οικονομική και Επιχειρησιακή Στρατηγική

Πειραιάς, Ιούνιος 2022

UNIVERSITY OF PIRAEUS
DEPARTMENT OF ECONOMICS

MASTER PROGRAM IN
ECONOMIC AND BUSINESS STRATEGY

Extroversion of Greek economy - Exports

Antonaios Dimitrios

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Economic and Business Strategy

Piraeus, Greece, July 2022

Εξωστρέφεια ελληνικής οικονομίας - Εξαγωγές

Σημαντικοί Όροι: Εξωστρέφεια ελληνικής οικονομίας, Εξαγωγές, Οικονομική κρίση, Άμεσες Ξένες Επενδύσεις, Αλυσίδα Αξίας, Εμπορικό Ισοζύγιο, Ενεργειακό Μείγμα, Πληθωρισμός κόστους.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη του εξωστρεφούς χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην εξαγωγική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρηματικών μονάδων, στην επίδραση της χρηματοοικονομικής κρίσης του 2008, καθώς επίσης και στην ανεύρεση των προσδιοριστικών παραγόντων που δύνανται να ενδυναμώσουν την εξαγωγική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων. Τα οφέλη που απορρέουν από την επιχειρησιακή διεθνοποίηση και την εξωστρέφεια των επιχειρήσεων ποικίλλουν και αφορούν τόσο τις επιχειρήσεις όσο και τις οικονομίες των αντίστοιχων κρατών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και η βιωσιμότητά τους. Παράλληλα επιτυγχάνεται η οικονομική μεγέθυνση των κρατών. Ειδικότερα, η ελληνική επιχειρηματικότητα, κατακλύζεται από μικρομεσαίες επιχειρήσεις που λόγω μεγέθους δεν είναι ιδιαίτερα ανταγωνιστικές σε διεθνές επίπεδο και για τον λόγο αυτόν εμφανίζουν χαμηλά επίπεδα εξαγωγικής δραστηριότητας. Με την παρέλευση της οικονομικής κρίσης οι ελληνικές επιχειρηματικές μονάδες επαναπροσανατολίστηκαν προς την ενίσχυση του εξωστρεφούς χαρακτήρα τους, καθώς στόχευσαν στις διεθνείς αγορές. Μετά την οικονομική κρίση, επομένως, η εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας αυξήθηκε, όμως δεν κατάφερε να φτάσει τα επιθυμητά επίπεδα. Τα προβλήματα που κράτησαν πίσω την εξαγωγική δράση της ελληνικής οικονομίας ήταν τα χαμηλά επίπεδα ανταγωνιστικότητας των παραγόμενων προϊόντων, η προβληματική κατάσταση που επικρατούσε στο ελληνικό επιχειρηματικό πεδίο, η παρουσία διαχρονικών ελλειμμάτων στο εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας, τα χαμηλά ποσοστά δαπανών των ελληνικών επιχειρήσεων υπέρ του κλάδου της έρευνας και ανάπτυξης, καθώς επίσης και το γεγονός ότι ελληνική οικονομία ήταν ανέκαθεν κλειστή και μικρή. Προτείνεται η ολοσχερής δομική αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας, η μελέτη του ενεργειακού ζητήματος και ο εθνικός ανασχεδιασμός καθώς μελετάται και η λογική του υφιστάμενου κανονιστικού και θεσμικού πλαισίου με στόχο τη διευκόλυνση της εισόδου των επιχειρήσεων σε προγράμματα χρηματοδοτικών ενισχύσεων.

Extroversion of Greek economy - Exports

Keywords: Extroversion of Greek economy, Exports, Economic crisis, Foreign Direct Investment, Trade Balance.

Abstract

The purpose of this dissertation is to study the extroverted nature of the Greek economy, with particular emphasis on the export activity of Greek business units, the impact of the financial crisis of 2008, as well as to find the determinants that can strengthen export activity of the Greek companies. The benefits of business internationalization and extroversion vary and affect both the companies and the economies of the respective countries. Typical examples are the increase in the competitiveness of companies and their viability. At the same time, the economic growth of the states is achieved. In particular, Greek entrepreneurship is flooded with small and medium enterprises that due to their size are not very competitive internationally and for this reason show low levels of export activity. With the passing of the economic crisis, the Greek business units were reoriented towards the strengthening of their extroverted character, as they aimed at the international markets. After the economic crisis, therefore, the extroversion of the Greek economy increased, but failed to reach the desired levels. The problems that held back the export activity of the Greek economy were the low levels of competitiveness of the products produced, the problematic situation that prevailed in the Greek business, the presence of long-term deficits in the trade balance of Greece, the low percentages of Greek companies in favor of research and development, as well as the fact that the Greek economy has always been closed and small. It is proposed the complete structural restructuring of the Greek economy, the existing regulatory and institutional framework and the facilitation of the entry of companies in financial aid programs.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	iii
Abstract	iv
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγή.....	1
1.1 Σκοπός και Αντικείμενο Διπλωματικής Εργασίας	1
1.2 Σπουδαιότητα και Συμβολή στην Παρούσα Γνώση.....	2
1.3 Συνοπτική Ανασκόπηση Κεφαλαίων	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Ελληνική Οικονομική Κρίση	6
2.1 Εισαγωγή	6
2.2 Πώς κατά τη μεταπολίτευση το ελληνικό κράτος οδηγήθηκε στην οικονομική κρίση ...	8
2.3 Πώς εξελίχθηκε η οικονομία της Ελλάδας μετά την ΟΝΕ και πριν την έλευση της κρίσης	11
2.4 Η ελληνική οικονομία μετά το 2008	15
2.5 Η αρχιτεκτονική των Π.Ο.Π- η λογική της εσωτερικής υποτίμησης.....	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Εξωστρέφεια της Ελληνικής Οικονομίας	23
3.1 Εισαγωγή	24
3.2 Τρόποι Επίτευξης Εξαγωγικής Δραστηριότητας.....	25
3.2.1 Εξαγωγές (άμεσες ή έμμεσες).....	26
3.2.2 Άμεσες ξένες επενδύσεις.....	28
3.3 Η Εξωστρέφεια των Ελληνικών Επιχειρηματικών Μονάδων	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Ποσοτικά Δεδομένα για την Ελληνική Εξαγωγική Δραστηριότητα	40
4.1 Εισαγωγή	40

4.2 Αριθμητικά Δεδομένα Εισαγωγών – Εξαγωγών και Εμπορικό Ισοζύγιο	40
4.3 Η Εξαγωγική Δραστηριότητα και το ΑΕΠ.....	49
4.4 Προορισμοί Εξαγωγών	52
4.5 Εξαγωγικά Είδη	57
4.6 Τα Εμπόδια	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Οι Βοηθητικοί Παράγοντες για την Ενίσχυση της Εξωστρέφειας	69
5.1 Εισαγωγή	69
5.2 Βασικοί Προσδιοριστικοί Παράγοντες.....	69
5.3 Η Κρατική Συμβολή	72
5.4 Τα Επίπεδα Ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής Οικονομίας.....	74
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Συμπεράσματα και Προτάσεις	77
6.1 Συμπεράσματα.....	77
6.2 Προτάσεις	80
ΕΠΙΜΕΤΡΟ : Το ζήτημα της εξωστρέφειας στη κλίνη του προκρούστη, οι σύγχρονες προκλήσεις και το ζήτημα της ενέργειας ως καθοριστικός όρος επιτυχίας.....	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	82

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Μεταβολές βασικών δημοσιονομικών μεγεθών ως προς το ΑΕΠ για τα έτη πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008 (Τράπεζα της Ελλάδος, 2013β)	13
Πίνακας 2. Μεταβολές του ελληνικού εμπορικού ισοζυγίου, του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και λοιπών οικονομικών δεικτών για τα έτη πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008 (Τράπεζα της Ελλάδος, 2013β).....	14
Πίνακας 3. Χρονικά ορόσημα της οικονομικής κρίσης για το ελληνικό κράτος\	21
Πίνακας 4. Εμπόδια στην ενίσχυση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας (ΣΕΒ, 2018δ)	66

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1. Σκιαγράφιση χωρών υποδοχέων της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας μεταξύ των ετών 1996 – 2016.	52
Εικόνα 2. Γραφική αναπαράσταση συμμετοχής βασικών κατηγοριών εξαγωγικών ειδών της ελληνικής οικονομίας για το χρονικό διάστημα 1995 – 2016.	57
Εικόνα 3. Ανασταλτικοί παράγοντες ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας (ΣΕΒ, 2018 ^α). .	64

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. Αύξηση επιπέδων ΑΕΠ για τα έτη 2010-2018.....	18
Διάγραμμα 2. Μείωση επιπέδων ανεργίας για τα έτη 2010-2018	19
Διάγραμμα 3. Αύξηση πλεονασμάτων γενικής κυβέρνησης για τα έτη 2010-2018	20
Διάγραμμα 4. Μείωση επιπέδων κόστους δανεισμού για τα έτη 2010-2018	21
Διάγραμμα 5. Αριθμός εξαγωγών, σε όρους ευρώ, με βάση το μέγεθος των ελληνικών επιχειρήσεων για τα έτη 2012 – 2016 (ΣΕΒ, 2018γ)	35
Διάγραμμα 6. Αριθμός εξαγωγών, σε όρους αριθμού επιχειρήσεων, με βάση το μέγεθος των ελληνικών επιχειρήσεων για τα έτη 2012 – 2016 (ΣΕΒ, 2018γ)	37
Διάγραμμα 7. Μέση εξαγωγική επίδοση, σε όρους ευρώ, με βάση το μέγεθος των ελληνικών επιχειρήσεων για τα έτη 2012 – 2016 (ΣΕΒ, 2018γ)	38
Διάγραμμα 8. Κατάσταση εξαγωγών και εισαγωγών προϊόντων και υπηρεσιών της ελληνικής οικονομίας για το διάστημα 2002 – 2017	41
Διάγραμμα 9. Κατάσταση εξαγωγών και εισαγωγών προϊόντων και υπηρεσιών της ελληνικής οικονομίας για το διάστημα 1960 – 2020	42
Διάγραμμα 10. Ποσοστιαίες ετήσιες μεταβολές εξαγωγών και εισαγωγών της ελληνικής οικονομίας για το χρονικό διάστημα 2001 – 2020.....	43
Διάγραμμα 11. Κατάσταση του εμπορικού ισοζυγίου του ελληνικού Δημοσίου μεταξύ των ετών 190060 – 2020	44
Διάγραμμα 12. Δείκτης κάλυψης της ελληνικής οικονομίας μεταξύ των ετών 1969 – 2020..	45
Διάγραμμα 13. Συνιστώσες ζήτησης εκφραζόμενες ως ποσοστό επί του ΑΕΠ για τα έτη 1961 – 2019.....	46
Διάγραμμα 14. Τριμηνιαίοι εθνικοί λογαριασμοί εξαγωγών, επενδύσεων, δημόσιων δαπανών, ιδιωτικής κατανάλωσης, αποθεμάτων και εισαγωγών, εκφραζόμενων ως ποσοστών του Α.Ε.Π.	47
Διάγραμμα 15. Εξωστρέφεια ελληνικής οικονομίας με και χωρίς τον πετρελαϊκό κλάδο για τα έτη 2000 – 2017.	48

Διάγραμμα 16. Επίπεδα συμμετοχής του ελληνικού εμπορίου (εισαγωγών και εξαγωγών) στο παγκόσμιο εμπόριο για τα έτη 1960 – 2020.....	49
Διάγραμμα 17. Ποσοστιαία μεταβολή των εξαγωγών επιλεγμένων ευρωπαϊκών κρατών και κρατών του ΟΟΣΑ Για το χρονικό διάστημα 1995 – 2012 (Böwer, et al., 2014).	50
Διάγραμμα 18. Ποσοστό εισαγωγών και εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας σε όρους ΑΕΠ για το χρονικό διάστημα 1970 – 2017.....	51
Διάγραμμα 19. Διαγραμματική απεικόνιση των χωρών υποδοχέων της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας μεταξύ των ετών 2009 – 2017.....	53
Διάγραμμα 20. Ποσοστιαίες μεταβολές των ελληνικών εξαγωγών ανά γεωγραφική περιοχή για το χρονικό διάστημα 2009 – 2017.	54
Διάγραμμα 21. Ποσοστιαίες μεταβολές των ελληνικών εξαγωγών ανά γεωγραφική περιοχή για το χρονικό διάστημα 2000 – 2017.	55
Διάγραμμα 22. Εισαγωγικό και εξαγωγικό ελληνικό εμπόριο με διάκριση προορισμού για τα έτη 2000 – 2017.	56
Διάγραμμα 23. Ποσοστιαία συμμετοχή εξαγωγών μονοψήφιας κατηγορίας στην ελληνική εξαγωγική δραστηριότητα για το χρονικό διάστημα 2011 – 2017.	58
Διάγραμμα 24. Αξίες της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας σε αγαθά μονοψήφιας κατηγορίας για το χρονικό διάστημα 2011 – 2017.	58
Διάγραμμα 25. Δείκτης συγκέντρωσης και διαφοροποίησης ελληνικών εξαγωγικών εμπορευμάτων για το χρονικό διάστημα 1955 – 2017.....	59
Διάγραμμα 26. Εξαγωγική επίδοση εξαγωγικών εμπορευμάτων της ελληνικής οικονομίας μεταξύ των ετών 2000 – 2009 και 2010 – 2016.....	61
Διάγραμμα 27. Μερίδιο μεταποιητικών εμπορευμάτων και εμπορευμάτων τεχνολογικού περιεχομένου Στην συνολική εξαγωγική δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας για το χρονικό διάστημα 2005 – 2016.....	62

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγή

1.1 Σκοπός και Αντικείμενο Διπλωματικής Εργασίας

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη του εξωστρεφούς χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην εξαγωγική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρηματικών μονάδων, στην επίδραση της χρηματοοικονομικής κρίσης του 2008, καθώς επίσης και στην ανεύρεση των προσδιοριστικών παραγόντων που δύνανται να ενδυναμώσουν την εξαγωγική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων. Κατόπιν της ολοκλήρωσης της ανάλυσης που θα ακολουθήσει στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, δεν θα εξαχθούν μόνο χρήσιμα συμπεράσματα αλλά θα τεθούν συγκεκριμένες προτάσεις για την υιοθέτηση συγκεκριμένων κυβερνητικών πολιτικών και δράσεων, οι οποίες κατά την άποψή μας θα οδηγήσουν σε περαιτέρω ενίσχυση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας.

Η θετική συσχέτιση που υφίσταται μεταξύ της μεγέθυνσης του οικονομικού κλάδου ενός κράτους, μέσω της αύξησης του ΑΕΠ, και της αυξημένης εξαγωγικής δραστηριότητας της αντίστοιχης οικονομίας, είναι ένα ζήτημα πολλάκις αποδεδειγμένο. Προκειμένου όμως να ισχύσει η συνθήκη αυτή, δεν απαιτείται μόνο οι κάτοχοι όλων των απαραίτητων γνώσεων, αλλά απαραίτητη είναι και η παρουσία της κατάλληλης τεχνογνωσίας. Παρ' όλα αυτά, σε περιπτώσεις αναπτυσσόμενων κρατών, τα οποία δεν διαθέτουν αυξημένα επίπεδα έρευνας και ανάπτυξης, η ενδυνάμωση του εξαγωγικού χαρακτήρα δύναται να αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα της οικονομικής τους μεγέθυνσης. Διευκρινίζεται, επίσης, ότι σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να παραβλέπονται επιπρόσθετοι προσδιοριστικοί παράγοντες που δύνανται να δώσουν χρήσιμες πληροφορίες για την εξαγωγική δραστηριότητα μιας οικονομίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου είδους προσδιοριστικών παραγόντων είναι τα είδη των προϊόντων που εξάγονται, τα επιμέρους ποιοτικά χαρακτηριστικά που συνοδεύουν την εξαγωγική δραστηριότητα ενός κράτους, καθώς επίσης και ο τρόπος με τον οποίο η εξαγωγική δραστηριότητα είναι διαρθρωμένη (Zarotiadis & Ozouni, 2016: 144-145).

Επομένως, μέσω της παρατήρησης του εξαγωγικού χαρακτήρα ενός κράτους θα ήταν δυνατός ο σχηματισμός ενός μηχανισμού, που θα ήταν δυνατόν να οδηγήσει στην οικονομική άνθηση μιας χώρας (Κωνσταντακοπούλου, 2015, σελ. 109, 123).

Οι επιμέρους στόχοι που επιδιώκονται να καλυφθούν στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας απαριθμούνται ως εξής:

(1) παράθεση των δεδομένων που αντικατοπτρίζουν την εξέλιξη της εξωστρέφειας στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, ανάλυση των δεδομένων που συνάδουν με το ξέσπασμα της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης, εμβαθύνοντας στην μεταπολιτευτική περίοδο και τον τρόπο με τον οποίο προσαρμόστηκε η ελληνική οικονομία στις νέες επικρατούσες συνθήκες.

(2) Παράθεση των αριθμητικών εμπορικών δεδομένων για την περίπτωση του ελληνικού κράτους, αναφορικά με τα χαρακτηριστικά στοιχεία και την διάρθρωση της εξαγωγικής του δραστηριότητας σε βάθος χρόνου.

(3) Συγκέντρωση των βασικότερων ανασταλτικών παραγόντων για την ενίσχυση της εξαγωγικής δραστηριότητας.

(4) Παράθεση των προσδιοριστικών παραγόντων που ασκούν επιρροή στην ένταση του εξαγωγικού χαρακτήρα ενός κράτους.

(5) Κατόπιν των ανωτέρω, αναμένεται να οδηγηθούμε στην παράθεση συγκεκριμένων προτάσεων προς την αρμόδια ελληνική κυβέρνηση, για λόγους περαιτέρω βελτιστοποίησης του οικονομικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος της ελληνικής πραγματικότητας, αποσκοπώντας στην περαιτέρω ενίσχυση του εξαγωγικού χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας.

(6) Γενικότερη συνεισφορά στις ευρύτερες προσπάθειες της οικονομικής φύσεως διπλωματίας, προκειμένου να επέλθει αναδιάρθρωση και αναδιάρθρωση της οικονομίας του ελληνικού κράτους.

1.2 Σπουδαιότητα και Συμβολή στην Παρούσα Γνώση

Κατόπιν της έναρξης ισχύος των νομοθετικών διατάξεων του Ν. 3566/07 (ΦΕΚ 117 Α' /5-6-2007) «Κύρωση ως Κώδικα του Οργανισμού του Υπουργείου Εξωτερικών», πως είναι κωδικοποιημένος μέχρι σήμερα, έχει δοθεί έμφαση σε εμπορικά ζητήματα, καθώς επίσης και σε ζητήματα που είναι συνυφασμένα με τον εξωστρεφή χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η διεξαγωγή μελετών επί ζητημάτων συνυφασμένων με το εξωτερικό εμπόριο και τις διεθνείς συναλλαγές άλλων χωρών και η σύγκριση αυτών με την εξαγωγική δραστηριότητα του ελληνικού κράτους, καθώς επίσης και η διερεύνηση δυνατοτήτων προβολής και προώθησης των προϊόντων της ελληνικής οικονομίας, ακόμα και μέσα από συνεργατικά σχήματα που αναπτύσσονται μεταξύ ελληνικών επιχειρηματικών οντοτήτων και ξένων επιχειρήσεων. Επιπρόσθετο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο συνεχής έλεγχος για την λήψη επιπρόσθετων εμπορικών μέτρων, συνυφασμένο με την περίπτωση του εξωτερικού εμπορίου, στο πλαίσιο της σύναψης συμβάσεων εμπορικού και οικονομικού χαρακτήρα και στο πλαίσιο της ανάπτυξης εμπορικής φύσεως συναλλαγών που αποσκοπούν στην αύξηση των επιπέδων της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας.

Το αντικείμενο πραγμάτευσης της παρούσας διπλωματικής εργασίας, επομένως, ανέκαθεν ήταν ένα ζήτημα αυξημένης σπουδαιότητας, το οποίο δεν παύει ποτέ να είναι επίκαιρο και να απασχολεί τις εκάστοτε αρμόδιες ελληνικές κυβερνήσεις, οι οποίες προβαίνουν στην χάραξη πολιτικών κατευθύνσεων και στρατηγικών. Αδιαμφισβήτητα, οι εξαγωγές συμβάλλουν στην άνθηση της οικονομίας ενός κράτους, η οποία είναι απαραίτητη, ιδίως για την περίπτωση του ελληνικού κράτους, το οποίο κατόπιν της παρέλευσης της πρόσφατης σοβαρής χρηματοπιστωτικής κρίσης, κατάφερε να σταθεροποιηθεί. Η επαναφορά της ελληνικής οικονομίας σε κατάσταση σταθερότητας, όμως, δεν σημαίνει ότι πρέπει να εγκαταλειφθούν οι περαιτέρω προσπάθειες για την συνέχιση της ανοδικής πορείας της. Η αναπτυξιακή έκρηξη θεωρείται ως μονόδρομος για την ικανοποιητική ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας από τα πλήγματα που άφησε πίσω της η κρίση του 2008.

Εκτός από το πρακτικό ενδιαφέρον του συγκεκριμένου ζητήματος, το οποίο είναι συνυφασμένο σε μεγαλύτερο βαθμό με παράγοντες υπηρεσιακής και πολιτικής φύσεως της Δημόσιας διοίκησης, ωστόσο, το συγκεκριμένο ζήτημα πραγμάτευσης της παρούσας διπλωματικής εργασίας συνοδεύεται από υψηλό ακαδημαϊκό ενδιαφέρον, το οποίο έγκειται στον προσδιορισμό των προσδιοριστικών παραγόντων που κρίνονται βοηθητικοί για την περαιτέρω ενίσχυση του εξαγωγικού χαρακτήρα των επιμέρους οικονομιών. Ο εντοπισμός των

παραγόντων αυτών γίνεται μέσω ανασκόπησης της σύγχρονης βιβλιογραφίας και εμπλουτίζει σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό την θεωρητική διάσταση της παρούσας μελέτης.

Στο σημείο αυτό, διευκρινίζεται ότι το μείζον προβληματικό ζήτημα από το οποίο απασχολείται η επιστήμη των οικονομικών, ήτοι ο βαθμός κάλυψης των υφιστάμενων και ατέρμωνων αναγκών υπό την προϋπόθεση της παρουσίας περιορισμένων διαθέσιμων πόρων, καταλήγει να εμφανίζει άμβλυνση από την εμπορική δραστηριότητα. Στο πλαίσιο της υφιστάμενης βιβλιογραφίας, ο ορισμός που αποδίδεται για το εμπόριο είναι ο εξής: *«Ανθρώπινη δραστηριότητα που έχει ως αντικείμενο την αγορά αγαθών προς μεταπώληση με σκοπό την επίτευξη κέρδους»* (Γεωργακόπουλος, 2007: 493-494).

Επιπροσθέτως, η αύξηση των επιπέδων της εξαγωγικής δραστηριότητας του ελληνικού κράτους είναι ένας εκ των κυριότερων πυλώνων της οικονομικής διπλωματίας, που αντικατοπτρίζει το βασικότερο τρόπο μέσω του οποίου ασκείται η οικονομική πολιτική μιας χώρας. Πέραν της οικονομικής διπλωματίας, σημαντικό ρόλο στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής διαδραματίζει και ο βαθμός έλξης των άμεσων ξένων επενδύσεων (Τσαρδανίδης, 2008: 494-495).

1.3 Συνοπτική Ανασκόπηση Κεφαλαίων

Στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας δίνεται έμφαση στην ελληνική οικονομική κρίση που ξέσπασε το έτος 2008. Αρχικά, παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο, κατά τη μεταπολίτευση, το ελληνικό κράτος οδηγήθηκε στην οικονομική κρίση. Στη συνέχεια περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο εξελίχθηκε η ελληνική οικονομία μετά την είσοδό της στον ΟΝΕ και πριν την έλευση της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης. Κλείνοντας το δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας μετά την έλευση της οικονομικής κρίσης.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας. Αναλυτικότερα, περιγράφονται τρόποι επίτευξης της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας. Πιο συγκεκριμένα, αναλύονται οι άμεσες ξένες επενδύσεις και οι άμεσες ή έμμεσες εξαγωγές. Στη συνέχεια, περιγράφεται ο εξωστρεφής χαρακτήρας των ελληνικών επιχειρήσεων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται ποσοτικά δεδομένα για τις εισαγωγές και εξαγωγές της ελληνικής οικονομίας, καθώς επίσης και οι μεταβολές που έχουν επέλθει στο ελληνικό εμπορικό ισοζύγιο κατά τη διάρκεια των ετών μέχρι και την πιο πρόσφατη αποχή. Στη συνέχεια, περιγράφεται η εξαγωγική δραστηριότητα παρουσιαζόμενη ως ποσοστό επί του ΑΕΠ. Κατόπιν, παρουσιάζονται οι βασικότεροι γεωγραφικοί προορισμοί των ελληνικών εξαγωγών και τα κυριότερα εξαγωγικά είδη της ελληνικής οικονομίας, καθώς επίσης και οι προσδιοριστικοί παράγοντες που διαδραματίζουν τον ρόλο των εμποδίων της εξωστρέφειας των ελληνικών επιχειρήσεων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο περιγράφονται οι βοηθητικοί παράγοντες που μπορούν να ενισχύσουν τον εξαγωγικό χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας. Αρχικά, αναφέρονται οι βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες που μπορούν να αυξήσουν την εξωστρέφεια μιας οικονομίας, καθώς επίσης και η σημασία του ρόλου που διαδραματίζει κρατική συμβολή στον εξωστρεφή χαρακτήρα των επιχειρήσεων. Κλείνοντας, παρουσιάζονται τα επίπεδα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο παρατίθενται τα τελικά συμπεράσματα, καθώς επίσης και προτάσεις που κατά την γνώμη μας είναι αξίες για μελλοντική έρευνα πάνω στο ζήτημα της ενίσχυσης της εξωστρέφειας των ελληνικών επιχειρήσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Ελληνική Οικονομική Κρίση

2.1 Εισαγωγή

Στο ξεκίνημα της επιστήμης των οικονομικών, από την πλευρά των ερευνητών οικονομικής φύσεως κρίσεις λαμβάνονταν υπόψιν ως τυχαία και ασύνδετα συμβάντα, τα οποία κατέληγαν να διαδραματίζονται εξαιτίας της παρουσίας διαφοροποιημένων και ακραίων καταστάσεων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου είδους καταστάσεων είναι οι κοινωνικοπολιτικές διαταραχές, η κατάσταση πολέμου, η παρουσία φυσικών καταστροφών, καθώς επίσης και η απουσία των απαιτούμενων πόρων για την κάλυψη των βασικών ανθρώπινων αναγκών, όπως είναι για παράδειγμα η τροφή ή το νερό. Στη συνέχεια, αφού ξεκίνησαν να χρησιμοποιούνται εργαλεία από την επιστήμη της στατιστικής και κατόπιν της έναρξης επιστημονικών παρατηρήσεων, οι οικονομολόγοι κατέληξαν ότι οι οικονομικές κρίσεις έχουν το χαρακτηριστικό της κυκλικότητας. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι η παρουσία οικονομικών κρίσεων μπορεί να προβλεφθεί από τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται βασικά οικονομικά μεγέθη. Επιπροσθέτως, κατηγοριοποίησαν τις αιτίες πρόκλησης οικονομικών κρίσεων σε εξωγενείς και ενδογενείς (Cencini & Rossi, 2015).

Οι οικονομικές κρίσεις παρουσιάζουν πληθώρα κοινών χαρακτηριστικών στοιχείων, όμως ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζονται μπορεί να διαφοροποιείται. Στις συνηθέστερες περιπτώσεις, οι οικονομικές κρίσεις καταλήγουν να είναι συνυφασμένες με διάφορα φαινόμενα, όπως είναι για παράδειγμα τα αυξημένα και έντονα επίπεδα μεταβλητότητας των τιμών, των πιστωτικών επεκτάσεων, οι διαταραχές στις χρηματοπιστωτικές διαμεσολαβήσεις, η αδυναμία πρόσβασης σε πηγές εξωτερικής χρηματοδότησης, οι έντονες προβληματικές καταστάσεις που είναι συνυφασμένες με τις οικονομικές καταστάσεις αφενός των επιχειρηματικών οντοτήτων και αφετέρου του ίδιου του κράτους, καθώς επίσης και με στοιχεία που είναι συνυφασμένα με ανακεφαλαιοποίησης και λοιπά μέτρα ενίσχυσης της ρευστότητας. Βασικές ενδείξεις ξεσπάσματος οικονομικών κρίσεων, συνήθως, αποτελούν οι ανοδικές εκρήξεις των τιμών των ακινήτων, καθώς επίσης και οι πιστωτικές επεκτάσεις. Πρόκειται για φαινόμενα τα οποία είναι ευρύτατα γνωστά με τον όρο της οικονομικής φούσκας (Claessens & Kose, 2013).

Όπως επισημάνθηκε στη μελέτη των Claessens & Kose (2013), οικονομικές κρίσεις αντικατοπτρίζουν απότομες διακοπές από την συνήθη κανονικότητα και δύνανται να εκδηλωθούν στην αγορά των ακίνητων περιουσιακών στοιχείων, οδηγώντας σε «φούσκα των τιμών ακινήτων», καθώς επίσης και στην αγορά που είναι συνυφασμένη με τα ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια. Επίσης, οι οικονομικές κρίσεις μπορεί να συνδέονται με συγκεκριμένους οικονομικούς κλάδους, ενώ δύνανται να διαφοροποιούνται ακόμα και ως προς τον χρονικό τους ορίζοντα, επιμεριζόμενες σε μακροχρόνιες ή βραχυχρόνιες. να αφορά σε έναν συγκεκριμένο κλάδο της οικονομικής δραστηριότητας ή να είναι μια μακροχρόνια, γενικότερη ύφεση στην οικονομία, να είναι ενεργειακή, χρηματιστηριακή, χρηματοοικονομική, κ.λπ..

Δεδομένων των ανωτέρω αναφερόμενων χαρακτηριστικών των οικονομικών κρίσεων, οι Claessens & Kose (2013) κατέληξαν στον επιμερισμό τους σε τέσσερις διαφορετικές ομάδες:

(1) Νομισματικές κρίσεις: χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου είδους κρίσεων είναι οι νομισματικές υποτιμήσεις, τα δυσμενή αποτελέσματα που επέρχονται από την παρουσία ασθενών μακροοικονομικών στοιχείων, η απουσία επαρκών συναλλαγματικών διαθεσίμων, καθώς επίσης και η απότομη αύξηση στα επίπεδα που κυμαίνονται τα επιτόκια.

(2) Οικονομικές κρίσεις που είναι συνυφασμένες με ισοζύγια πληρωμών και λογαριασμούς κεφαλαίων: χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου είδους κρίσεων είναι η παρουσία ελλειμματικών ισοζυγίων πληρωμών, αρνητικών δημοσιονομικών αποτελεσμάτων, καθώς επίσης και αύξηση των κοστών δανεισμού.

(3) Οικονομικές κρίσεις χρέους: χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου είδους κρίσεων είναι αυτές που συνοδεύονται από αδυναμία αποπληρωμών των υφιστάμενων χρεών μιας οικονομίας ή από αδυναμία επιπρόσθετης χρηματοδοτικής της ενίσχυσης.

(4) Οικονομικές κρίσεις που είναι συνυφασμένες με τον τραπεζικό κλάδο: Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου είδους κρίσεων είναι αυτές που συνάδουν με τη συρρίκνωση των επιπέδων κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζικών ιδρυμάτων, μετά χαμηλά επίπεδα ρευστότητας, με την απώλεια των επιπέδων εμπιστοσύνης των καταθετών απέναντι στις τράπεζες, καθώς επίσης και με την επιβολή περιορισμών στις κινήσεις κεφαλαίου. Στο σημείο αυτό, διευκρινίζεται ότι η απώλεια εμπιστοσύνης των καταθετών απέναντι στα τραπεζικά ιδρύματα αποτελεί στοιχείο τραπεζικής κρίσης, δεδομένου του ότι πρόκειται για μια συνθήκη

που δύναται να οδηγήσει σε αποφάσεις πανικού, όπως είναι για παράδειγμα οι μαζικές αναλήψεις των καταθετικών κεφαλαίων.

Επιπρόσθετη κατηγοριοποίηση των οικονομικών κρίσεων είναι και αυτή που βασίζεται στις συνέπειες που έχουν. Έτσι, με αυτό το κριτήριο, οικονομικές κρίσεις κατηγοριοποιούνται σε διεθνείς, συστημικές και ευρύτερες (Racickas & Vasiliauskaite, 2012).

2.2 Πώς κατά τη μεταπολίτευση το ελληνικό κράτος οδηγήθηκε στην οικονομική κρίση

Κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης, το ελληνικό κράτος οδηγείται σε συνταγματικής φύσεως εκσυγχρονισμό και σε θεσμικούς νεωτερισμούς, ενώ ταυτόχρονα, αναγνωρίζονται ορισμένες θεμελιώδεις αρχές, όπως είναι η αρχή της ισότητας, του κράτους δικαίου, της ελευθερίας και της Δημοκρατίας. Το ελληνικό κράτος μεταβαίνει από την δικτατορική εποχή σε μια νέα εποχή που έχει έντονο δημοκρατικό χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτό, σημειώνεται αύξηση των επιπέδων ευημερίας και διαβίωσης του ελληνικού πληθυσμού, ένα ορόσημο στην μεταπολιτευτική περίοδο του ελληνικού κράτους αποτελεί η ένταξή του στην ΕΟΚ, κατά τη διάρκεια του έτους 1981, καθώς επίσης και η ένταξη του στην ευρωζώνη, κατά το έτος 2001 (Αλιβιζάτος, 2013).

Στο πλαίσιο της μεταπολιτευτικής περιόδου του ελληνικού κράτους, επέρχεται η ομαλή και ταχεία εδραίωση της μαζικής Δημοκρατίας, όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε από τον Σωτηρόπουλο (2013). Επιπροσθέτως, ένα εκ των βασικότερων χαρακτηριστικών στοιχείων της μεταπολιτευτικής περιόδου της Ελλάδας ήταν αυξημένος κρατικός παρεμβατισμός στην ελληνική οικονομία. Ο εν λόγω κρατικός παρεμβατισμός είχε έντονο αναδιανεμητικό και αναπτυξιακό στόχο (Μανιτάκης, 2012).

Όμως, κατόπιν του ξεσπάσματος της πρόσφατης οικονομικής κρίσης του 2008, επηρεάστηκαν αρνητικά τα επίπεδα κατανάλωσης, καθώς επίσης και το ύψος των εισοδηματικών απολαβών, αυξήθηκαν δραματικά τα επίπεδα ανεργίας και το κοινωνικό κράτος οδηγήθηκε σε κατάληψη, τη στιγμή κατά την οποία ένα μεγάλο ποσοστό των Ελλήνων πολιτών οδηγήθηκε σε καταστάσεις οικονομικής εξαθλίωσης. Επομένως, το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του

2008 αποτέλεσε την αιτία λήξης της μέχρι πρότινος υφιστάμενης και ουτοπικής οικονομικής ευμάρειας και ποιοτικής διαβίωσης του ελληνικού πληθυσμού. Το ξέσπασμα της κρίσης του 2008 απέδειξε έμπρακτα ότι η φαινομενική και ουτοπική ελληνική οικονομική ανάπτυξη βασιζόταν σε ασταθείς βάσεις, που χτιζόνταν κυρίως μέσω δανειακών κεφαλαίων.

Στο πλαίσιο της μεταπολιτευτικής περιόδου του ελληνικού κράτους, τέθηκε σε εφαρμογή ένα είδος οικονομικής πολιτικής που αποσκοπούσε στη μείωση των παρελθοντικών ανισοτήτων. Η συγκεκριμένη οικονομική πολιτική εμβάθυνε, κυρίως μετά το έτος 1981, σε ευρείες οικονομικές αναδιανομές, οι οποίες εφαρμόζονταν ταυτόχρονα με ζητήματα ενσωμάτωσης κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων της μεταπολεμικής περιόδου. Επιπροσθέτως, ειδικότερα μετά από το έτος 1994, από την πλευρά της ελληνικής κυβέρνησης καταβλήθηκαν προσπάθειες, με απώτερο σκοπό να συγκληθεί η ελληνική οικονομία με την ευρωπαϊκή. Η εν λόγω ακολουθούμενη αναδιανεμητική πολιτική δεν ήταν βασισμένη στην παραγωγή εισοδηματικών πόρων, άλλα συνοδευόταν σε μεγαλύτερο βαθμό από έναν πελατειακό χαρακτήρα της πολιτικής εξουσίας. Ο πελατειακός αυτός χαρακτήρας ενισχύεται από την αύξηση των εισοδημάτων χωρίς ταυτόχρονη αύξηση των επιπέδων παραγωγικότητας, από τις συνταξιοδοτικές παροχές που συνοδεύονταν από ουτοπικές και αβάσιμες προϋποθέσεις, από υψηλά επίπεδα ανοχής στην παρουσία παραοικονομίας, φοροαποφυγής, φοροδιαφυγής και διεξαγωγής οικονομικών εγκλημάτων, από την παρουσία επιλεκτικών ρυθμίσεων και σε γενικότερο πλαίσιο, από την καταπάτηση βασικών αξιών, κανόνων και αρχών. Παρ' όλα τα ανωτέρω, μετά από το έτος 1990 σημειώθηκαν σταθερά επίπεδα βελτίωσης του δείκτη ανισότητας Gini. Όμως, τα επίπεδα αυτά δεν ήταν αναλογικά των αντίστοιχων επιπέδων στα οποία κυμαίνονταν οι δημόσιες δαπάνες, όπως στην πραγματικότητα η αναδιανομή ήταν μικρότερη και μη ευνοϊκή για τις κοινωνικά ασθενείς ομάδες (Γιαννίσης, 2013).

Τα διαθέσιμα ποσοτικά και στατιστικά δεδομένα αποτελούν ατράνταχτα αποδεικτικά στοιχεία για το ότι στην περίπτωση του ελληνικού κράτους, ακόμα και πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008, εντοπίζονται ενδείξεις αυξημένης εισοδηματικής ανισότητας παρά την τότε επικρατούσα και φαινομενική οικονομική ευμάρεια. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι τα επίπεδα του κοινωνικού αποκλεισμού στην περίπτωση του ελληνικού κράτους είναι σταθερά μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα του μέσου όρου των ευρωπαϊκών κρατών, ενόψει της δεκαετίας του 2000 (Κατσίκας, 2014; Παπαθεοδώρου & Βλάσης, 2013).

Ο παρεμβατισμός του ελληνικού κράτους κατά τη διάρκεια της μεταπολιτευτικής περιόδου, αποτέλεσε μια σοβαρή αιτία μετατροπής του σε μια προνομιακή βάση έκφρασης των αντιθέσεων που παρουσιάζονται σε κοινωνικό επίπεδο. Ο έντονος κοινωνικός και οικονομικός παρεμβατισμός κατέστησε το ελληνικό κράτος να είναι ένα «κράτος παροχών», μέσω του οποίου γινόταν κατανομή προνομίων και πλούτου με πρωταρχικό σκοπό την αύξηση της εκλογικής βάσης της αντίστοιχης αρμόδιας κυβέρνησης (Γεωργαράκης, 1994: 273).

Αυτό συνεπάγεται την ευθυγράμμιση το δημοσίου συμφέροντος με το υφιστάμενο κομματικό συμφέρον. Επιπροσθέτως, συνεπάγεται αυξημένα επίπεδα κάλυψης των ιδιωτικών συμφερόντων, που αφορούν συγκεκριμένους ολιγαρχικούς οικονομικούς παράγοντες. Οι εν λόγω κάλυψη επέρχεται μέσω της ανάδυσης δικτύων που προσφέρουν πολιτική υποστήριξη. Την ίδια στιγμή, σηματοδοτείται αξιοπρόσεκτος περιορισμός των αντιδράσεων που προέρχονται από κοινωνικά αποκλεισμένοι και περιθωριοποιημένες ομάδες, οι οποίες αδιαμφισβήτητα υπάγονται στην κατηγορία των μη προνομιούχων (Μαντζούφας, 2012).

Τα ανωτέρω αποδεικνύουν ότι η άσκηση πολιτικής στην περίπτωση του ελληνικού κράτους δεν κατευθυνόταν με επίκεντρο την κάλυψη του συλλογικού συμφέροντος και την παροχή προνομίων σε κοινωνικά περιθωριοποιημένες και ασθενείς ομάδες. Η κατεύθυνση προς την οποία κινήθηκε η ελληνική πολιτική αποτελεί τη βασική αιτία της πρόκλησης μιας σειράς αρνητικών κοινωνικοοικονομικών και θεσμικών συνεπειών (Γιαννίσης, 2013).

Η ελληνική πολιτική χαρακτηριζόταν από έντονο προσοδοθηρικό χαρακτήρα, ο οποίος δεν μπορούσε να είναι ευθυγραμμισμένος με την κάλυψη του συλλογικού συμφέροντος, όπως άλλωστε προαναφέρθηκε. Σε αυτό το πλαίσιο, συχνά αναφέρεται η ύπαρξη και δράση ομάδων συμφερόντων κατέληγαν να συρρικνώνουν τα επίπεδα ανταγωνισμού της αγοράς, να επιδιώκουν την ενίσχυση την υποστήριξη της αδιαφάνειας στις νομικές και διοικητικές ακολουθούμενες διαδικασίες, καθώς επίσης και να υποστηρίζουν την ενίσχυση της διοικητικής και γραφειοκρατικής επιβάρυνσης του ελληνικού κράτους. Το ίδιο το ελληνικό πολιτικό σύστημα συνέβαλε στην ανάδυση προσόδων, οι οποίες κατόπιν διανέμονταν αναλόγως με τις υφιστάμενες προσφορές πολιτικής ενίσχυσης και υποστήριξης που προέρχονταν από διάφορα εμπλεκόμενα και συναλλασσόμενα μέρη (Πελαγίδης, 2015).

Έτσι, η ελληνική μεταπολιτευτική περίοδος χαρακτηρίζεται από «εύκολη ανάπτυξη», η οποία συνοδεύεται από την αύξηση των επιπέδων των χρεών και των ελλειμμάτων. Πρόκειται για ένα είδος ανάπτυξης που δεν ήταν ποτέ συνυφασμένο με την παρουσία δομικής φύσεως

αλλαγών στο ελληνικό σύστημα παραγωγής ή με την παρουσία επενδυτικών δαπανών. Αντιθέτως, η συγκεκριμένη μορφή ανάπτυξης ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την αύξηση των επιπέδων κατανάλωσης. Μεταξύ του χρονικού διαστήματος 1980 –2009 το ελληνικό κράτος κατέληξε να καταγράψει 21 συνεχή χρόνια θετικών επιπέδων ανάπτυξης (Γιαννίτσης, 2013).

Παράλληλα, το ίδιο χρονικό διάστημα παρατηρήθηκε αύξηση των βιοτικών επιπέδων των Ελλήνων, κυρίως μέσω του δανεισμού, χωρίς όμως να εκλείπουν οι κοινωνικές ανισότητες. Πρόκειται για μια ανάπτυξη χρηματοδοτούμενη και υποκινούμενη από δανειακά κεφάλαια, τα οποία διόγκωναν τα επίπεδα στα οποία κυμαινόταν το δημόσιο χρέος και αύξαναν σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό τα δημοσιονομικά ελλείμματα, οδηγώντας σε ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι το ελληνικό κράτος κινδύνεψε δύο φορές να οδηγηθεί σε χρεοκοπία (Σωτηρόπουλος, 2013).

2.3 Πώς εξελίχθηκε η οικονομία της Ελλάδας μετά την ΟΝΕ και πριν την έλευση της κρίσης

Στο πλαίσιο της ελληνικής πραγματικότητας, οι εξελίξεις που αφορούσαν αμιγώς τον οικονομικό κλάδο, κατόπιν της παρέλευσης του έτους 1992, χαρακτηρίζονταν αφενός από την προετοιμασία και αφετέρου από τη συμμετοχή του ελληνικού κράτους στην «Οικονομική και Νομισματική Ένωση». Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση, αδιαμφισβήτητα, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην διευκόλυνση της βραχυχρόνιας φύσεως χρηματοδοτικής ενίσχυσης του ανελλιπώς ελλειμματικού ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της Ελλάδας. Επιπροσθέτως, η συμμετοχή του ελληνικού κράτους στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο της διευκόλυνσης του εξωτερικού δανεισμού του ελληνικού δημοσίου τομέα. Συν τοις άλλοις, δεν τίθεται αμφιβολία ότι η συμμετοχή του ελληνικού κράτους στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση διαμόρφωσε ένα σύνολο αντικειμενικών προϋποθέσεων, οι οποίες συνέβαλαν στην ευρύτερη εξυγίανση του ελληνικού οικονομικού κλάδου. Παρ' όλα αυτά, το γεγονός ότι απωλέσθηκε η ελληνική πολιτική γύρω από το ζήτημα της συναλλαγματικής ισοτιμίας, η ελληνική νομισματική πολιτική, καθώς επίσης και η δημοσιονομικής φύσεως πειθαρχία που απαιτήθηκε από την πλευρά των ευρωπαϊκών φορέων προς το ελληνικό κράτος, οδήγησαν στην αναπόφευκτη επιβολή

περιορισμών μακροπρόθεσμου χαρακτήρα στους οποίους το ελληνικό κράτος κλήθηκε να ανταπεξέλθει. Πρόκειται για ένα σύνολο επιμέρους τομέων, στους οποίους το ελληνικό κράτος ανέκαθεν εμφάνιζε αξιοσημείωτη υστέρηση. Επί παραδείγματι, η Ελλάδα υστερούσε πειθαρχίας δημοσιονομικής χρήσεως, εισοδηματικής πολιτικής που χαρακτηριζόταν από σύνεση, καθώς επίσης και από βελτιστοποίηση των επιπέδων της ανταγωνιστικότητας του οικονομικού της κλάδου. Πρόκειται για στοιχεία που παρατίθενται σε σχετική μελέτη που διεξήχθη από την Τράπεζα της Ελλάδος (2013β, σελ. 15-16).

Στους δύο πίνακες που ακολουθούν, απεικονίζονται οι μεταβολές βασικών δημοσιονομικής φύσεως μεγεθών και λοιπών δεικτών, επί προς το ΑΕΠ. Οι εν λόγω μεταβολές παρουσιάζονται για τα έτη που προηγούνται της πρόσφατης οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008. Αναλυτικότερα, επισημαίνεται ότι στον πίνακα που ακολουθεί πραγματοποιείται η καταγραφή της διαρκούς αύξησης των επιπέδων ιδιωτικής κατανάλωσης και χρηματοδότησης. Επιπροσθέτως, απεικονίζεται η αρνητική πορεία του εμπορικού ισοζυγίου, καθώς επίσης και το ισοζυγίου των τρεχουσών συναλλαγών του ελληνικού δημοσίου τομέα.

Πίνακας 1. Μεταβολές βασικών δημοσιονομικών μεγεθών ως προς το ΑΕΠ για τα έτη πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008 (Τράπεζα της Ελλάδος, 2013β)

Έτος	ΑΕΠ	Ιδιωτική κατανάλωση	Δημόσια κατανάλωση	Ακαθάριστες επενδύσεις κεφαλαίου	Μίσες αποθεγείς στο σύνολο της οικονομίας (σε ονομαστικούς όρους)	Πληθωρισμός	Απργία (% εργατικού δυναμικού)
2001	4,2	5,0	0,7	4,8	4,7	3,4	10,8
2002	3,4	4,7	7,2	9,5	6,6	3,6	10,3
2003	5,9	3,3	-0,9	11,8	5,6	3,5	9,7
2004	4,4	3,8	3,5	0,4	7,2	2,9	10,5
2005	2,3	4,5	1,1	-6,3	4,4	3,5	9,9
2006	5,5	4,4	3,1	14,9	5,7	3,2	8,9
2007	3,5	3,6	7,1	22,8	5,2	2,9	7,3
2008	-0,2	4,3	-2,6	-14,3	6,2	4,2	7,6
Μέσος ετήσιος ρυθμός							
2001-2007	4,2	4,2	3,1	7,9	5,6	3,3	9,8
2001-2008	3,6	4,2	2,4	4,8	5,7	3,4	9,5
Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ και Τράπεζα της Ελλάδος.							

Όπως φαίνεται στον ανωτέρω παρατιθέμενο πίνακα, ο ρυθμός των πληθωριστικών πιέσεων οδηγήθηκε σε μείωση κατόπιν της παρέλευσης πολλών ετών. Πιο συγκεκριμένα, αφού πέρασαν αρκετά χρόνια, ο πληθωρισμός κατέληξε να μειωθεί κυμαινόμενος σε μονοψήφια πλαίσια. Παράλληλα, η μείωση των επιπέδων στα οποία κυμαίνονταν τα επιτόκια επέφερε ως άμεση απότοκο την διογκωμένη πιστωτική επέκταση. Ως αίτια της εν λόγω πιστωτικής επέκτασης διαφάνηκε η ευκολία πρόσβασης των Ελλήνων επιχειρήσεων και πολιτών σε φθηνά χορηγούμενα δάνεια.

Πίνακας 2. Μεταβολές του ελληνικού εμπορικού ισοζυγίου, του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και λοιπών οικονομικών δεικτών για τα έτη πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008 (Τράπεζα της Ελλάδος, 2013β)

Έτος	Ετήσια εκατοστιαία μεταβολή πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας (βάσει σχετικών τιμών καταναλωτή/βάσει σχετικού κόστους εργασίας)	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών	Εμπορικό ισοζύγιο αγαθών	Τραπεζική χρηματοδότηση νοοκοκυρών (καταναλωτική πίστη)	Τραπεζική χρηματοδότηση επιχειρήσεων	Έσοδα γενικής κυβέρνησης	Δαπάνες γενικής κυβέρνησης	Καθαρός δανεισμός (έλλειμμα) γενικής κυβέρνησης	Δημόσιο χρέος
2001	1,1 / 0,7	-7,2	-14,8	5,4	34,3	40,9	45,4	-4,4	103,7
2002	2,6 / 4,0	-6,5	-14,5	6,2	35,1	40,3	45,1	-4,8	101,7
2003	5,5 / 4,0	-6,5	-13,1	7,2	35,4	39,0	44,7	-5,7	97,4
2004	1,9 / 4,3	-5,8	-13,7	9,2	38,6	38,1	45,5	-7,4	99,6
2005	-0,1 / 0,5	-7,6	-14,3	11,3	42,0	39,0	44,6	-5,6	100,0
2006	0,8 / 0,8	-11,4	-16,9	12,7	44,9	39,2	45,3	-6,0	106,1
2007	1,6 / 1,6	-14,6	-18,6	14,3	49,9	40,7	47,5	-6,8	107,4
2008	2,5 / 7,1	-14,9	-18,9	15,6	56,8	40,7	50,6	-9,9	112,9
Μέσο ετήσιο ποσοστό % του ΛΕΠ (ή αριθμός μεταβολής):									
2001-2007	1,9* / 2,5*	9,1	-15,5	10,1	41,2	39,6	45,5	-5,8	102,2
2001-2008	2,0* / 3,1*	-9,8	-15,9	10,8	43,2	39,7	46,1	-6,3	103,5
* Σχετική μεταβολή ακαταγίγ 2001-2008: 16,9% (βάσει σχετικών τιμών καταναλωτή), 27,7% (βάσει σχετικού κόστους εργασίας) Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ, Εurostat και Τράπεζα της Ελλάδος.									

Άμεση απόρροια της αναφερόμενης κατάστασης, που αφορούσε την εξέλιξη του ελληνικού οικονομικού κλάδου, ήταν η αξιοπρόσεκτη αύξηση των επιπέδων στα οποία κυμαίνονταν η ζήτηση, καθώς επίσης και η παράλληλη αύξηση των οικονομικών δραστηριοτήτων, δίχως όμως να υφίσταται παράλληλη ανάπτυξη και αύξηση των συντελεστών παραγωγής. Αυτό, επέφερε ως άμεσο αποτέλεσμα την αδυναμία ανταπόκρισης της εθνικής παραγωγής στα ολοένα και αυξανόμενα επίπεδα ζήτησης. Έτσι, το προκύπτον χάσμα μεταξύ προσφοράς και ζήτησης ξεκίνησε αναγκαστικά να καλύπτεται μέσω αύξησης των εισαγωγών από άλλες χώρες. Όμως, τα αυξανόμενα επίπεδα των εισαγωγών οδηγούσαν σε διεύρυνση του δημοσιονομικού ελλείμματος που εντοπιζόταν στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών του ελληνικού δημοσίου τομέα. (Τράπεζα της Ελλάδος, 2013β).

Έτσι, ως εκ των ανωτέρω, άμεση συνέπεια ήταν η δημιουργία της λεγόμενης «φούσκας» της δραστηριότητας του ελληνικού οικονομικού κλάδου. Η εν λόγω δημιουργηθείσα «φούσκα»

συνυπήρχε με το ουτοπικό κλίμα της αυξημένης οικονομικής ευμάρειας που είχε μακροπρόθεσμο και διατηρήσιμο χαρακτήρα (Τσακλόγλου, 2016).

2.4 Η ελληνική οικονομία μετά το 2008

Το 2008 είναι το έτος του ξεσπάσματος της παγκόσμιας οικονομικής τα χρήματα πιστωτικής κρίσης, που ξεκίνησε από την χρεοκοπία του αμερικανικού χρηματοπιστωτικού επενδυτικού ιδρύματος «Lehman Brothers». Η παγκοσμίου βεληνεκούς χρηματοπιστωτική κρίση επέφερε πως απότοκο τη μείωση των επιπέδων της ζήτησης, καθώς επίσης και την μείωση των επιπέδων στα οποία κυμάνθηκαν οι τιμές και το Α.Ε.Π., ενώ παράλληλα σημειώθηκε αύξηση των επιπέδων των δεικτών ανεργίας, όχι μόνο στην περίπτωση του ελληνικού κράτους αλλά και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη.

Ειδικότερα δε, στην περίπτωση της Ελλάδας, ακολούθησε έντονη οικονομική ύφεση, αμέσως μετά την μέση μεγέθυνση του ελληνικού οικονομικού κλάδου που είχε κυμανθεί σε επίπεδα της τάξεως του 4%, κατά τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος που κυμαίνεται μεταξύ των ετών 1997-2007. Μετά την έλευση του έτους 2008, επήλθε αξιοπρόσεκτη επιδείνωση των βασικών οικονομικών δεικτών του ελληνικού Δημοσίου, όπως είναι για παράδειγμα τα επίπεδα στα οποία κυμάνθηκε το δημόσιο χρέος της Ελλάδας, τα μειωμένα επίπεδα στα οποία κυμάνθηκε το Α.Ε.Π., καθώς επίσης και τα αυξημένα επίπεδα στα οποία κυμάνθηκε ο δείκτης ανεργίας. Μάλιστα, όσον αφορά την περίπτωση του Α.Ε.Π., η πτώση αυτού άγγιξε ακόμα και ένα ποσοστό της τάξεως του 25%, προκαλώντας ένα συνονθύλευμα διαρθρωτικών προβληματικών σημείων που επιδεινώναν σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό τα επίπεδα αφενός της παραγωγικότητας και αφετέρου της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Η ανωτέρω περιγραφόμενη κατάσταση δεν μπορούσε, παρά να οδηγήσει σε επιδείνωση των επενδύσεων στην ελληνική οικονομία (Tsitouras, 2016).

Επιπροσθέτως, επισημαίνεται ότι η παράλληλη παρουσία υψηλών επιπέδων δημοσιονομικών ελλειμμάτων στο ελληνικό κράτος και εξαιρετικά χαμηλών επιπέδων ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, οδηγούσε αναπόφευκτα σε διεύρυνση του ελλείμματος που εντοπιζόταν

στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Ελλάδας. Έτσι, αναπόφευκτο αποτέλεσμα ήταν η περαιτέρω αύξηση των επιπέδων στα οποία κυμάνθηκε το ελληνικό δημόσιο χρέος, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται σε σχετική μελέτη που διεξήχθη από την Τράπεζα της Ελλάδος (2018).

Επιπροσθέτως, τονίζεται ότι βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της πρόσφατης οικονομικής κρίσης του 2008 είναι ότι: *«Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε ισοδύναμα αγοραστικής δύναμης διαμορφώθηκε το 2016 σε μόλις 68% του κοινοτικού μέσου όρου, από 93% το 2008. Παράλληλα, έλαβε χώρα ένα μεγάλο κύμα μετανάστευσης Ελλήνων με υψηλά προσόντα, στερώντας την ελληνική κοινωνία και οικονομία από ένα παραγωγικό τμήμα της, με ανυπολόγιστες δημογραφικές, οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες»* (Τράπεζα της Ελλάδος, 2018, σελ. 23).

Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ότι αιτιολογικοί παράγοντες πρόκλησης της πρόσφατης διεθνούς οικονομικής και χρήματα πιστωτικής κρίσης, ειδικότερα στην περίπτωση του ελληνικού κράτους, εντοπίζονται σε εκείνους τους παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση των επιπέδων στα οποία κυμάνθηκαν οι επιδόσεις του ελληνικού οικονομικού κλάδου, όπως επισημαίνεται από τον Μπιτζένη (2014). Επιπροσθέτως, τονίζεται ότι από την πλευρά της τράπεζας της Ελλάδος, η κρίση του 2008 χαρακτηρίζεται ως μία δημοσιονομική κρίση, η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη και με τα επίπεδα ανταγωνιστικότητας του ελληνικού δημοσίου τομέα, τη στιγμή κατά την οποία τα λαμβανόμενα μέτρα αφορούσαν ζητήματα άμεσης αποκατάστασης των επιπέδων της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας της Ελλάδας, καθώς επίσης και μέτρα αποκατάστασης των επιπέδων της βιωσιμότητας του δημοσιονομικού τομέα του ελληνικού κράτους. Η εν λόγω βελτίωση επερχόταν μόνο με μείωση των επιπέδων του δημοσιονομικού ελλείμματος και περαιτέρω συρρίκνωση του δημόσιου χρέους. Επιπροσθέτως, τα λαμβανόμενα μέτρα αφορούσαν την αποκατάσταση και καθιέρωση δομικών μεταρρυθμίσεων στην περίπτωση του ελληνικού κράτους, προκειμένου να ενισχυθεί η περαιτέρω ανάπτυξη των επιπέδων ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, ενώ παράλληλα λήφθηκαν και επιπρόσθετα μέτρα που ήταν συνυφασμένα με αυτήν καθ' αυτήν την ελληνική δημόσια διοίκηση, όπως επισημαίνεται στην έκθεση της European Commission (2018). Πρόκειται για μία δομικής φύσεως οικονομική κρίση, από την οποία ασκήθηκε επιρροή στην ευρύτερη ελληνική οικονομική δραστηριότητα, ενώ παράλληλα πυροδοτήθηκε το ξέσπασμα περαιτέρω μικρότερων και αλυσιδωτών κρίσεων, όπως είναι επί παραδείγματι η κρίση που αφορούσε τον ελληνικό τραπεζικό κλάδο και την ελληνική αγορά ακίνητων περιουσιακών στοιχείων και είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση σοβαρών κοινωνικών

αντίκτυπων, με άμεση αρνητική επίδραση στα επίπεδα απασχόλησης, στα επίπεδα εισοδήματος, ακόμα και στην ποιότητα της κατάστασης της υγείας των Ελλήνων πολιτών, πολλοί από τους οποίους κλήθηκαν να επιβιώσουν ακόμα και σε συνθήκες φτώχειας.

Πολλά ευρωπαϊκά κράτη, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, προέβησαν σε αντιδράσεις μέσω προγραμμάτων δημοσιονομικών επεκτάσεων, σε πρώτη φάση, αλλά στη συνέχεια κατέληξαν σε νομισματικές χαλαρώσεις. Παρ' όλα αυτά, τα ήδη υψηλά επίπεδα στα οποία κυμαινόταν το δημοσιονομικό έλλειμμα και το δημόσιο χρέος, συνδυαστικά με ένα σύνολο επιμέρους λαμβανόμενων μέτρων που αποσκοπούσαν στην οικονομική συρρίκνωση και τη δημοσιονομική επέκταση, κατέληξαν να αποσύρουν το ελληνικό κράτος από τις διεθνείς αγορές, ωθώντας το στην υπαγωγή σε προγράμματα χρηματοδοτικής ενίσχυσης τόσο από την ευρωπαϊκή κεντρική τράπεζα, όσο και από την ευρωπαϊκή επιτροπή, αλλά κι από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Τσακλόγλου, 2016).

Πιο συγκεκριμένα, κατά την 20ή Αυγούστου του έτους 2018 το ελληνικό κράτος προέβη σε επιτυχή ολοκλήρωση του τελευταίου ισχύοντος προγράμματος στήριξης. Βάσει των αναφερόμενων στην αντίστοιχη έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος (2018), υπήρχαν θετικοί οιωνοί για την επάνοδο της ελληνικής οικονομίας σε κατάσταση ανάπτυξης και ο λόγος δεν ήταν άλλος από την επώδυνη και μακροσκελή οικονομική προσαρμογή στην οποία είχε τεθεί το ελληνικό κράτος επί σειράς ετών, μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης.

Αναλυτικότερα, επισημαίνεται ότι από την πλευρά της Ελλάδας επιτεύχθηκαν κατά τους διακηρυγμένους στόχους των Προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής, οι κάτωθι στόχοι:

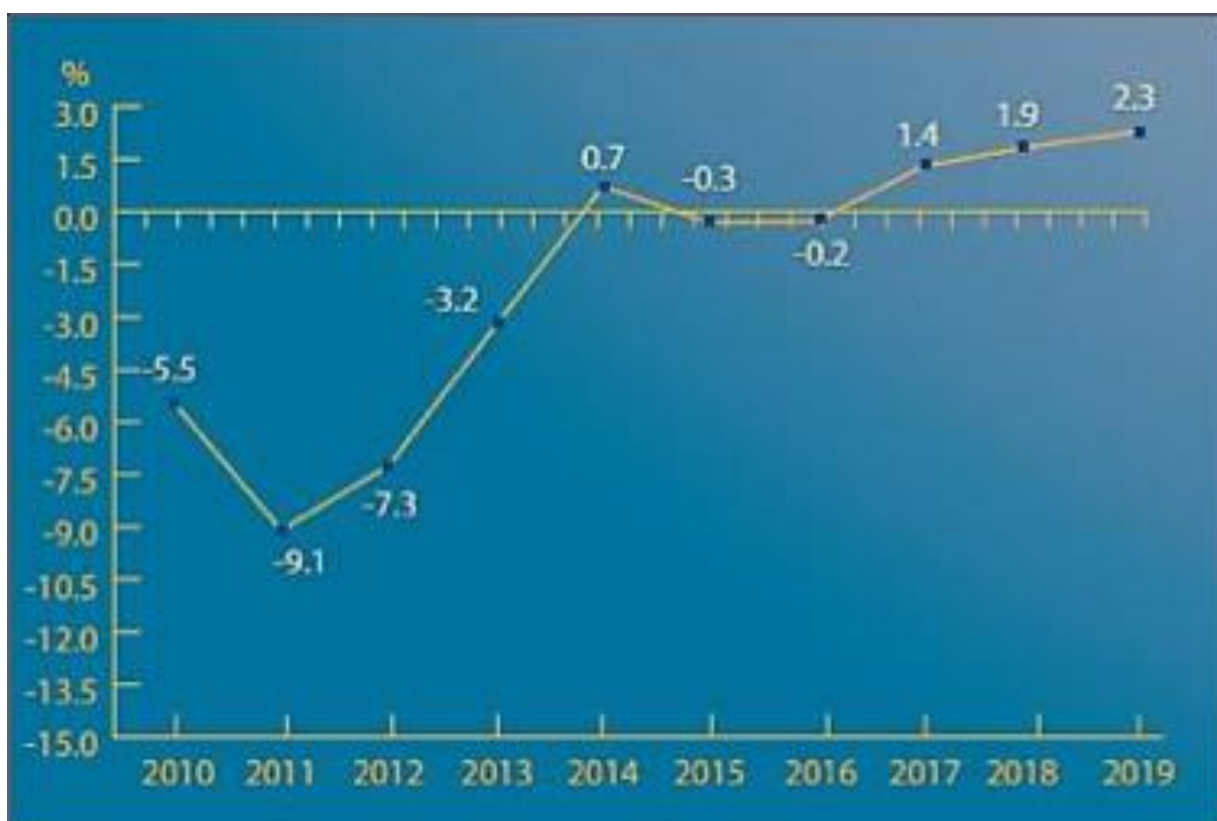
(1) Επετεύχθη η απόλυτη εξάλειψη των λεγόμενων «δίδυμων ελλειμμάτων». Αυτά, αφορούσαν τα υπερβολικά αυξημένα επίπεδα δημοσιονομικών ελλειμμάτων, καθώς επίσης και τα ίδια αυξημένα επίπεδα στα οποία κυμαινόταν το έλλειμμα που αφορούσε το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Δημόσιας διοίκησης της Ελλάδας.

(2) Επετεύχθη η εξ ολοκλήρου αποκατάσταση των επιπέδων της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, αφενός σε όρους τιμών και αφετέρου σε όλους κοστών εργασίας. Η εν λόγω αποκατάσταση επήλθε διαμέσου εσωτερικών υποτιμήσεων, δηλαδή μέσω μειώσεων στα επίπεδα του κυμαινόταν οι ονομαστικοί μισθοί κυρίως του ελληνικού ιδιωτικού τομέα.

(3) Επετεύχθη η υιοθέτηση μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων, συμπεριλαμβανομένων των σχεδίων περί ιδιωτικοποιήσεων και οικονομικού εκσυγχρονισμού.

(4) Επετεύχθη η εντατικοποίηση του εξωστρεφούς χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας, σε συνδυασμό με τη μεταρρύθμιση των παραγωγικών προτύπων που τηρούνταν στους κλάδους που μπορούσαν να υποστηρίξουν υψηλότερα επίπεδα εξαγωγών.

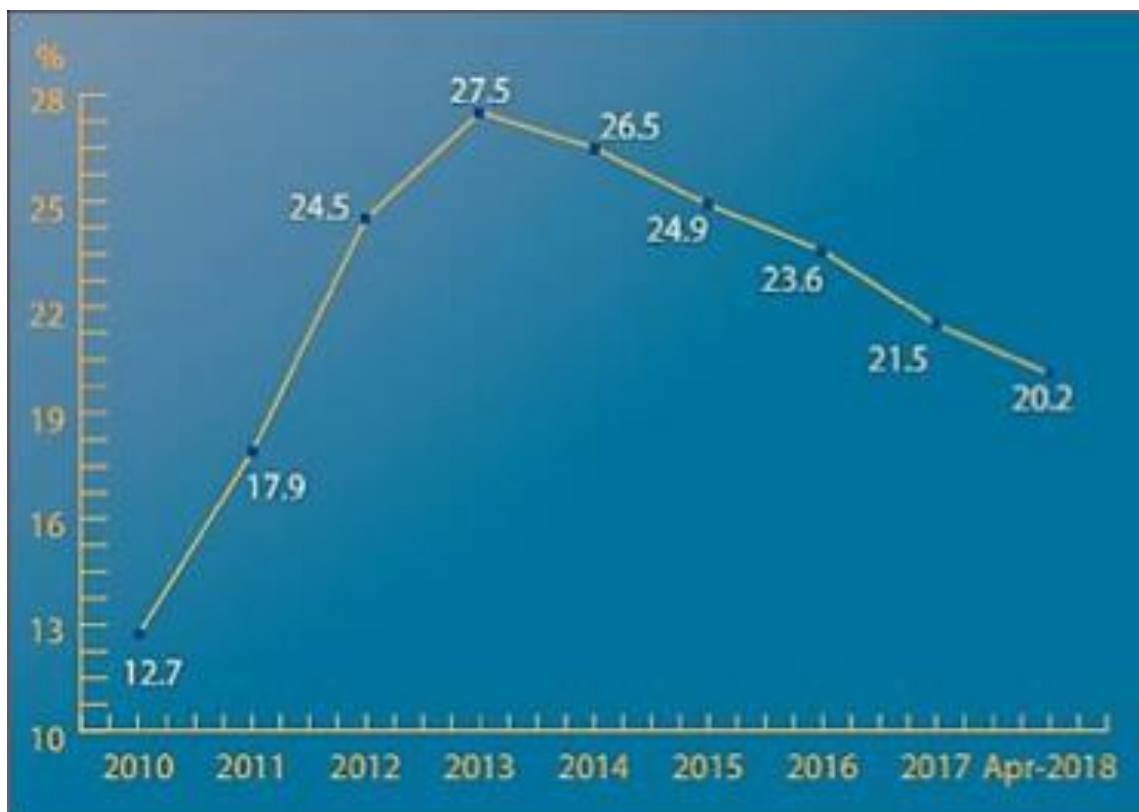
Στα διαγράμματα που παρατίθενται στο σημείο αυτό, απεικονίζεται ο σταδιακός βαθμός προσαρμοστικότητας του ελληνικού οικονομικού κλάδου, σε επίπεδα ανάπτυξης, αφενός μέσω της αύξησης των επιπέδων στα οποία κυμάνθηκε το ΑΕΠ, και αφετέρου μέσω της συρρίκνωσης των επιπέδων της ανεργίας, της αύξησης των επιπέδων στα οποία κυμαίνονταν τα πλεονάσματα στα αποτελέσματα της γενικής κυβέρνησης, καθώς επίσης και μέσω της αξιοπρόσεκτης βελτίωσης που σημειώθηκε στην περίπτωση των κοστών δανεισμού.

Διάγραμμα 1. Αύξηση επιπέδων ΑΕΠ για τα έτη 2010-2018

Παρατηρείται ότι σημειώνεται αύξηση στα επίπεδα στα οποία κυμαίνεται το ΑΕΠ ήδη από το έτος 2011 μέχρι και το 2014, όποτε και το ΑΕΠ μεταβαίνει σε θετικό ποσοστό. Ακολουθεί μία μικρή μείωση αυτού στη διετία 2014-2016, η οποία αναστέλλεται από μία νέα αυξητική πορεία που μένει σταθερή μεταξύ των ετών 2016-2018. Το δημόσιο χρέος παρά τις παρεμβάσεις για

την βιωσιμότητά τους ,είτε με επιμηκύνσεις πληρωμής,αλλαγή των όρων αποπληρωμής,παραμένει υψηλό στον αντίστοιχο λόγο του προς το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν.

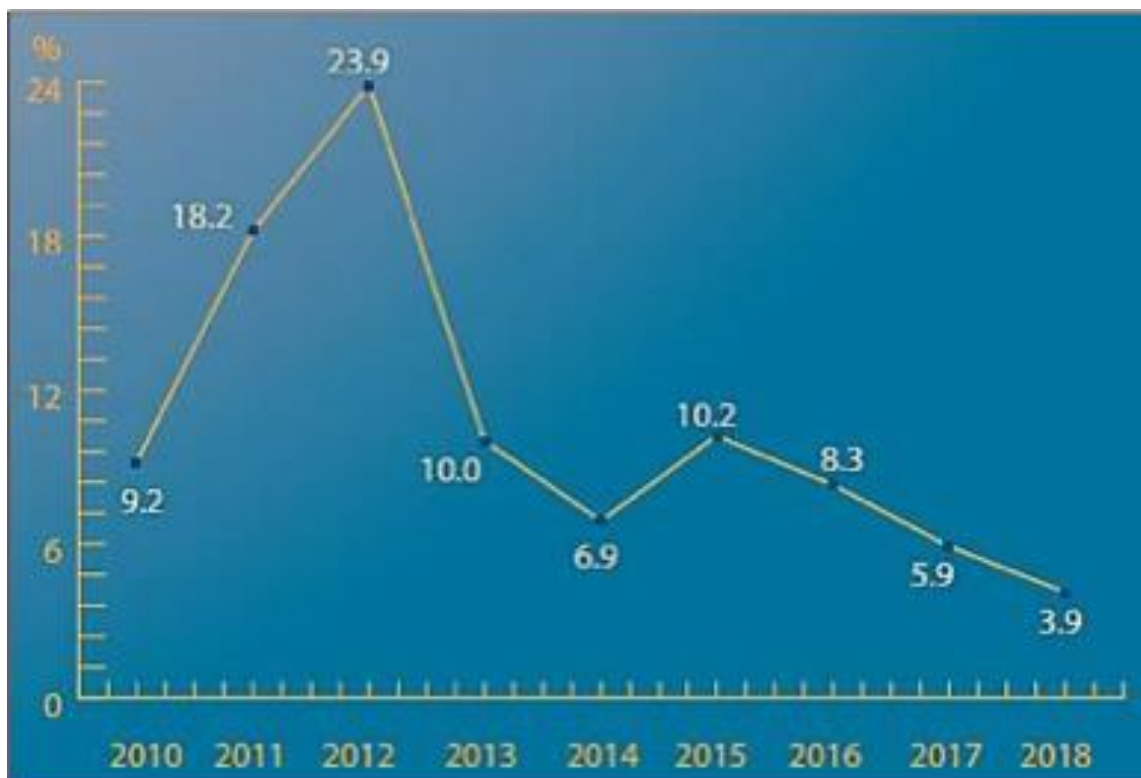
Διάγραμμα 2. Μείωση επιπέδων ανεργίας για τα έτη 2010-2018

Παρατηρείται ότι ενώ μέχρι και το έτος 2013 σημειώνεται απότομη άνοδος των επιπέδων της ανεργίας, αυτή αναστέλλεται από την παρέλευση του 2013 και εντεύθεν, όπου τα επίπεδα ανεργίας διατηρούν πτωτική πορεία σταθερά μέχρι και το 2018. Η χαμηλή συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό και τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό παραμένει πρόβλημα που εξηγεί,μαζί με το επενδυτικό κενό,το αντίστοιχο παραγωγικό κενό της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 3. Αύξηση πλεονασμάτων γενικής κυβέρνησης για τα έτη 2010-2018

Παρατηρείται έλλειμμα στη γενική κυβέρνηση μεταξύ των ετών 2010-2015, το οποίο παύει να υφίσταται από το έτος 2016 και μετά, όπου μετατρέπεται σε πλεόνασμα. Ήδη από το έτος 2015 τα ελλείμματα της γενικής κυβέρνησης ξεκίνησαν να μειώνονται σταθερά και σημαντικά.

Διάγραμμα 4. Μείωση επιπέδων κόστους δανεισμού για τα έτη 2010-2018

Παρατηρείται απότομη μείωση των κοστών δανεισμού από το έτος 2012 μέχρι και το 2014, η οποία αναστέλλεται παροδικά από μία μικρή αύξηση κατά τη διάρκεια του 2015. Εν συνεχεία, για το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ των ετών 2015-2018 σημειώνεται σταδιακή μείωση του κόστους δανεισμού.

Στον κάτωθι πίνακα απεικονίζονται τα βασικότερα και πλέον κομβικότερα χρονικά σημεία της πρόσφατης οικονομικής κρίσης του 2008 και των προγραμμάτων στήριξης που έλαβε το ελληνικό κράτος:

Πίνακας 3. Χρονικά ορόσημα της οικονομικής κρίσης για το ελληνικό κράτος

19/10/2009: Πραγματοποιείται ενημέρωση του Eurogroup από τον Έλληνα υπουργό οικονομικών, ότι μέσα στο έτος 2009 τα επίπεδα του ελληνικού δημοσιονομικού ελλείμματος θα αγγίξουν ένα ποσοστό της τάξεως του 12,5% επί του ΑΕΠ.

2/5/2010: Οι ελληνικές αρχές υποβάλλουν αίτηση προς το Eurogroup για την παροχή διμερών δανείων τα οποία κυμαίνονται μέχρι και το ποσό των 80 δισεκατομμυρίων ευρώ. Το συγκεκριμένο αίτημα γίνεται αποδεκτό. Επιπροσθέτως, οι ελληνικές αρχές αιτώνται την παροχή διμερών δανείων ύψους 30 δισεκατομμυρίων ευρώ από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

26/10/2011: Διεξάγεται εθελοντική ανταλλαγή ομολόγων από την πλευρά ιδιωτών επενδυτών, ενέργεια η οποία συνεπάγεται ονομαστικό κούρεμα που αγγίζει το ποσοστό της τάξεως του 50%.

14/3/2012: Από την πλευρά του Eurogroup γίνεται αποδεκτό το αίτημα των ελληνικών αρχών για την χορήγηση δανείου συνολικού ύψους 130 δισεκατομμυρίων ευρώ. Από την πλευρά του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου γίνεται αποδεκτό το αίτημα των ελληνικών αρχών για τη χορήγηση δανείου συνολικού ύψους 19,8 δισεκατομμυρίων ευρώ.

24/2/2015: Το δεύτερο πρόγραμμα ενίσχυσης του ελληνικού δημοσίου παρατάθηκε για τετράμηνο χρονικό διάστημα.

30/6/2015: Το δεύτερο πρόγραμμα ενίσχυσης του ελληνικού δημοσίου έληξε.

5/7/2015: Διεξάγεται δημοψήφισμα, απευθυνόμενο στον ελληνικό λαό.

8/7/2015: Από την πλευρά των ελληνικών αρχών ζητείται η έναρξη προγράμματος στήριξης που θα παρασχεθεί από την πλευρά του ευρωπαϊκού μηχανισμού σταθερότητας.

12-13/7/2015: Το ανωτέρω αναφερόμενο αίτημα των ελληνικών αρχών γίνεται αποδεκτό.

17/7/2015: Χορηγείται στο ελληνικό δημόσιο χρηματοδοτική ενίσχυση βραχυπρόθεσμου χαρακτήρα συνολικού ποσού της τάξεως των 7,16 δισεκατομμυρίων ευρώ.

20/8/2015: Το ελληνικό Δημόσιο εισέρχεται σε νέο πρόγραμμα στήριξης.

10-12/2015: Επέρχεται η ολοκλήρωση του πρώτου και του δεύτερου πακέτου προαπαιτούμενων για τα προγράμματα στήριξης.

24/5/2016: Προκειμένου να διασφαλιστούν τα επίπεδα βιωσιμότητας στα οποία θα κυμανθεί το ελληνικό χρέος, επέρχεται συμφωνία τήρησης ενός πακέτου απαιτήσεων βραχυπρόθεσμου, μεσοπρόθεσμου και μακροπρόθεσμου χρονικού ορίζοντα.

16/6/2016: Ολοκληρώνεται η πρώτη αξιολόγηση του προγράμματος στήριξης στο οποίο συμμετέχει το ελληνικό Δημόσιο.

7/7/2017: Ολοκληρώνεται η δεύτερη αξιολόγηση του προγράμματος στήριξης στο οποίο συμμετέχει το ελληνικό Δημόσιο.

20/8/2018: Σηματοδοτείται η ολοκλήρωση του ελληνικού προγράμματος στήριξης.

2.5 Η αρχιτεκτονική των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής-η λογική της εσωτερικής υποτίμησης.

Η προσέγγιση της εσωτερικής υποτίμησης αναφέρεται συχνά στον σημόσιο λόγο ως η στρατηγική που διατρέχει τις παρεμβάσεις δημοσιονομικού χαρακτήρα στο σύνολό τους.

Με την σχετική έννοια δηλώνεται η στόχευση ανάκτησης της ανταγωνιστικότητας από τη πλευρά του κόστους παραγωγής και κυρίως του κόστους εργασίας με κύριο μέγεθος το μοναδιαίο κόστος αυτής σε συνθήκες κοινού νομίσματος, ενιαίας νομισματικής περιοχής, όπου με άλλα λόγια δεν μπορεί να αξιοποιηθεί το μέτρο υποτίμησης του εθνικού νομίσματος

Αντιμετωπίζει το έλλειμα ανταγωνιστικότητας στην ανισορροπία μεταξύ παραγωγικότητας και μισθολογικού κόστους, υποστηρίζοντας ότι οι μισθοί γνώρισαν άνοδο μεγαλύτερη των ρυθμών παραγωγής. Η εσωτερική υποτίμηση συμπυκνώνεται στη συμπίεση του μισθολογικού κόστους, του διαθέσιμου εισοδήματος το οποίο εκτός των άλλων υποστηρίχτηκε ότι δρα αυξητικά στις τιμές, επομένως και στην ανταγωνιστικότητα των προϊόντων.

Δέχεται ως προσέγγιση και πολιτική πρακτική επικρίσεις από θέσεις ετερόκλητες μεταξύ τους, οι οποίες σε γενικό επίπεδο τη σχολιάζουν ως αντιαναπτυξιακή και επιζήμια, ανεπαρκή να αντιμετωπίσει τα αίτια της κρίσης και της ύφεσης τόσο από τη πλευρά της ζήτησης όσο και από τη πλευρά της προσφοράς. Τόσο η νεοφιλελεύθερη όσο και η νεοκενσυανή προσέγγιση την περιγράφουν ως παράγοντα μη ικανό να απαντήσει στις προκλήσεις του σήμερα, αναφέροντας κυρίως ότι αναπαράγει διαρθρωτικά προβλήματα όπως συσώρευση κεφαλαίων σε τομείς χαμηλής παραγωγικότητας, έντασης εργασίας καθώς και ότι απαξιώνει το ανθρώπινο αλλά και υλικό κεφάλαιο σε έναν φαύλο κύκλο μονομερών παρεμβάσεων.

Οι θιασώτες της εσωτερικής υποτίμησης, επικαλούνται την ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας των διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων, τα οποία μακροπρόθεσμα θα οδηγήσουν και στη διαμόρφωση υψηλότερων μισθών, στην ισορροπία σε υψηλότερο επίπεδο τιμών, αξίας όγκου πωλήσεων, ενσωμάτωσης τεχνολογίας και καινοτομιών και επιπέδου ενσωματωμένης εργασίας. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το άνοιγμα των επιμέρους κλειστών αγορών στην αγορά και τον ανταγωνισμό θα διαμόρφωνε υψηλότερα επίπεδα πραγματικού εισοδήματος αφού η πτώση των τιμών θα υπερσκέλιζε, κατά τις διακηρύξεις τη μείωση του ονομαστικού μισθού. Όπως περιγράφεται σε κείμενα του συνδέσμου Ελληνικών Βιομηχανιών (ΣΕΒ, Μισθοί και Ανταγωνιστικότητα, Special Report, Τεύχος ηλεκτρονικής έκδοσης "Οικονομία και

Επιχειρήσεις'') η αλλαγή πλεύσης στη μισθολογική πολιτική ήταν αναγκαίο μέτρο καθώς όπως αναφέρεται: 'η πολιτική των μισθολογικών απολαβών λειτούργησε προστατευτικά προς το μέρος της οικονομίας το οποίο δεν εκτίθεται στον διεθνή ανταγωνισμό και δεν παράγει διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα.....το αποτέλεσμα ήταν μια προσωρινή βελτίωση αποδοχών και βιοτικού επιπέδου που όμως για τους περισσότερους δεν ήταν διατηρήσιμη'. Όπως επισημαίνεται σε 'αλλο σημείο της σχετικής έρευνας, η συμπίεση του μισθολογικού κόστους έπρεπε να συνοδευτεί από διαρθρωτικές και δομικές παρεμβάσεις τόνωσης της παραγωγικότητας. Τονίζεται η βασική σχέση και ανισορροπία μεταξύ πραγματικού μέσου μισθού και παραγωγικότητας, ιδιαίτερα κατά τα έτη 1995-2007, λίγα χρόνια πριν την πυροδότηση της γενικευμένης καπιταλιστικής κρίσης. Αξιοποιείται προς αυτή την κατεύθυνση η πορεία διαμόρφωσης της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας ως δείκτης ανταγωνιστικότητας (σχετικό κόστος εργασίας/μονάδα προϊόντος).

Από την πλευρά του το ΙΝΕ ΓΣΕΕ εντοπίζει το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας στην πτώση της εγχώριας ζήτησης και αγοράς, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και τη χαμηλή συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό. Η πολιτική συμπίεσης του εργατικού κόστους ωθεί προς τα κάτω την παραγωγική δραστηριότητα και συγκεντροποιεί, καρτελοποιεί τις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών. Θίγεται ακόμα η δομή της ελληνικής οικονομίας ως ολιγοπωλιακής καθώς και η μερισματική πολιτική, η πολιτική διαχείρισης των κερδών που όπως λέγεται μεταφράζεται σε υπερκέρδη και όχι δαπάνης για έρευνα και ανάπτυξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Εξωστρέφεια της Ελληνικής Οικονομίας

3.1 Εισαγωγή

Αρχικά, επισημαίνεται ότι η εξωστρέφεια είναι απόλυτα συνυφασμένη με την εξέλιξη του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, της πολυτοπικής παραγωγής και την έναρξη

δραστηριοποίησης επιχειρηματικών οντοτήτων πολυεθνικού βεληνεκού, το άνοιγμα των οικονομιών στην ευρύτερη διεθνή αγορά και σε γενικές γραμμές, με την ανάληψη πρωτοβουλιών επιχειρηματικής φύσεως που αποσκοπούν στην επιχειρηματική δραστηριοποίηση σε άλλες χώρες, πέραν της χώρας προέλευσης του εκάστοτε ενδιαφερόμενου μέρους. Ο όρος «διεθνοποίηση» έχει παρεμφερή έννοια με αυτή της επιχειρηματικής εξωστρέφειας, όταν αναφέρεται στην περίπτωση επιχειρηματικών οντοτήτων που δραστηριοποιούνται σε ένα και μόνο κράτος. Επομένως, όταν ομιλούμε περί διεθνοποίησης εθνικών επιχειρηματικών οντοτήτων, τότε αναφερόμαστε σε ζητήματα που είναι συνυφασμένα με την επιχειρηματική εξωστρέφεια. Ως διεθνοποίηση, πιο συγκεκριμένα, νοείται η δραστηριότητα υπό το πρίσμα της οποίας διεξάγονται εξαγωγές και εισαγωγές, αφενός υπηρεσιών και αφετέρου προϊόντων. Οι εν λόγω εισαγωγές και εξαγωγές μπορούν να διεξάγονται αφενός στο πλαίσιο των επενδύσεων χαρτοφυλακίου και αφετέρου στο πλαίσιο των άμεσων ξένων επενδύσεων.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε από τον Dunning, σύμφωνα με σχετική αναφορά που γίνεται στην μελέτη του Aspidis (2013): *«Ο βαθμός εξωστρέφειας μιας χώρας εξαρτάται από την σημασία των διεθνών συναλλαγών, σε σχέση με τις εθνικές συναλλαγές (όγκος των διεθνών/εθνικές συναλλαγές), τον τύπο ολοκλήρωσης (εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών, επενδύσεις) καθώς και της ποιότητας των συναλλαγών (προστιθέμενη αξία των συναλλαγών)»* (σελ. 697).

3.2 Τρόποι Επίτευξης Εξαγωγικής Δραστηριότητας

Η επιχειρηματική εξωστρέφεια είναι δυνατό να επιτευχθεί ακολουθώντας τους κάτωθι περιγραφόμενους διαφορετικούς τρόπους, μέσα από τους οποίους επιτυγχάνεται η διεθνοποίηση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Οι ακόλουθες εναλλακτικές πραγματοποίησης επιχειρηματικής εξωστρέφειας είναι διεθνώς γνωστές με τον όρο των *«entry modes»* (Μπιτζένης, 2014).

3.2.1 Εξαγωγές (άμεσες ή έμμεσες)

Η άσκηση εμπορίου σε αγαθά και υπηρεσίες, σε διεθνές επίπεδο, αποτελεί την πλέον δημοφιλέστερη στρατηγική για την επίτευξη επιχειρηματικής διεθνοποίησης. Η δυνατότητα μιας επιχειρηματικής οντότητας να εισέρχεται στον παγκόσμιο ανταγωνισμό, μέσω της δραστηριοποίησής της σε διεθνές βεληνεκές, αποτελεί ένα αποδεικτικό στοιχείο οικονομικής ευμάρειας στην εν λόγω επιχείρηση, καθώς επίσης και επαρκείς δεξιότητες των στελεχών της, που ξεπερνούν τις αντίστοιχες άλλων ομοειδών επιχειρήσεων που δεν έχουν καταφέρει να διεθνοποιηθούν (Liargovas & Skandalis, 2008β).

Κατόπιν αύξησης των επιπέδων των ροών της παγκόσμιας εμπορικής δραστηριότητας ως ποσοστό του ΑΕΠ, σε διαχρονική βάση, κατά τη διάρκεια του πρώτου μέρους της παγκοσμιοποίησης, που χρονικά εκτείνεται μεταξύ των ετών 1980 – 1994, σημειώθηκε αξιοπρόσεκτη μείωση της εμπορικής δραστηριότητας. Η μείωση αυτή οφείλεται κυρίως στο ξέσπασμα του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, καθώς επίσης και στη διόγκωση των επιπέδων των χρεών, λόγω του πολέμου, προς τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Μία επιπρόσθετη αιτία της εν λόγω μείωσης είναι η διόγκωση του πολιτικού προστατευτισμού, η οποία είχε ως απότοκο την αύξηση των επιπέδων, στα οποία κυμαίνονταν οι δασμοί. Αυτό επήλθε ως άμεση συνέπεια της ύφεσης που ξέσπασε το 1929, καθώς επίσης και λόγω της απουσίας ικανών ηγεμόνων που θα είχαν παγκόσμια επιρροή και θα μπορούσαν να προωθήσουν το άνοιγμα της οικονομίας και την σταθερότητα αυτής (Cohn, 2012).

Μόλις τελείωσε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής πρωτοστάτησαν στην προσπάθεια που καταβλήθηκε μαζί με μία ομάδα επιπρόσθετων μεγάλων δυνάμεων. Απώτερος σκοπός της προσπάθειας αυτής ήταν να ιδρυθούν διεθνή καθεστώτα και να θεσμοθετηθούν συμφωνίες, όπως είναι για παράδειγμα αυτές που υποστηρίχθηκαν από την παγκόσμια τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι και η γενική συμφωνία δασμών και εμπορίου. Οι προσπάθειες αυτές διεξήχθησαν για λόγους σχηματισμού φιλελεύθερων οικονομικών τάξεων των πραγμάτων. Όμως, αδιαμφισβήτητα, απαιτείται η παρέλευση δεκαετιών έτσι ώστε τα κράτη να καταφέρουν να επανέλθουν στα οικονομικά επίπεδα που βρίσκονταν πριν το ξέσπασμα του πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Η

διεθνής εμπορική δραστηριότητα, εκφραζόμενη ως ποσοστό επί του ΑΕΠ, σημείωσε αύξηση, τη στιγμή κατά την οποία κατά το έτος 1970 βρισκόταν σε επίπεδα της τάξεως του 12%, ενώ κατά το έτος 1980 αυξήθηκε σε επίπεδα της τάξεως του 20% και κατά το έτος 2010 κατάφερε να φτάσει μέχρι και το 30% (Feenstra & Taylor, 2012).

Το γενικότερο όφελος που προκύπτει από το εμπόριο έχει θετική επίδραση στην οικονομική μεγέθυνση, καθώς επίσης και στην οικονομική ευρωστία των επιχειρηματικών οντοτήτων. Η εξαγωγική δραστηριότητα προβαίνει σε ενίσχυση της αύξησης των επιπέδων αφενός της οικονομικής απόδοσης και αφετέρου της παραγωγικής βελτίωσης των δραστηριοποιούμενων επιχειρήσεων, καθώς επίσης και της αύξησης των επιπέδων απασχόλησης, αλλά και της βελτίωσης της εικόνας του εμπορικού ισοζυγίου. Επιπροσθέτως, Η εξαγωγική δραστηριότητα βοηθά στην παροχή συναλλαγματικών αποθεμάτων στις επιμέρους χώρες και εν τέλει, συμβάλλει στην επίτευξη υψηλότερων και ποιοτικότερων βιοτικών επιπέδων στους πολίτες των κρατών (Zafar, 2006; Yunus & Craig, 2009).

Από μικροοικονομικής άποψης, η εξαγωγική δραστηριότητα οδηγεί σε βελτίωση των επιπέδων του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος των δραστηριοποιούμενων επιχειρηματικών οντοτήτων. Επιπροσθέτως, βελτιώνει την οικονομική θέση τους, όπως άλλωστε προαναφέρθηκε, την ικανότητα της παραγωγής τους και την υιοθέτηση προηγμένων τεχνολογικών προτύπων. Επιπροσθέτως, η εξαγωγική δραστηριότητα αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της βιωσιμότητας των επιχειρηματικών οντοτήτων που είναι αμιγώς προσανατολισμένες στην ανάπτυξη (Yunus & Craig, 2009).

Για την περίπτωση των κρατών που διαθέτουν εσωτερικές αγορές που χαρακτηρίζονται από μικρό μέγεθος, η εξαγωγική δραστηριότητα καταλήγει να είναι υποβοηθητική στην αύξηση των οικονομικών κλίμακας. Αυτό επιφέρει πως απότοκο την επιτυχή ανακατανομή των συντελεστών παραγωγής των εσωτερικών εθνικών αγορών, σε εκείνους τους τομείς που καταλήγουν να είναι περισσότερο παραγωγικοί και οικονομικά αποδοτικότεροι. Έτσι, η εξαγωγική δραστηριότητα καταλήγει να είναι βοηθητική στην επίτευξη μεγαλύτερων επιπέδων ανάπτυξης, ακόμα και στην περίπτωση κρατών που δεν διαθέτουν μεγάλες εθνικές αγορές. Συν τοις άλλοις, η εξαγωγική δραστηριότητα μπορεί να ασκήσει επιρροή στο συνολικό οικονομικό προϊόν, επειδή βοηθά στη μεταφορά γνώσης, άυλης από πλευράς τεχνογνωσίας και υλικής, στην αύξηση των επιπέδων ποιότητας, στην ενίσχυση του υφιστάμενου ανταγωνισμού και στη βελτίωση της παροχής δημοσίων αγαθών προς τους πολίτες. Αυτό

συμβαίνει λόγω του ότι στο πλαίσιο της υποστήριξης της εξαγωγικής δραστηριότητας εμπλέκεται σε μεγάλο βαθμό ο ιδιωτικός τομέας και μειώνεται η συμμετοχή του δημόσιου τομέα (Tsitouras, 2016).

3.2.2 Άμεσες ξένες επενδύσεις

Ο ορισμός που δίνεται για τις άμεσες ξένες επενδύσεις από τον Μπιτζένη (2009) είναι ο εξής: *«η επένδυση που περιλαμβάνει μία μακροπρόθεσμη σχέση και απεικονίζει ένα διαρκές ενδιαφέρον μιας επιχειρηματικής οντότητας εδρεύουσας σε μία οικονομία (home country) (άμεσος επενδυτής) για μια επιχειρηματική οντότητα εδρεύουσα σε μια άλλη οικονομία (host country) διαφορετική από αυτήν του επενδυτή»* (Μπιτζένης, 2009, σελ. 22). Η επένδυση, όπως υποστηρίζεται, είναι απαραίτητο να αντιπροσωπεύει κατ' ελάχιστο ένα ποσοστό της τάξεως του 10% των μετοχών ή των εταιρικών μεριδίων των επιχειρηματικών οντοτήτων, με μη κερδοσκοπικό σκοπό, ή εναλλακτικά, συμμετοχή στο Διοικητικό Συμβούλιο αυτών.

Στην περίπτωση των επενδύσεων χαρτοφυλακίου, η διαφορά που εντοπίζεται με τις άμεσες ξένες επενδύσεις είναι ότι πρώτες έχουν βραχυπρόθεσμο χρονικό χαρακτήρα και κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Επιπροσθέτως, οι επενδύσεις χαρτοφυλακίου έχουν διαφορετική φορολογική μεταχείριση από τις αρμόδιες φορολογικές αρχές. Μάλιστα, στις επενδύσεις χαρτοφυλακίου, συνηθίζεται να διεξάγονται χρηματιστηριακές συναλλαγές (Μπιτζένης, 2014).

Οι άμεσες ξένες επενδύσεις δεν καταλήγουν μόνο σε οφέλη, αλλά και σε αρνητικά σημεία στα κράτη που διαδραματίζουν τον ρόλο του υποδοχέα, δηλαδή στις χώρες προορισμού. Αναλυτικότερα, οι άμεσες ξένες επενδύσεις παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του οικονομικού κλάδου των κρατών προορισμού. Αυτό, στις περισσότερες περιπτώσεις συμβαίνει μέσω της φορολόγησης του εισοδήματος που αποκτάται στα κράτη προορισμού. Επιπροσθέτως, η οικονομία των κρατών προορισμού ενισχύεται μέσω των άμεσων ξένων επενδύσεων και λόγω της αύξησης των επιπέδων απασχόλησης και της αντίστοιχης μείωσης των επιπέδων ανεργίας, της εντατικοποίησης του ανταγωνισμού, της μεταφοράς γνώσης και της συμβολής στην αξιοποίηση προηγμένης τεχνολογίας, γεγονός το οποίο συμβάλει στην αύξηση των επιπέδων καινοτομίας. Μάλιστα, ανάλογα με το εύρος της εξαγωγικής

δραστηριότητας των επιχειρήσεων, οι άμεσες ξένες επενδύσεις μπορούν να καταλήξουν στην άσκηση θετικής ή αρνητικής επιρροής στην εικόνα του εμπορικού ισοζυγίου. Επιπροσθέτως, όταν οι άμεσες ξένες επενδύσεις γίνονται σε κλάδους έντασης κεφαλαίου ή σε περίπτωση κατά την οποία πραγματοποιείται εξαγορά προβληματικών επιχειρηματικών μονάδων, στις συνηθέστερες περιπτώσεις οδηγούν σε περιορισμό του απασχολούμενου ανθρώπινου δυναμικού. Επιπροσθέτως, τα αυξημένα επίπεδα του ανταγωνισμού, που προκαλούνται από τις άμεσες ξένες επενδύσεις όπως προαναφέρθηκε, είναι δυνατόν να αναγκάσουν τις μικρές και λιγότερο δυνατές επιχειρηματικές μονάδες να εξέλθουν ολοσχερώς από την αγορά (Φίλιππας, 2018).

Όσον αφορά την περίπτωση των κρατών προέλευσης, οι άμεσες ξένες επενδύσεις συμβάλλουν στον επαναπατρισμό των επιχειρηματικών κερδών. Μάλιστα, όταν αξιοποιούνται για λόγους πραγματοποίησης νέων επενδύσεων, η ευκολία διάχυσης της τεχνογνωσίας και οι βελτιωμένες συνθήκες του επιχειρείν, που προκαλούνται από την επιχειρηματική διεθνοποίηση και εξωστρέφεια αποτελούν ορισμένα βασικά οφέλη που απορρέουν από τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Όμως, τα προβλήματα που μπορούν να δημιουργήσουν οι άμεσες ξένες επενδύσεις στα κράτη προέλευσης είναι η μείωση των επιπέδων του ΑΕΠ, λόγω του ότι μειώνονται τα επίπεδα παραγωγικής δραστηριότητας, καθώς επίσης και ο περιορισμός των κρατικών εσόδων και των εισφορών που καταβάλλονται υπέρ των δημοσίων ασφαλιστικών ταμείων. Η αύξηση των επιπέδων ανεργίας αποτελεί μία επιπρόσθετη αρνητική απότοκο των άμεσων ξένων επενδύσεων για τα κράτη προέλευσης (Μπιτζένης, 2009).

Συνήθως, οι μορφές με τις οποίες εμφανίζονται οι άμεσες ξένες επενδύσεις είναι οι εξής (Μπιτζένης, 2014):

(α) Εξαγορά και συγχώνευση: Αναφορικά με τη διαδικασία της εξαγοράς, ακολουθείται με απώτερο σκοπό την απόκτηση των στοιχείων του ενεργητικού μίας ήδη υπάρχουσας επιχειρηματικής οντότητας και τη διενέργεια ολοσχερούς ελέγχου σε αυτή. Πρόκειται για την εναλλακτική λύση που προτείνεται έναντι της ίδρυσης μιας νέας επιχειρηματικής μονάδας. Η συγκεκριμένη διαδικασία είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί μόνο με την προϋπόθεση ότι κατέχεται κατ' ελάχιστον ένα ποσοστό της τάξεως του 50% του μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος για ψήφο, και προσθέτοντας ένα ακόμα δικαίωμα ψήφου. Όσον αφορά την διαδικασία της συγχώνευσης, προσομοιάζει με την εξαγορά,

όμως η συγχώνευση αποσκοπεί στην ολοσχερή διάλυση και την εξ αρχής αναδιάρθρωση της εξαγοραζόμενης επιχειρηματικής μονάδας. Μέσω της διαδικασίας της συγχώνευσης καταλήγει να ιδρύεται μία νέα επιχειρηματική οντότητα. Η απόφαση αφενός για την εξαγορά και αφετέρου για την συγχώνευση πρέπει να λαμβάνεται από κοινού από αμφότερες τις εμπλεκόμενες επιχειρηματικές μονάδες, έτσι ώστε να επιφέρουν ως απότοκο τη δημιουργία ενός καινούργιου επιχειρηματικού περιβάλλοντος, μέσα από το οποίο να δημιουργείται προστιθέμενη αξία στο ευρύτερο μετοχικό κοινό (Τσουνής, 2015).

(β) Δημιουργία υποκαταστημάτων, θυγατρικών εταιρειών ή γραφείων αντιπροσώπων: Η συγκεκριμένη μορφή πραγματοποίησης άμεσων ξένων επενδύσεων αφορά στη δημιουργία επιχειρηματικής οντότητας σε μία ξένη αγορά. Η νέα αυτή επιχείρηση είτε θα ελέγχεται από, είτε θα ανήκει εξολοκλήρου στη μητρική της εταιρεία. Η μητρική εταιρεία έχει έδρα σε άλλη χώρα από αυτήν στην οποία εδρεύει η θυγατρική. Όσον αφορά την περίπτωση των γραφείων αντιπροσωπείας και των υποκαταστημάτων, ακολουθείται η ίδια επιχειρηματική και επενδυτική λογική με αυτή των θυγατρικών εταιρειών, με τη μόνη διαφορά ότι το μέγεθός τους είναι πολύ μικρότερο συγκριτικά με το αντίστοιχο των θυγατρικών εταιρειών (Μυλώνη & Γεωργόπουλος, 2015).

(γ) Επενδυτικές κινήσεις τύπου Greenfield ή Brownfield: Οι επενδύσεις τύπου Greenfield είναι συνυφασμένες με την εξ αρχής ίδρυση παραγωγικών και λειτουργικών τμημάτων εντός του εσωτερικού περιβάλλοντος νέων επιχειρηματικών οντοτήτων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου τύπου επενδυτικών κινήσεων είναι η αγορά γης, επιπρόσθετων εγκαταστάσεων, μηχανολογικού εξοπλισμού και λοιπές παρεμφερείς περιπτώσεις. Οι επενδυτικές δραστηριότητες τύπου Brownfield είναι συνυφασμένες με την αγορά μιας ήδη υφιστάμενης επιχειρηματικής μονάδας και τον ολοσχερή μετασχηματισμό αφενός των υποδομών και αφετέρου των εγκαταστάσεων του αυτή διέθετε, με απώτερο σκοπό την ανάδυση νέων παραγωγικών και επιχειρηματικών δράσεων (Βαρσακέλης, 2011).

(δ) Κοινοπραξία: Πρόκειται για από κοινού επιχειρηματική δραστηριότητα η οποία διαρκεί αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα και οι οποία προκύπτει κατόπιν προγενέστερης ένωσης κεφαλαίων, συντελεστών παραγωγής και λοιπών υφισταμένων πόρων από τουλάχιστον δύο επιχειρηματικές μονάδες που είναι νομικά διαχωρισμένες. Αποτέλεσμα της κοινοπραξίας είναι η δημιουργία μίας νέας επιχειρηματικής οντότητας. Η κοινοπραξία είναι ο καταλληλότερος τρόπος πραγματοποίησης άμεσων ξένων επενδύσεων, σε επενδυτικές κινήσεις που

συνοδεύονται από υψηλά επίπεδα κινδύνου ή σε περίπτωση κατά την οποία δεν υπάρχει επαρκής πληροφόρηση και γνώση για την επενδυτική δράση στα κράτη υποδοχής (Βαρσακέλης, 2011).

(ε) Δικαιόχρηση: Πρόκειται για εμπορικής φύσεως σύμβαση για την σύναψη συνεργασίας μεταξύ δύο επιχειρηματικών μονάδων. Η μια επιχειρηματική οντότητα διαδραματίζει τον ρόλο του δικαιοδόχου και η δεύτερη επιχειρηματική οντότητα διαδραματίζει τον ρόλο του δικαιοπαρόχου. Η δικαιοδόχος επιχείρηση προβαίνει στην αγορά του δικαιώματος χρήσης της τεχνολογίας, τεχνογνωσίας, εμπορικού σήματος, ευρύτερων ακολουθούμενων διαδικασιών, προτύπων ποιότητας και λοιπών στοιχείων που διέπουν τη δραστηριότητα της εταιρείας που διαδραματίζει τον ρόλο του δικαιοπαρόχου. Έτσι, η δικαιοδόχος εταιρεία μπορεί να λειτουργεί προβάλλοντας στο εμπορικό σήμα της εταιρείας δικαιοπάροχου. Η εταιρεία που διαδραματίζει τον ρόλο του δικαιοδόχου, στην συνηθέστερες περιπτώσεις, προβαίνει στην εφάπαξ καταβολή ενός αντιτίμου προκειμένου να ιδρύσει την επιχειρηματική οντότητα και να λάβει τα πάγια δικαιώματα της εκμετάλλευσης της εταιρείας δικαιοπάροχου. Τα βασικά οφέλη που αντλεί ο δικαιοδόχος είναι η ευκολία πρόσβασης στις οικονομίες κλίμακας και το δικαίωμα χρήσης και προβολής καταξιωμένων εμπορικών σημάτων (Krugman et al., 2018).

(στ) Αδειοδότηση: Πρόκειται για μία νομικής φύσεως την εργασία, βάσει της οποίας χορηγείται το δικαίωμα χρήσης συγκεκριμένης τεχνογνωσίας, ευρεσιτεχνίας, τεχνολογίας, γνώσεις ή παραγωγικής μεθόδου. Το εν λόγω δικαίωμα παραχωρείται έναντι καταβολής αντίστοιχου αντιτίμου από την πλευρά της μίας επιχειρηματικής μονάδας στην άλλη. Τόσο στην περίπτωση της δικαιόχρησης που προαναφέρθηκε, όσο και στην περίπτωση της αδειοδότησης, δεν περιλαμβάνεται η διαδικασία της μεταφοράς χρηματικών αντιτίμων από τον ξένο επενδυτή, παρά μόνο η μεταφορά τεχνογνωσίας, δικαιωμάτων χρήσης εμπορικών σημάτων και παραγωγικών διαδικασιών και γνώσης (Krugman et al., 2018).

(ζ) Ιδιωτικοποίηση: Η συγκεκριμένη διαδικασία είναι συνυφασμένη με την μεταβίβαση των περιουσιακών στοιχείων επιχειρήσεων που ελέγχονται από το ίδιο το κράτος, προς επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο του ιδιωτικού τομέα. Η συμμετοχή και ο έλεγχος που έχει το κράτος στην νέα πλέον επιχείρηση περιορίζεται, αποσκοπώντας στην αποδοτικότερη λειτουργία τους. Επιπροσθέτως, μέσω των ιδιωτικοποιήσεων επέρχεται περιορισμός των κρατικών μονοπωλίων σε συγκεκριμένους οικονομικούς κλάδους, καθώς επίσης και η περαιτέρω προώθηση της οικονομίας του ιδιωτικού τομέα, η αύξηση των επιπέδων

ανταγωνισμού και η επίτευξη ανοίγματος των αγορών σε νέους και περισσότερους κλάδους, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες πρέπει απαραίτητως να υπάρχει μεγάλος όγκος κεφαλαίων για την είσοδο του ιδιωτικού τομέα στους κλάδους αυτούς (Μπιτζένης, 2014).

Συμπερασματικά η εμπειρική παρατήρηση αλλά και η βιβλιογραφική και θεωρητική σπουδή στο ζήτημα των άμεσων ξένων επενδύσεων, συνηγορούν ως προς την εμφάνιση θετικών εξωτερικών οικονομιών. Συγκλίνουν επίσης στην ύπαρξη εκχεόμενων οφελειών και στην ένταξη της οικονομίας -υποδοχέα σε ευρύτερες αλυσίδες αξίας.

Οι τελευταίες αναλύονται, εκτός των άλλων, κατά κύριο λόγο στο υπόδειγμα της αλυσίδας αξίας του Porter. Το μοντέλο αυτό προσλαμβάνει την λεγόμενη αλυσίδα αξίας ως ένα άθροισμα επιχειρησιακών λειτουργιών που εκτείνεται τόσο προς τα πίσω της παραγωγικής διαδικασίας όσο και προς τα μπροστά, μέχρι τη τελική διάθεση του προϊόντος. Εννοείται με άλλα λόγια, ένα σύνολο δραστηριοτήτων που διαιρούνται σχηματικά σε κύριες και υποστηρικτικές και καταλήγουν μέσω της αποδοτικότητας, με όρους κόστους (παραγωγής, διανομής κλπ) και εν γένει λειτουργίας, στην κατάκτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος για τον φορέα που τις αναπτύσσει και εμπεδώνει ως πάγια πρακτική.

3.3 Η Εξωστρέφεια των Ελληνικών Επιχειρηματικών Μονάδων

Η εντατικοποίηση της επιχειρηματικής εξωστρέφειας, σε συνδυασμό με την αύξηση των επιπέδων του ανταγωνισμού σε διεθνές πλαίσιο, συνεχίζουν να θεωρούνται ζητήματα αυξημένης σημασίας όσον αφορά την διατήρηση της ανάκαμψης του ελληνικού οικονομικού κλάδου (Τράπεζα της Ελλάδος, 2013α).

Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι βάσει εκτιμήσεων που πραγματοποιήθηκαν από τους οργανισμούς ΣΕΒΕ, ΣΕΒ και ΠΣΕ, οι εξαγωγικές επιχειρηματικές μονάδες της Ελλάδας δεν ξεπερνούν τον αριθμό των 2.200, ενώ σε αντίστοιχα επίπεδα κυμαίνονται και οι εν δυνάμει ελληνικές εξαγωγικές επιχειρήσεις. Συν τοις άλλοις, περίπου το 1/3 των ελληνικών

επιχειρήσεων καταλήγει να αντιπροσωπεύει τη συντριπτική πλειοψηφία της συνολικής εξαγωγικής δραστηριότητας και πιο συγκεκριμένα το 80% αυτής (Υπουργείο Οικονομίας & Ανάπτυξης, 2018α). Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί ότι το 1/3 των ελληνικών εξαγωγικών επιχειρήσεων προβαίνει σε εξαγωγική δραστηριότητα για λόγους στρατηγικής σημασίας, ενώ οι υπόλοιπες ελληνικές εξαγωγικές επιχειρήσεις, που αντιπροσωπεύουν την πλειοψηφία, προβαίνουν σε εξαγωγές εξαιτίας των μη προσοδοφόρων συνθηκών που επικρατούν στην εθνική αγορά (ΣΕΒ, 2018β). Αυτό σημαίνει ότι για την πλειοψηφία των ελληνικών εξαγωγικών επιχειρήσεων, η εξαγωγική δραστηριότητα καταλήγει να είναι η έσχατη λύση τους για να επιβιώσουν στον κλάδο που δραστηριοποιούνται και δεν αποτελεί στρατηγικής σημασίας απόφαση από τις διοικήσεις τους.

Το IOBE συμμετέχει στην έρευνα που διεξάγεται από το διεθνές πρόγραμμα Global Entrepreneurship Monitor, το οποίο αποτελεί μία παγκοσμίου βεληνεκούς κοινοπραξία ερευνητικής χρήσεως που υποστηρίζεται από ινστιτούτα ερευνών και πανεπιστημιακούς φορείς που προέρχονται από όλο τον κόσμο. Η έρευνα αυτή επικεντρώνεται σε πολλές και διαφορετικές διαστάσεις του επιχειρείν και για 15^η συνεχόμενη φορά προέβη στην σύνταξη της λεγόμενης «ετήσιας έκθεσης για την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα». Πρόκειται για μία συστηματικής φύσεως έρευνα, από την οποία διερευνάται, συν τοις άλλοις, ο εξωστρεφής χαρακτήρας των ελληνικών επιχειρήσεων, εκφράζοντας την εξαγωγική τους δραστηριότητα ως ποσοστό του κύκλου εργασιών τους. Βασικά ευρήματα της συγκεκριμένης μελέτης έδειξαν τα κάτωθι:

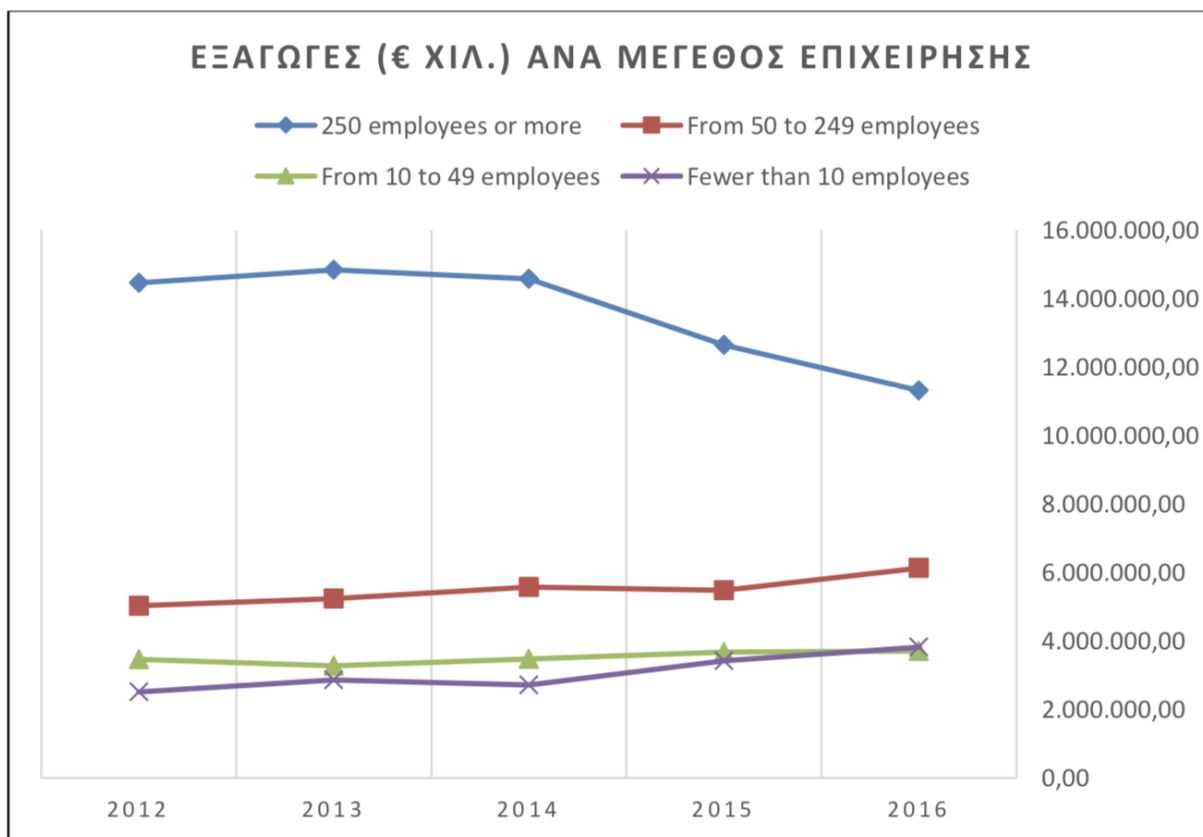
- Τα 2/5 των επιχειρηματιών που βρίσκονται σε αρχικό επιχειρηματικό στάδιο δύο ανέφεραν ότι δεν εμφανίζουν εξαγωγική δραστηριότητα ενώ στοχεύουν αποκλειστικά και μόνο στην εγχώρια οικονομία. Ένα ποσοστό της τάξεως του 38,1% των νέων επιχειρήσεων δήλωσαν ότι σκοπεύουν να δραστηριοποιηθούν σε χώρες που υπάρχουν αυξημένα επίπεδα επιχειρηματικής καινοτομίας, ενώ ένα ποσοστό της τάξεως των 30% των επιχειρηματικών οντοτήτων που συμμετείχαν στην έρευνα ανέφερε ότι περισσότερο από το 1/4 του κύκλου εργασιών τους προκύπτει από πελάτες που βρίσκονται στο εξωτερικό.

- Τα κράτη που διαθέτουν αυξημένα επίπεδα επιχειρηματικής καινοτομίας καταλήγουν να έχουν υψηλότερα ποσοστά επιχειρήσεων με έντονη εξαγωγική δραστηριότητα, συγκριτικά με τα κράτη των οποίων οικονομίας βρίσκονται ακόμα σε στάδιο ανάπτυξης.

- Συγκρίνοντας τα αποτελέσματα της ίδιας έρευνας, που αφορούσαν προηγούμενα χρόνια, για πρώτη φορά οι ελληνικές επιχειρήσεις που εμφανίζουν εξαγωγική δραστηριότητα, Η οποία κυμαίνεται σε υψηλότερο ποσοστό του 25% επί του τζίρου τους, αντιπροσωπεύουν ένα ποσοστό που ξεπερνάει το 78% των συνολικών ελληνικών επιχειρήσεων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από τους Τσακανίκα κ.ά. (2018): *«μέρος αυτής της θετικής τάσης σχετίζεται με τον σχετικά ψηλό αριθμό επιχειρημάτων υπηρεσιών στον κλάδο του τουρισμού και των συναφών δραστηριοτήτων, που εκ φύσεως έχουν έναν εξωστρεφή χαρακτήρα»* (σελ. 57). Χαρακτηριστικά, επισημαίνεται ότι κατά το έτος 2007, το αντίστοιχο ποσοστό δεν ξεπερνούσε το 30% των συνολικών ελληνικών επιχειρήσεων, εννοώ κατά το έτος 2012 δεν ξεπερνούσε το 49% αυτών.

Ο εξωστρεφής χαρακτήρας των επιχειρήσεων, όμως, είναι άμεσα συνυφασμένος και με το μέγεθός τους. Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό, το οποίο τονίζεται ακόμα και στην εθνική στρατηγική για την εξαγωγική δραστηριότητα. Επιπροσθέτως, επισημαίνεται ότι η θέσπιση της εθνικής στρατηγικής για τις εξαγωγές έγινε στο πρίσμα του δεύτερου και του τρίτου προγράμματος οικονομικής προσαρμογής που ελληνικού κράτους, ως συνέχεια της έκθεσης που συντάχθηκε από το ολλανδικό υπουργείο οικονομικών υποθέσεων. Η έκθεση αυτή προέβη στη διαπίστωση της ανικανότητας της ελληνικής δημόσιας διοίκησης να συντονίσει αποτελεσματικά τις εξωστρεφείς υπηρεσίες της και τους φορείς που μπορούν να υποστηρίξουν την εξαγωγική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων. Επιπροσθέτως, επισημάνθηκαν αδυναμίες της ελληνικής δημόσιας διοίκησης που αφορούσαν ζητήματα επικαλύψεων αρμοδιοτήτων και ενεργειών, αλόγιστη χρήση των διαθέσιμων πόρων, και ανεπάρκεια γνωστικού υπόβαθρου και τεχνογνωσίας για τη διευκόλυνση του εντοπισμού ευκαιριών για εξαγωγές. Η εθνική στρατηγική για εξαγωγές είναι βασισμένη σε τέσσερις διαφορετικούς πυλώνες, ήτοι την προώθηση της εξαγωγικής δραστηριότητας, την επέκταση της εξαγωγικής βάσης, την απλοποίηση των εξαγωγικών διαδικασιών και την προώθηση και υποστήριξη αυτών (Υπουργείο Οικονομίας & Ανάπτυξης, 2016).

Στο διάγραμμα που ακολουθεί, φαίνεται ο αριθμός των εξαγωγών με κριτήριο το μέγεθος των ελληνικών επιχειρήσεων για το χρονικό διάστημα 2012 – 2016:

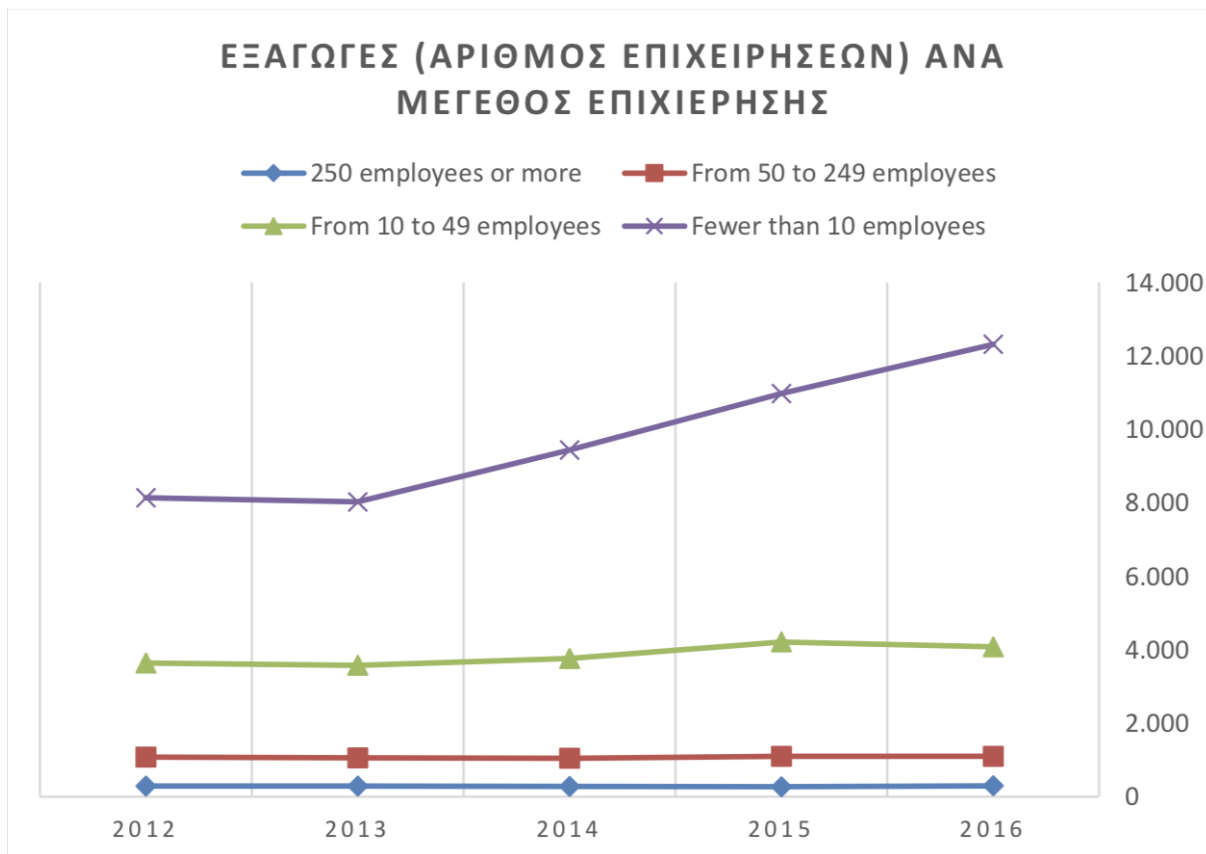
Διάγραμμα 5. Αριθμός εξαγωγών, σε όρους ευρώ, με βάση το μέγεθος των ελληνικών επιχειρήσεων για τα έτη 2012 – 2016 (ΣΕΒ, 2018γ)

Βάσει των δεδομένων που αποτυπώνονται στο παραπάνω διάγραμμα, παρατηρείται εντονότερη εξαγωγική δραστηριότητα στις μεγάλες επιχειρήσεις που απασχολούν περισσότερους από 250 υπαλλήλους, ενώ μικρότερη εξαγωγική δραστηριότητα παρατηρείται στις επιχειρήσεις που δεν απασχολούν περισσότερους από 50 υπαλλήλους. Όμως, από το έτος 2014 και έπειτα, παρατηρείται μικρή αύξηση της εξαγωγικής δραστηριότητας στις επιχειρήσεις μικρότερου μεγέθους, που συνεχίζει μέχρι και το έτος 2016, ενώ το αντίστροφο παρατηρείται στην εξαγωγική δραστηριότητα των μεγάλων επιχειρήσεων που από το έτος 2014 και μετά εμφανίζει μικρή πτώση. Παρά την πτώση αυτή όμως, η εξαγωγική δράση των μεγάλων επιχειρήσεων εξακολουθεί να είναι αισθητά μεγαλύτερη από αυτή των επιχειρήσεων που έχουν μικρότερο μέγεθος.

Στο εθνικό σχέδιο απόδρασης για τις εξαγωγές επισημαίνεται η διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση των μεγάλων ελληνικών επιχειρηματικών οντοτήτων, οι οποίες δεν πάσχουν από ανεπαρκείς πόρους προκειμένου να καταφέρουν να επεκτείνουν τη δραστηριότητά τους και

στο εξωτερικό και να ενισχύσουν την εξαγωγική τους δράση. Αυτό όμως, δε συμβαίνει στην περίπτωση των επιχειρήσεων μικρότερου μεγέθους, οι οποίες δεν διαθέτουν τους απαιτούμενους πόρους για να δραστηριοποιηθούν σε χώρες του εξωτερικού. Έτσι, οι μικρότερες επιχειρήσεις καλούνται να αντιμετωπίσουν δυσανάλογα μεγαλύτερα κόστη παραγωγής, ώστε να καταφέρουν να αναπτύξουν την εξαγωγική τους δραστηριότητα. Ειδικότερα για την περίπτωση της Ελλάδας, χαρακτηριστικά αναφέρεται στην έκθεση ότι: «*το δυναμικό για τη διεύρυνση της εξαγωγικής βάσης αφορά κατά κύριο λόγο σε μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις, κυρίως οικογενειακές, με μικρή παραγωγική δραστηριότητα, εσωστρεφή διοίκηση και περιορισμένα κεφάλαια κίνησης*» (Υπουργείο Οικονομίας & Ανάπτυξης, 2016).

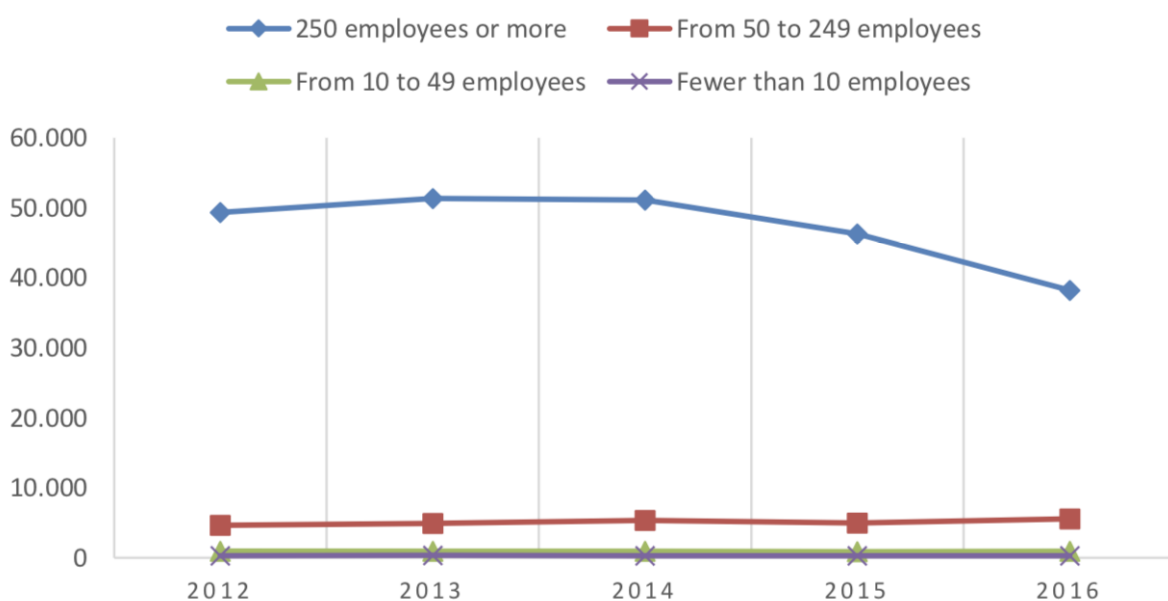
Στο πλαίσιο της ελληνικής οικονομίας, ανέκαθεν δραστηριοποιούνταν πληθώρα μικρών και πολύ μικρών επιχειρηματικών οντοτήτων. Βάσει στοιχείων που προκύπτουν από το μητρώο ελληνικών επιχειρήσεων και τα οποία αφορούν το έτος 2015, η συντριπτική πλειοψηφία του 97,3% των ελληνικών επιχειρήσεων δεν απασχολεί περισσότερους από 10 εργαζόμενους στο ανθρώπινο δυναμικό. Μόνο η μειοψηφία του 2,3% των ελληνικών επιχειρήσεων καταλήγουν να απασχολούν πλήθος εργαζομένων που κυμαίνεται μεταξύ 10-49 ατόμων στο ανθρώπινο δυναμικό τους (ΕΛΣΤΑΤ, 2018). Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψιν την εικόνα που διαμορφώνεται στο διάγραμμα 5, καθίσταται αντιληπτή η εξαιρετικά μικρή συμβολή των μικρών επιχειρήσεων στην εξαγωγική δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας, όπως άλλωστε προαναφέρθηκε. Μάλιστα, στο διάγραμμα που ακολουθεί απεικονίζεται η πορεία των εξαγωγών, εκφραζόμενη με όρους αριθμών επιχειρήσεων, με βάση το μέγεθος των επιχειρήσεων.

Διάγραμμα 6. Αριθμός εξαγωγών, σε όρους αριθμού επιχειρήσεων, με βάση το μέγεθος των ελληνικών επιχειρήσεων για τα έτη 2012 – 2016 (ΣΕΒ, 2018γ)

Στο παραπάνω διάγραμμα φαίνεται ότι το πλήθος των μεγάλων ελληνικών επιχειρήσεων, που απασχολούν στο ανθρώπινο δυναμικό τους περισσότερα από 250 άτομα, υπολείπεται των 300, ενώ μετά το έτος 2012 σημειώθηκε αύξηση των πολύ μικρών επιχειρήσεων που δεν απασχολούν περισσότερα από 10 άτομα στο ανθρώπινο δυναμικό τους.

ΜΕΣΗ ΕΞΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΔΟΣΗ (€ ΧΙΛ.) ΑΝΑ ΜΕΓΕΘΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Διάγραμμα 7. Μέση εξαγωγική επίδοση, σε όρους ευρώ, με βάση το μέγεθος των ελληνικών επιχειρήσεων για τα έτη 2012 – 2016 (ΣΕΒ, 2018γ)

Πως αναφέρθηκαν παραπάνω μπορώ να επιβεβαιωθούν και από την εικόνα που διαμορφώνεται στο διάγραμμα 7. Τα δεδομένα που προκύπτουν στο συγκεκριμένο διάγραμμα δείχνουν ότι η μέση εξαγωγική επίδοση, σε όρους χρηματικής αξίας, η οποία προέρχεται από τις μικρές, πολύ μικρές και μεσαίες ελληνικές επιχειρήσεις είναι στάσιμη, ενώ η μέση εξαγωγική επίδοση των μεγάλων επιχειρήσεων που στο ανθρώπινο δυναμικό τους απασχολούν περισσότερα από 250 άτομα, εμφάνισε καθοδική πορεία.

Από την πλευρά της ευρωπαϊκής επιτροπής δίνεται ανάλογη έμφαση στην ενίσχυση της διεθνοποίησης των μικρομεσαίων ελληνικών επιχειρήσεων, αναφέροντας ότι υπάρχει επιτακτική ανάγκη προσαρμογής τους στην επιχειρηματική εξωστρέφεια, προκειμένου να επέλθει βελτιστοποίηση των επιπέδων ανταγωνιστικότητας τους. Πρόκειται για τον λεγόμενο ανταγωνισμό της εξωστρέφειας, ο οποίος ενισχύεται μέσω της επιχειρηματικής διεθνοποίησης. Προκειμένου να καταστούν ικανές οι ελληνικές επιχειρηματικές μονάδες να επιβιώσουν στον διεθνή ανταγωνισμό και ως εκ τούτου, να καταφέρουν να εξελιχθούν από την οικονομική δυσπραγία στην οποία κατέληξαν λόγω της πρόσφατης οικονομικής κρίσης του 2008, πρέπει να προχωρήσουν σε ενίσχυση του εξωστρεφούς χαρακτήρα τους (Μπιτζένης, 2014).

Σε αυτήν την προσπάθεια, βασικός αρωγός καθίσταται η ευρωπαϊκή επιτροπή, Η στιγμή κατά την οποία συμβάλλει στη δημιουργία ευρωπαϊκών κέντρων, που αποσκοπούν στην παροχή πληροφοριών προς τις επιχειρήσεις, σε διεθνές πλαίσιο, ξεκινώντας από την Ινδία και την Κίνα. Έτσι, φαίνεται η διάθεση της ευρωπαϊκής επιτροπής να ενισχύσει τις ιδιωτικές, αλλά και τις δημόσιες αγορές, τρίτων χωρών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Αντιπροσωπεία στην Ελλάδα, 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Ποσοτικά Δεδομένα για την Ελληνική Εξαγωγική Δραστηριότητα

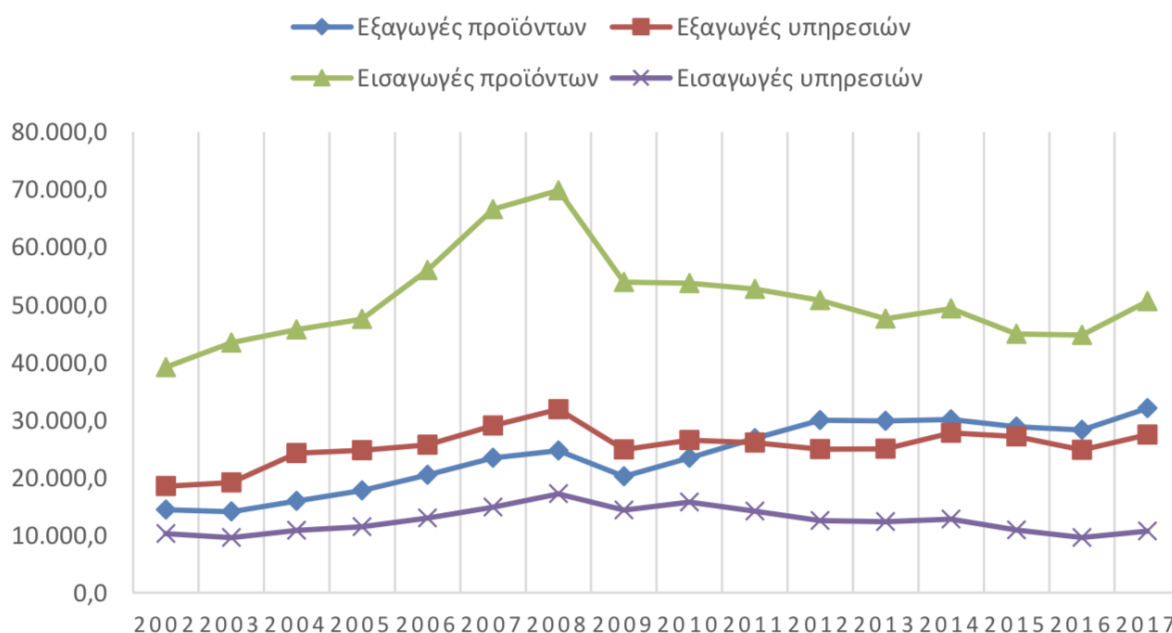
4.1 Εισαγωγή

Στην παρούσα ενότητα ακολουθεί η παρουσίαση ποσοτικών και στατιστικών στοιχείων και δεικτών, συνυφασμένων με τον εξωστρεφή χαρακτήρα της οικονομίας του ελληνικού κράτους, στον οποίο εφαρμόζεται η εξαγωγική δραστηριότητα. Επιπροσθέτως, στην παρούσα ενότητα ακολουθεί η παρουσίαση και ποσοτικών στοιχείων που είναι συνυφασμένα με την περίπτωση των εισαγωγών του ελληνικού κράτους. Ο λόγος έγκειται στο ότι με τον τρόπο αυτόν θα καταστεί περισσότερο κατανοητός ο λόγος για τον οποίο το εμπορικό ισοζύγιο του ελληνικού κράτους καταλήγει να είναι διαχρονικά ελλειμματικό.

4.2 Αριθμητικά Δεδομένα Εισαγωγών – Εξαγωγών και Εμπορικό Ισοζύγιο

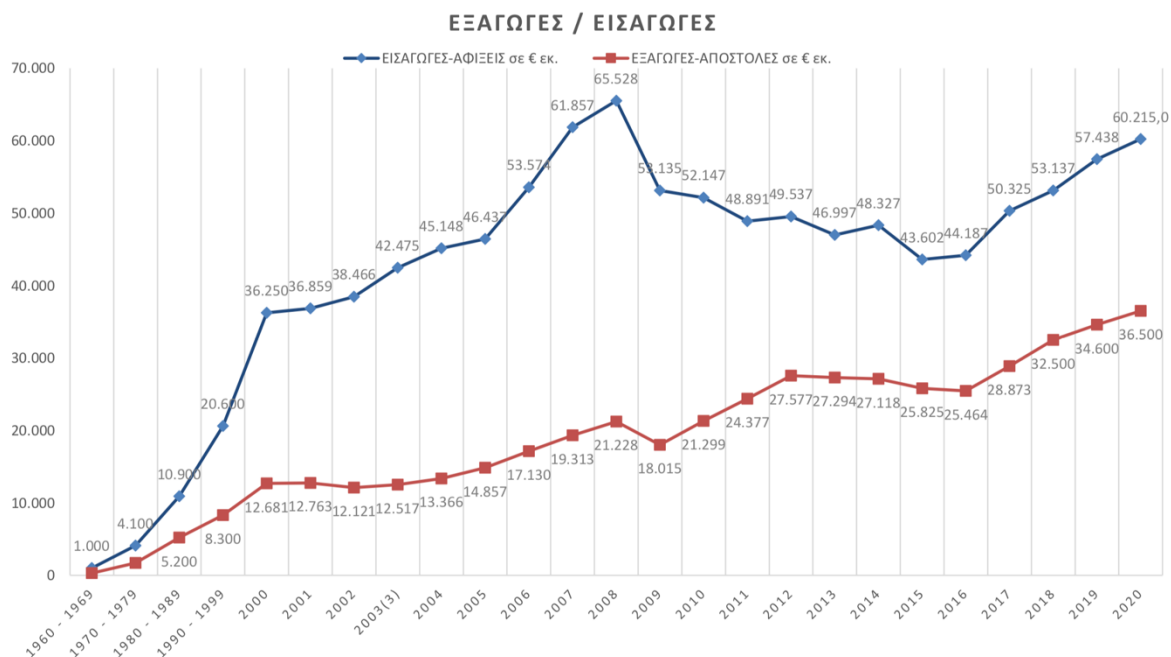
Στα διαγράμματα που ακολουθούν παρουσιάζονται ποσοτικά στοιχεία που αφορούν αφενός τις εισαγωγές και αφετέρου τις εξαγωγές αγαθών μεταξύ του χρονικού διαστήματος 1960 –2020.

ΕΞΑΓΩΓΕΣ / ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ

Διάγραμμα 8. Κατάσταση εξαγωγών και εισαγωγών προϊόντων και υπηρεσιών της ελληνικής οικονομίας για το διάστημα 2002 – 2017

Στο διάγραμμα οχτώ φαίνεται ότι σε σταθερά υψηλότερα επίπεδα κυμαίνονται οι εισαγωγές προϊόντων, καθ' όλη τη διάρκεια των ετών 2002 – 2017. Σε χαμηλότερα επίπεδα κυμαίνονται οι εισαγωγές υπηρεσιών καθ' όλη τη διάρκεια του εν λόγω χρονικού διαστήματος. Οι εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών κυμαίνονται σε παρεμφερή, αλλά χαμηλά επίπεδα μεταξύ των ετών 2002 – 2017. Με βάση την εικόνα που διαμορφώθηκε από το εν λόγω διάγραμμα, το εξαγωγικό ισοζύγιο προϊόντων και καταλήγει να είναι ελλειμματικό, τη στιγμή κατά την οποία τα επίπεδα εξαγωγών υπολείπονται των εισαγωγών, κάτι το οποίο δεν ισχύει στην περίπτωση του εξαγωγικού ισοζυγίου των υπηρεσιών, το οποίο είναι πλεονασματικό, τη στιγμή κατά την οποία οι εξαγωγές υπηρεσιών καταλήγουν να είναι περισσότερες των εισαγωγών. Ο εντοπισμός της ποιοτικής διαφοροποίησης μεταξύ των δύο εμπορικών ισοζυγίων έγκειται στο ότι κατά τη διάρκεια της πρόσφατης οικονομικής κρίσης πραγματοποιείται υπερκάλυψη των εξαγωγών των υπηρεσιών από τις εξαγωγές προϊόντων. Αυτό γίνεται για πρώτη φορά μετά το έτος 2002, όπως φαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα.

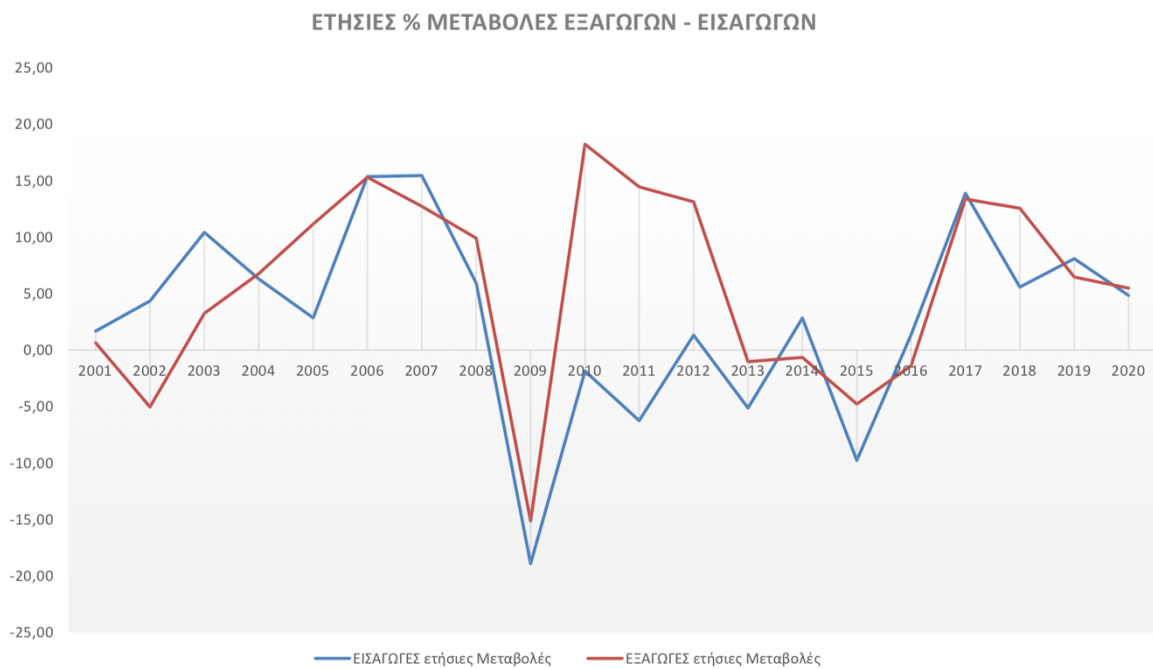

Διάγραμμα 9. Κατάσταση εξαγωγών και εισαγωγών προϊόντων και υπηρεσιών της ελληνικής οικονομίας για το διάστημα 1960 – 2020

Από τα παραπάνω διαγράμματα φαίνεται ότι τόσο τα επίπεδα εισαγωγών όσο και το επίπεδο εξαγωγών εμφανίζουν άνοδο μεταξύ του χρονικού διαστήματος 1960 – 2008, δηλαδή πριν από το ξέσπασμα της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης. Ωστόσο, οι εισαγωγές αγαθών συνεχίζουν να κυμαίνονται σε υψηλότερα επίπεδα συγκριτικά με τις εξαγωγές.

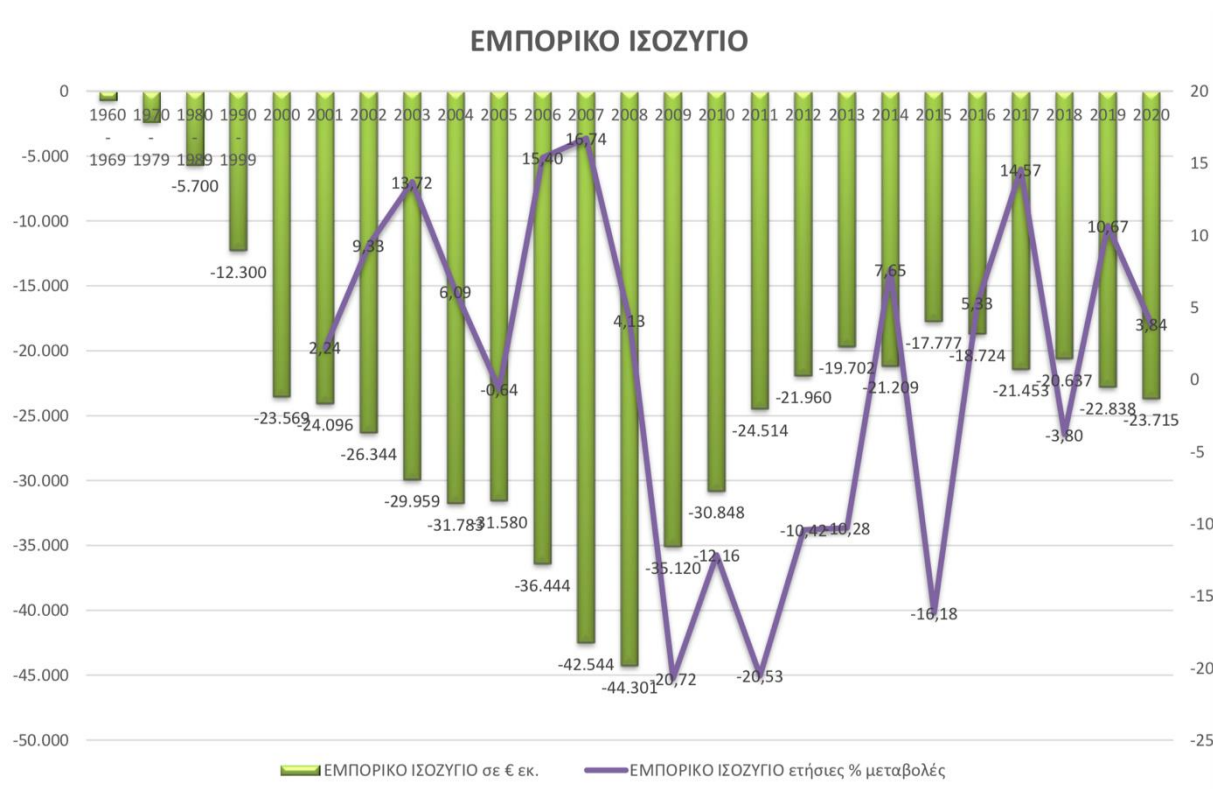
Στη συνέχεια, παρατηρείται συρρίκνωση των εισαγωγών, που θεωρούμε ότι οφείλεται στο ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης που έπληξε, συν τοις άλλοις, και την ελληνική οικονομία. Ωστόσο, από το έτος 2016, επέρχεται σταδιακή αύξηση των εισαγωγών, κάτι το οποίο παρατηρείται και στην περίπτωση των εξαγωγών. Εξαιρέση σε αυτό αποτελεί το έτος 2009 και η διετία 2015-2016.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζεται η πορεία των ποσοστιαίων ετησίων μεταβολών των εισαγωγών και εξαγωγών της ελληνικής οικονομίας μεταξύ των ετών 2001 – 2020.

Διάγραμμα 10. Ποσοστιαίες ετήσιες μεταβολές εξαγωγών και εισαγωγών της ελληνικής οικονομίας για το χρονικό διάστημα 2001 – 2020

Το παραπάνω διάγραμμα επιβεβαιώνει τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από την ποσοτική μεταβολή των εισαγωγών και εξαγωγών των προηγούμενων διαγραμμάτων.

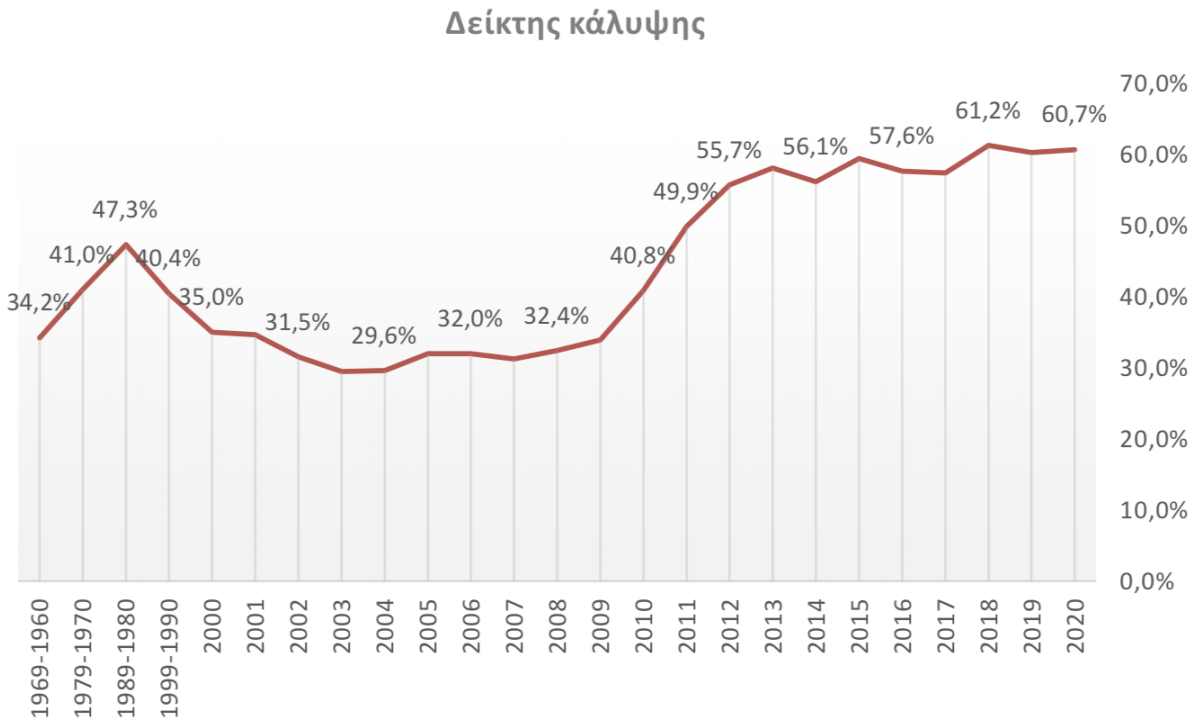

Διάγραμμα 11. Κατάσταση του εμπορικού ισοζυγίου του ελληνικού Δημοσίου μεταξύ των ετών 19060 – 2020

Σύμφωνα με την εικόνα που διαμορφώνεται στο διάγραμμα 11, σε διαχρονική βάση, το εμπορικό ισοζύγιο το ελληνικό κράτος οδηγείται σε ελλείμματα. Αυτό σημαίνει ότι η αξία των εξαγόμενων αγαθών υπολείπεται της αξίας των εισαγόμενων αγαθών. Μέχρι και το έτος 2008 η κατάσταση του ελληνικού οικονομικού κλάδου καθίσταται ολοένα και δυσμενέστερη. Μάλιστα, πιο συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια του έτους 2008 το ελληνικό εμπορικό ισοζύγιο κυμαίνεται στην τάξη των -44.301 εκατομμυρίων ευρώ. Μόλις παρήλθε η πρόσφατη οικονομική κρίση, σημειώθηκε περαιτέρω συρρίκνωση των εισαγωγών και παράλληλη αύξηση της εξαγωγικής δραστηριότητας, με το ελληνικό εμπορικό ισοζύγιο να ανέρχεται στην τάξη των -17.777 εκατομμυρίων ευρώ. Παρ' όλα αυτά, όμως, εξακολουθούσε να είναι ελλειμματικό. Από το έτος 2016 σημειώνεται περαιτέρω χειροτέρευση του ελληνικού εμπορικού ισοζυγίου επιβεβαιώνοντας τις τότε απαισιόδοξες προβλέψεις της ευρωπαϊκής επιτροπής.

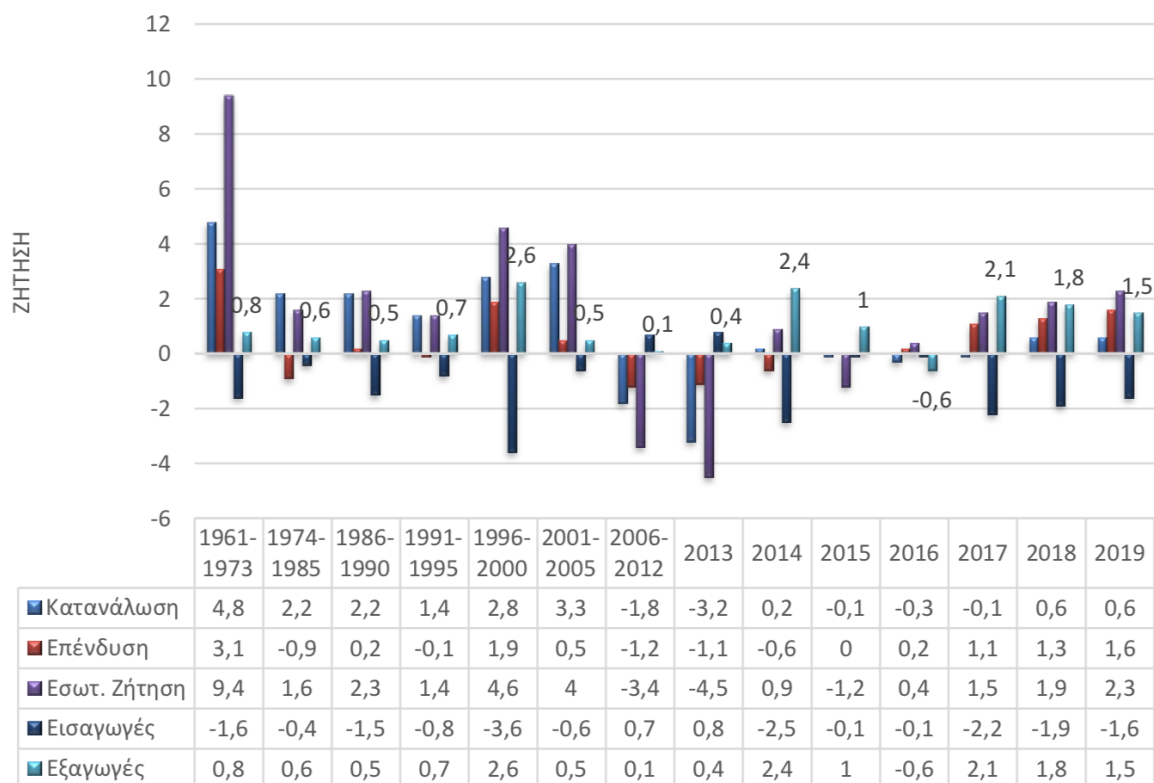
Με βάση στοιχεία που χορηγούνται από την τράπεζα της Ελλάδος, η ραγδαία ανάπτυξη της εξαγωγικής δραστηριότητας της ελληνικής οικονομίας, καθώς επίσης και η βελτιωμένη εικόνα του εμπορικού ισοζυγίου του ελληνικού κράτους, εκτός του κλάδου καυσίμων καταλήγει να

είναι: «αποτέλεσμα της ύφεσης της ελληνικής οικονομίας και της μείωσης της εγχώριας ζήτησης, λόγω περιορισμού της κατανάλωσης και της επενδυτικής δραστηριότητας. Έτσι, οι ελληνικές επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να στραφούν στις αγορές του εξωτερικού» (Τράπεζα της Ελλάδος, 2013^α, σελ. 129).

Διάγραμμα 12. Δείκτης κάλυψης της ελληνικής οικονομίας μεταξύ των ετών 1969 – 2020

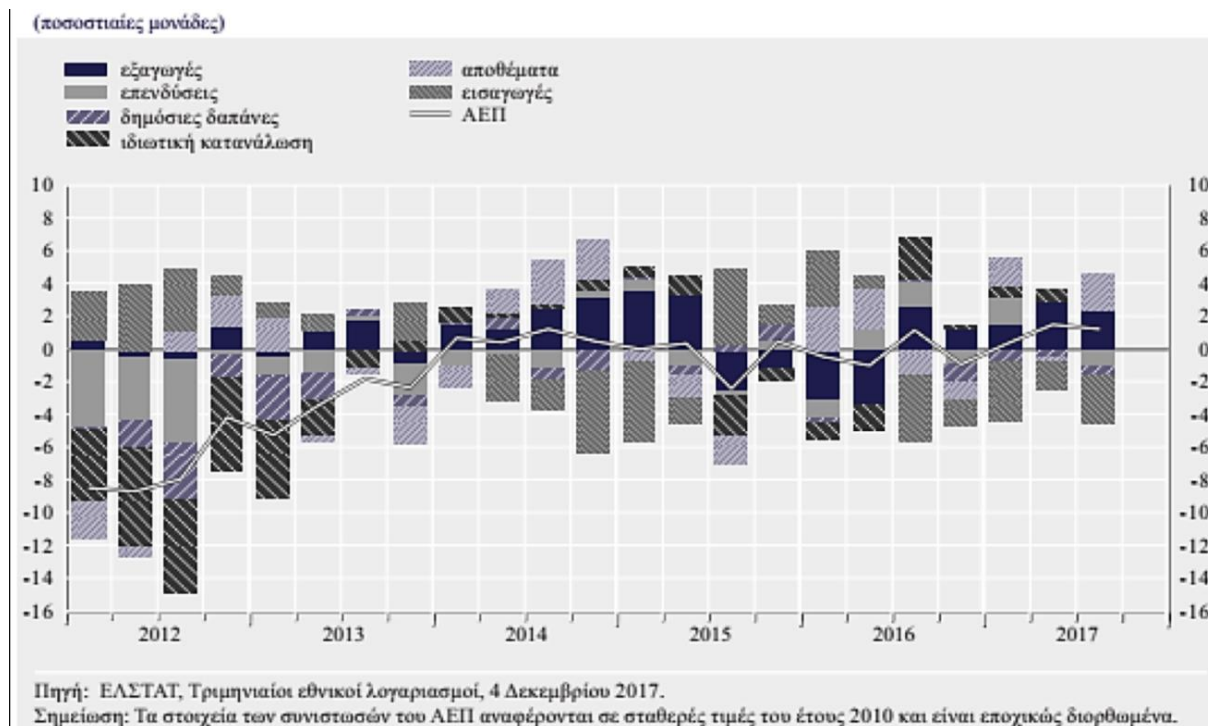
Συνιστώσες ζήτησης: συνεισφορά στο ΑΕΠ (%)

Διάγραμμα 13. Συνιστώσες ζήτησης εκφραζόμενες ως ποσοστό επί του ΑΕΠ για τα έτη 1961 – 2019

Προβαίνοντας σε ανάλυση των συνιστωσών στα επίπεδα διαμόρφωσης του ΑΕΠ, με βάση όρους ζήτησης που επικρατούν στην περίπτωση της οικονομίας του ελληνικού κράτους, διαπιστώνεται σημαντική συμβολή από την εσωτερική ζήτηση και την καταναλωτική δαπάνη, εξαιρουμένων των ετών της οικονομικής ύφεσης. Επιπροσθέτως, διαπιστώνεται διαχρονική αρνητική επίδραση των εισαγωγών στην ελληνική οικονομία. Τέλος, διαπιστώνεται ότι από το έτος 2017 και μετά, η εξαγωγική δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας έχει καταλήξει σε αύξηση του επιπέδου συνεισφοράς της στο ΑΕΠ, τη στιγμή κατά την οποία, κατά το έτος 2018 η συνεισφορά κυμαίνεται στο 2,1%, κατά το έτος 2019 κυμαίνεται στο 1,8% και κατά το έτος 2020 κυμαίνεται στο 1,5%. Η εικόνα αυτή επιβεβαιώνεται αφενός από το διάγραμμα 13 και αφετέρου από το διάγραμμα 14 που ακολουθεί.

Διάγραμμα 14. Τριμηνιαίοι εθνικοί λογαριασμοί εξαγωγών, επενδύσεων, δημόσιων δαπανών, ιδιωτικής κατανάλωσης, αποθεμάτων και εισαγωγών, εκφραζόμενων ως ποσοστών του Α.Ε.Π.

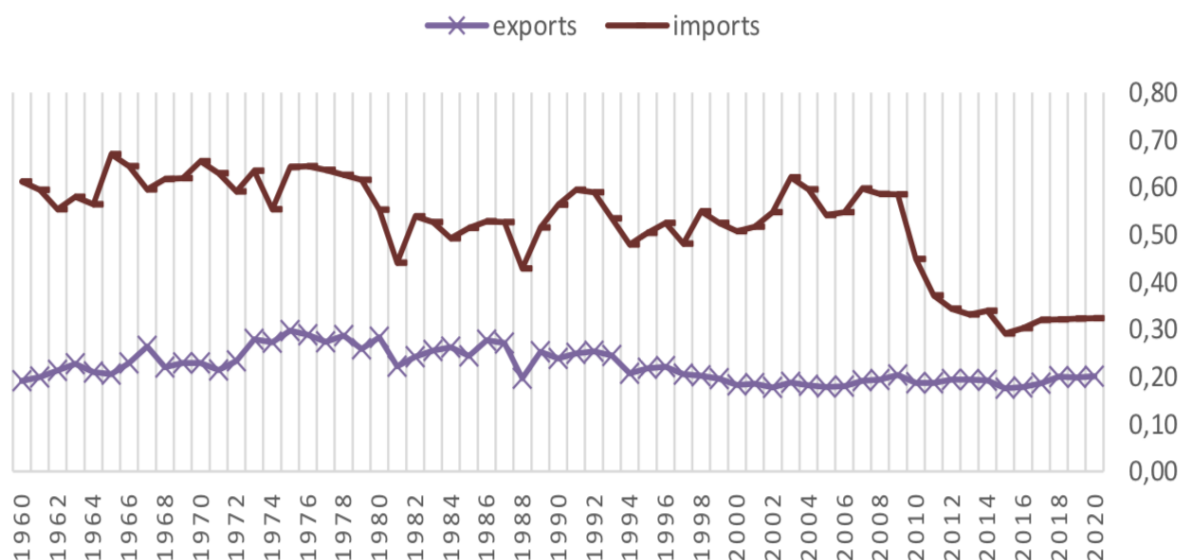
Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ότι η διάκριση της εξαγωγικής δραστηριότητας με και άνευ το πετρελαϊκό κλάδο είναι σημαντική. Ο λόγος έγκειται στο ότι ο συγκεκριμένος κλάδος αντικατοπτρίζει μία εκ των μεγαλύτερων εξαγωγικών αξιών της ελληνικής οικονομίας. Αυτή η διάκριση γίνεται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 15. Εξωστρέφεια ελληνικής οικονομίας με και χωρίς τον πετρελαϊκό κλάδο για τα έτη 2000 – 2017.

Σύμφωνα με την εικόνα που διαμορφώνεται στο διάγραμμα 15, μεταξύ των ετών 2000 – 2013, η μεταβολή της εξαγωγικής δραστηριότητας της ελληνικής οικονομίας δεν μεταβάλλεται αισθητά. Όμως, κατόπιν της παρέλευσης του έτους 2014, η εξαγωγική δραστηριότητα, εξαιρουμένου του πετρελαϊκού κλάδου, σημειώνει σταθερή αύξηση.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

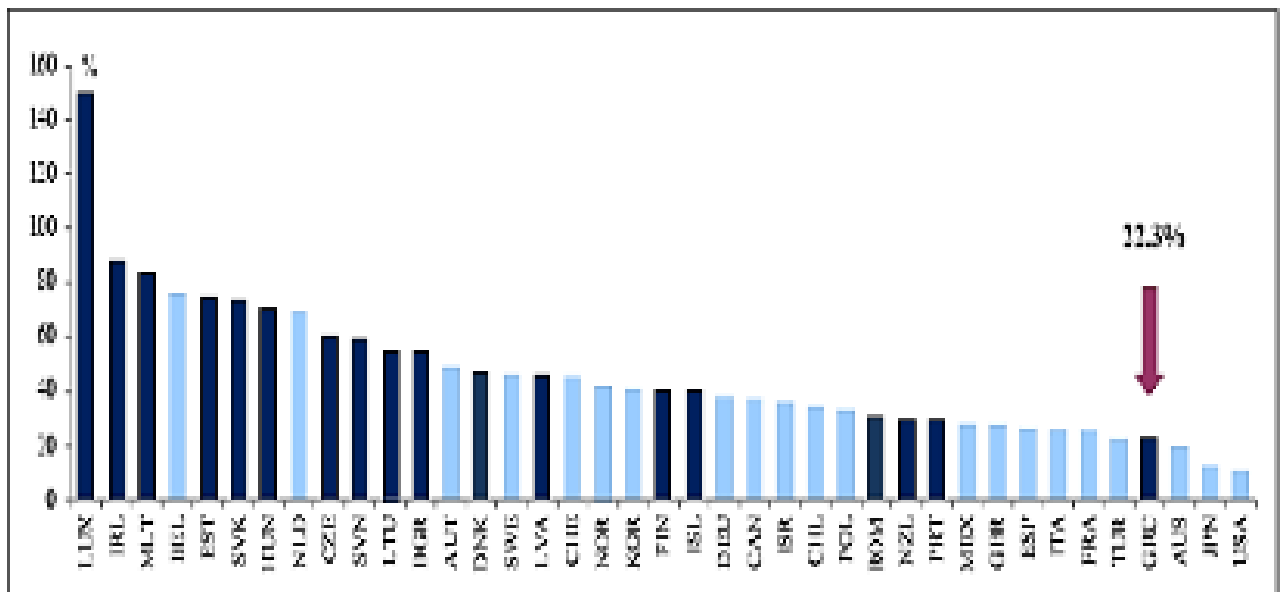
Διάγραμμα 16. Επίπεδα συμμετοχής του ελληνικού εμπορίου (εισαγωγών και εξαγωγών) στο παγκόσμιο εμπόριο για τα έτη 1960 – 2020.

Από τα δεδομένα που απεικονίζονται στο παραπάνω διάγραμμα, αποδεικνύεται η ελάχιστη συμμετοχή του ελληνικού εμπορίου στο διεθνές εμπόριο. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι οι ελληνικές εξαγωγές συμμετέχουν προσεγγιστικά σε ένα ποσοστό της τάξεως του 0,2% στο διεθνές εμπόριο, ενώ οι εισαγωγές συμμετέχουν σε ελαφρώς υψηλότερο ποσοστό που φτάνει στο 0,5%. Μετά το έτος 2008, που ξέσπασε η οικονομική κρίση, η συμμετοχή του ελληνικού εμπορίου στις εισαγωγές μειώθηκε αισθητά φτάνοντας σε επίπεδα της τάξεως του 0,3%, ενώ η συμμετοχή του ελληνικού εμπορίου ως προς τις εξαγωγές έμεινε σταθερή ακόμα και μετά την οικονομική κρίση.

4.3 Η Εξαγωγική Δραστηριότητα και το ΑΕΠ

Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ότι ο ελληνικός οικοδομικός κλάδος λαμβάνεται υπόψιν ως κλειστός και μικρός, αντιτιθέμενος στον κανόνα που υποστηρίζει ότι στις συνηθέστερες

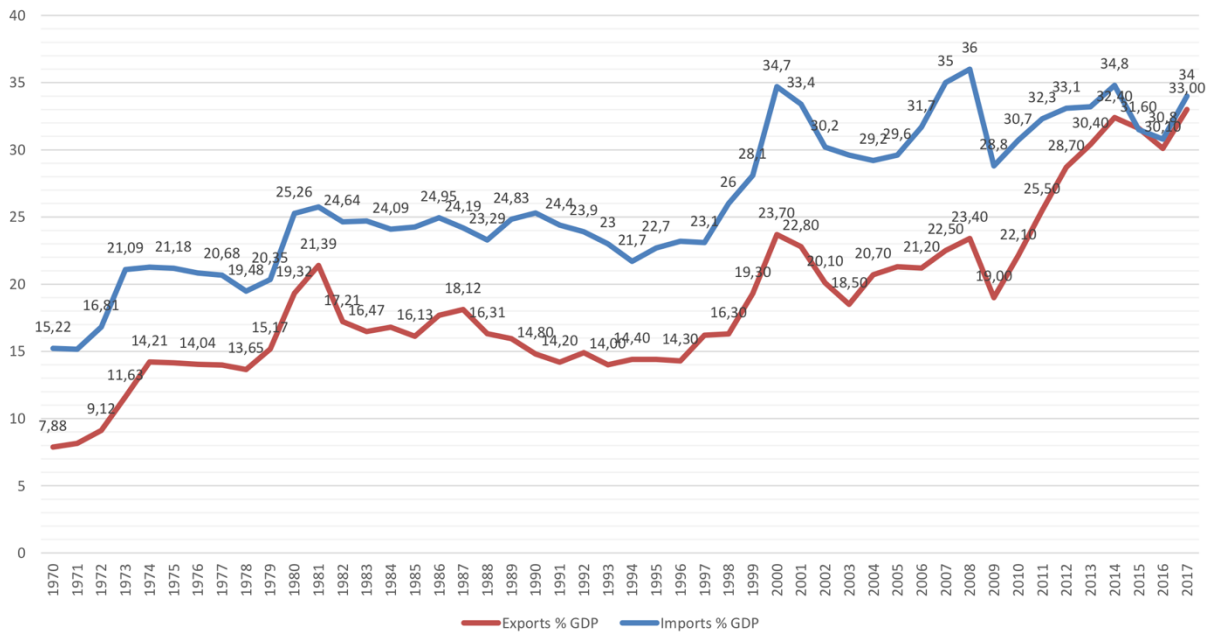
περιπτώσεις, οι οικονομίες μικρού μεγέθους είναι και αυτές που καταλήγουν να έχουν τα μεγαλύτερα ανοίγματα στο παγκόσμιο εμπόριο. Στο διάγραμμα που ακολουθεί απεικονίζεται η ποσοστιαία μεταβολή των εξαγωγών επιλεγμένων ευρωπαϊκών κρατών και κρατών του ΟΟΣΑ, μεταξύ του χρονικού διαστήματος 1995 - 2012. Από την πλευρά του ελληνικού κράτους, έχει καταληφθεί η τελευταία θέση που αντιστοιχεί σε ένα ποσοστό της τάξεως των 22,3% (Böwer, et al., 2014).

Διάγραμμα 17. Ποσοστιαία μεταβολή των εξαγωγών επιλεγμένων ευρωπαϊκών κρατών και κρατών του ΟΟΣΑ Για το χρονικό διάστημα 1995 – 2012 (Böwer, et al., 2014).

Η ποσοστιαία μεταβολή των εξαγωγών και εισαγωγών υπηρεσιών και αγαθών της ελληνικής οικονομίας, αποτυπώνεται στο παρακάτω διάγραμμα. Αξιοπρόσεκτη άνοδος εμφανίζεται μετά το έτος 1970.

Εμπόριο ως % ΑΕΠ

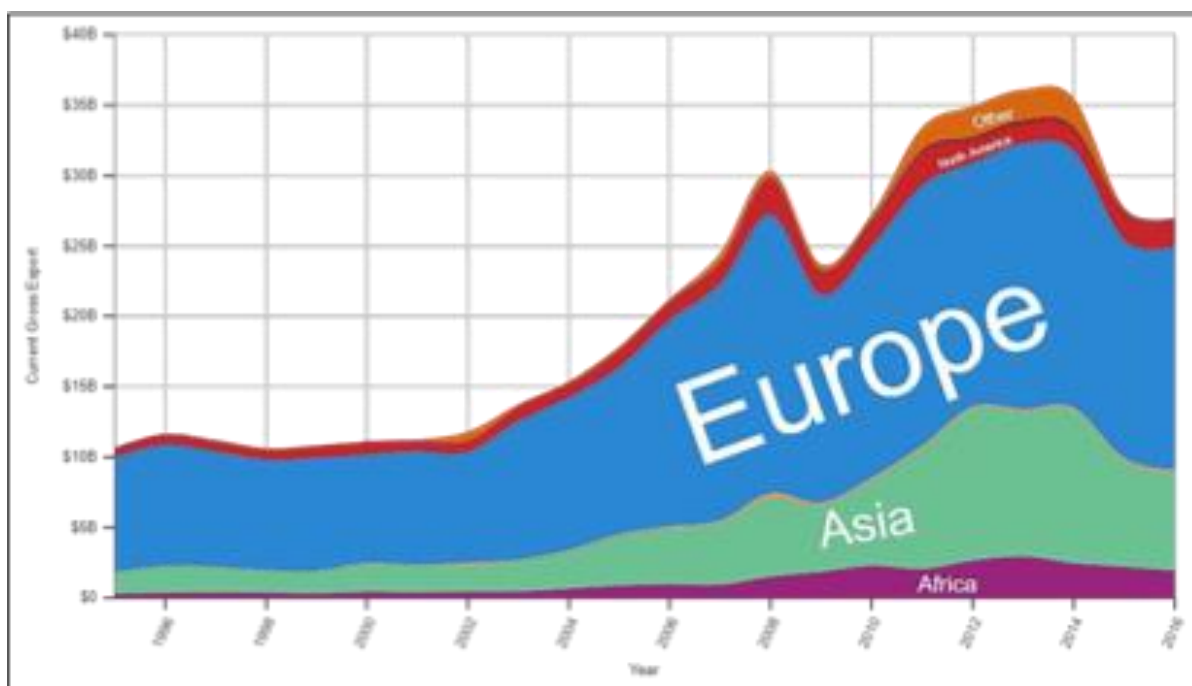

Διάγραμμα 18. Ποσοστό εισαγωγών και εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας σε όρους ΑΕΠ για το χρονικό διάστημα 1970 – 2017

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την εικόνα που αποτυπώνεται στο παραπάνω διάγραμμα, κατά το έτος 1981 επέρχεται υποχώρηση των επιπέδων εισαγωγών και εξαγωγών, κάτι το οποίο αναστέλλεται μεταξύ του χρονικού διαστήματος και 1996 – 2000. Στη συνέχεια, ακολουθεί ένα χρονικό διάστημα πτώσης των επιπέδων εισαγωγών και εξαγωγών, ενώ επανέρχονται στα μέχρι πρότινος επίπεδα, κατά το έτος 2008. Μετά την παρέλευση του έτους 2009, όπου σημειώθηκαν οι πρώτες αρνητικές επιπτώσεις της πρόσφατης οικονομικής κρίσης και μειώθηκε η διεθνής ζήτηση, η εξαγωγική δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας μειώθηκε στην τάξη του 19,3% επί του ΑΕΠ. Από το έτος 2010 και μετά επανέρχεται αύξηση της εξαγωγικής δραστηριότητας η οποία διατηρείται μέχρι και την πρόσφατη εποχή. Η αύξηση αυτή οφείλεται σε σημαντικό βαθμό και στα υψηλά επίπεδα πτώσης του ΑΕΠ. Επιπροσθέτως, αξιοσημείωτη είναι η ευθυγράμμιση των επιπέδων στα οποία κυμαίνονται οι εισαγωγές και εξαγωγές, γεγονός το οποίο επισημαίνεται ως θετικό. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, δεν πρέπει να παραβλέπεται το ότι συγκριτικά με λοιπά ευρωπαϊκά κράτη, το ελληνικό κράτος εμφανίζει την ασθενέστερη εξαγωγική δραστηριότητα (Τράπεζα της Ελλάδος, 2013α).

4.4 Προορισμοί Εξαγωγών

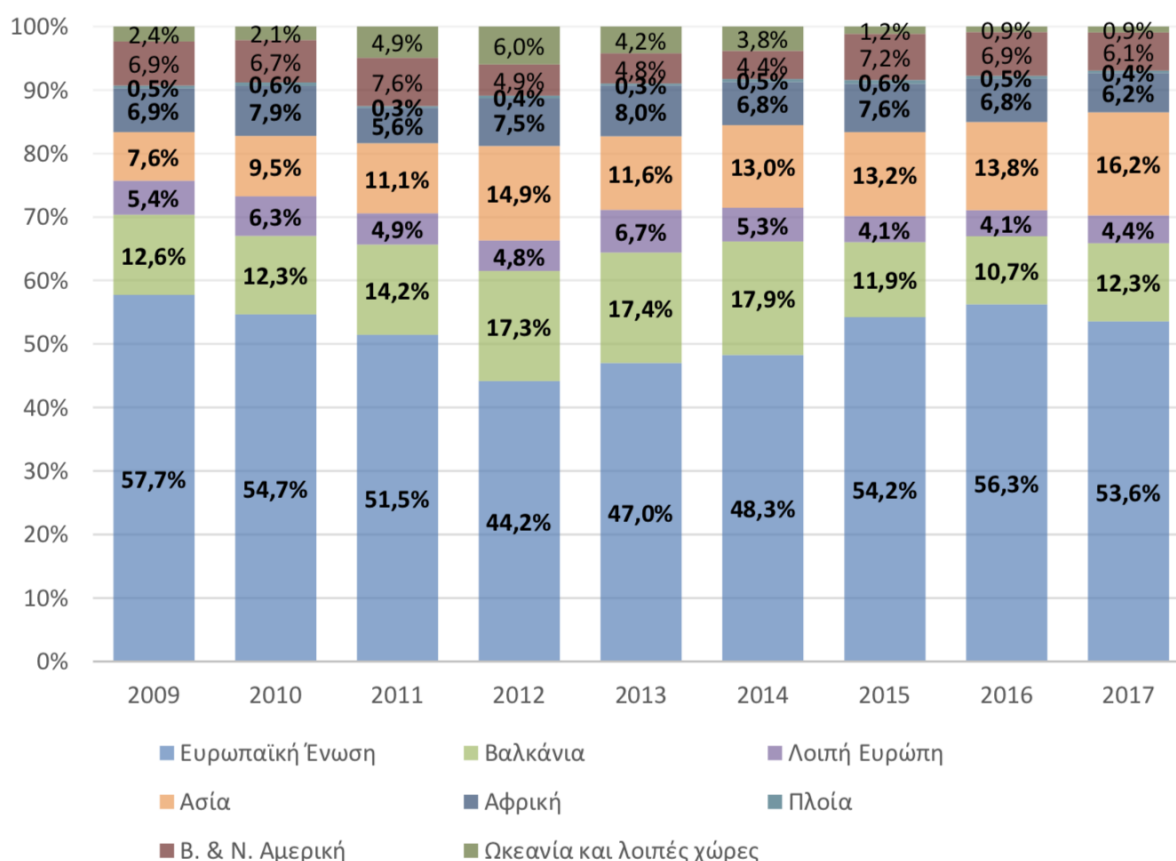
Αρχικά, επισημαίνεται ότι ακολουθεί σχετική εικόνα, στην οποία απεικονίζονται σκιαγραφικά οι γεωγραφικές περιοχές που αποτελούν τους υποδοχείς της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας.

Εικόνα 1. Σκιαγράφιση χωρών υποδοχέων της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας μεταξύ των ετών 1996 – 2016.

Ομοίως, οι γεωγραφικές περιοχές που αποτελούν τους υποδοχείς της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας αποτυπώνονται και στο διάγραμμα που ακολουθεί:

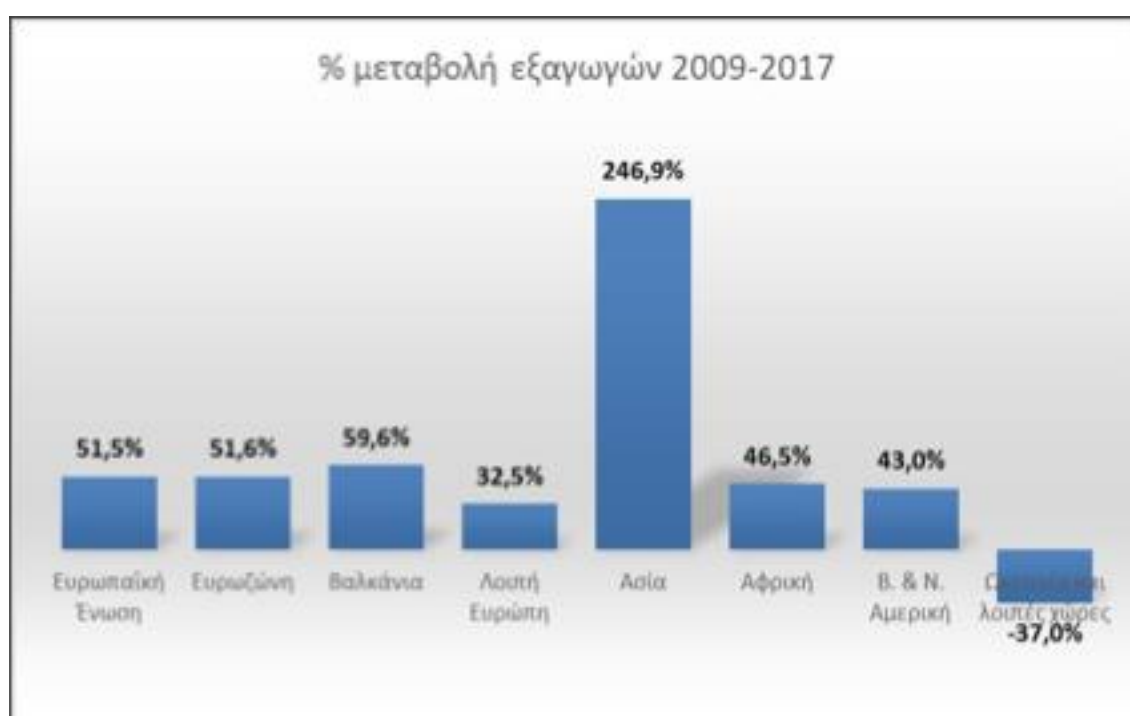
ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΕΞΑΓΩΓΩΝ / ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ %

Διάγραμμα 19. Διαγραμματική απεικόνιση των χωρών υποδοχέων της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας μεταξύ των ετών 2009 – 2017.

Τόσο από την παραπάνω παρατιθέμενη εικόνα όσο και από το εν λόγω διάγραμμα, παρατηρείται ότι τα κράτη που αποτελούν τους υποδοχείς της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας είναι αυτά που υπάγονται εντός της ευρωπαϊκής ένωσης. Επομένως, τα ευρωπαϊκά κράτη καθίστανται οι κυριότεροι αποδέκτες των προϊόντων της ελληνικής οικονομίας, αντιπροσωπεύοντας προσεγγιστικά το 50% της συνολικής αξίας της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας. Αμέσως μετά, σειρά έχουν τα κράτη των Βαλκανίων, τη στιγμή κατά την οποία η άνοδος που σημείωσαν κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου 2012 – 2015 αποδείχτηκε ότι είχε παροδικό χαρακτήρα. Επισημαίνεται, ότι οι βαλκανικές χώρες, ούσες

αποδέκτες της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας, καταλήγουν να αντιπροσωπεύουν ένα ποσοστό της τάξεως του 12,3% επί της συνολικής αξίας των ελληνικών εξαγωγών, για το έτος 2017. Επιπροσθέτως, παρατηρείται ότι από το έτος 2004 εμφανίζεται επέκταση της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας προς την Αφρική και την Ασία. Η εξαγωγική αυτή επέκταση εντείνεται, μάλιστα, για όσο χρονικό διάστημα διαρκή πρόσφατη οικονομική κρίση. Ειδικότερα για το έτος 2017, οι αγορές της Ασίας καταλήγουν να είναι αποδέκτες ενός ποσοστού της τάξεως του 16,2% της συνολικής αξίας της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας.

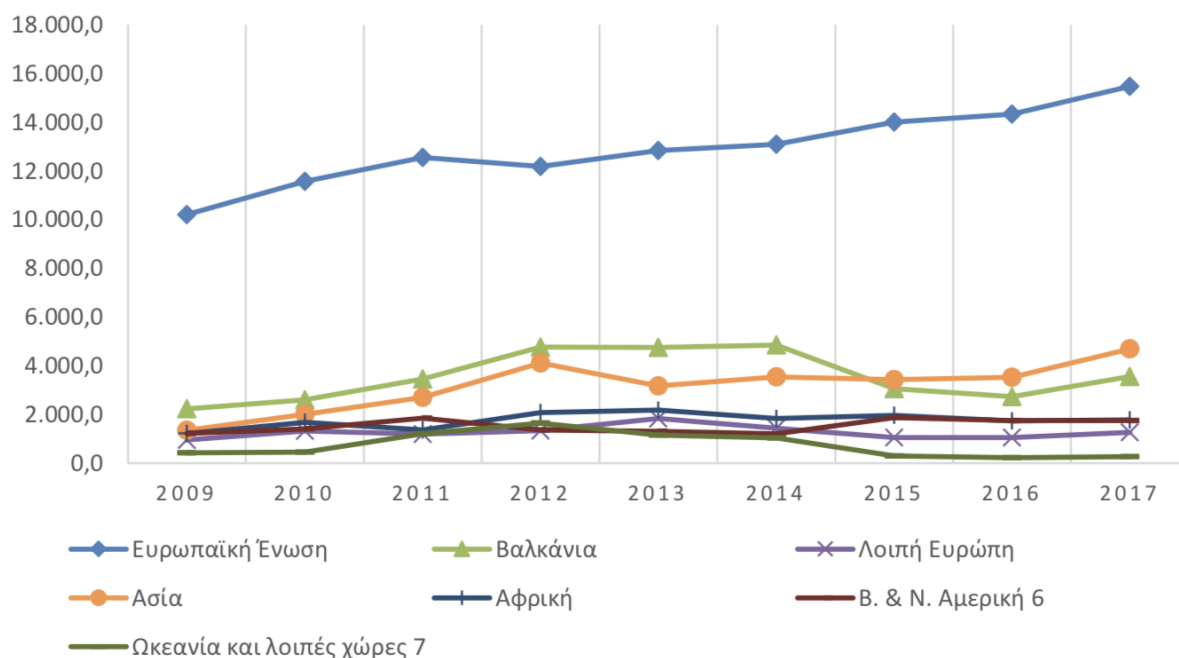

Διάγραμμα 20. Ποσοστιαίες μεταβολές των ελληνικών εξαγωγών ανά γεωγραφική περιοχή για το χρονικό διάστημα 2009 – 2017.

Στην εικόνα που αντικατοπτρίζεται στο παραπάνω διάγραμμα, που αποτυπώνει τις μεταβολές της αξίας της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας ανά περιοχή – υποδοχέα, για το χρονικό διάστημα 2009 – 2017, παρατηρείται σημαντική αύξηση αυτής (246,9%) στις ασιατικές αγορές.

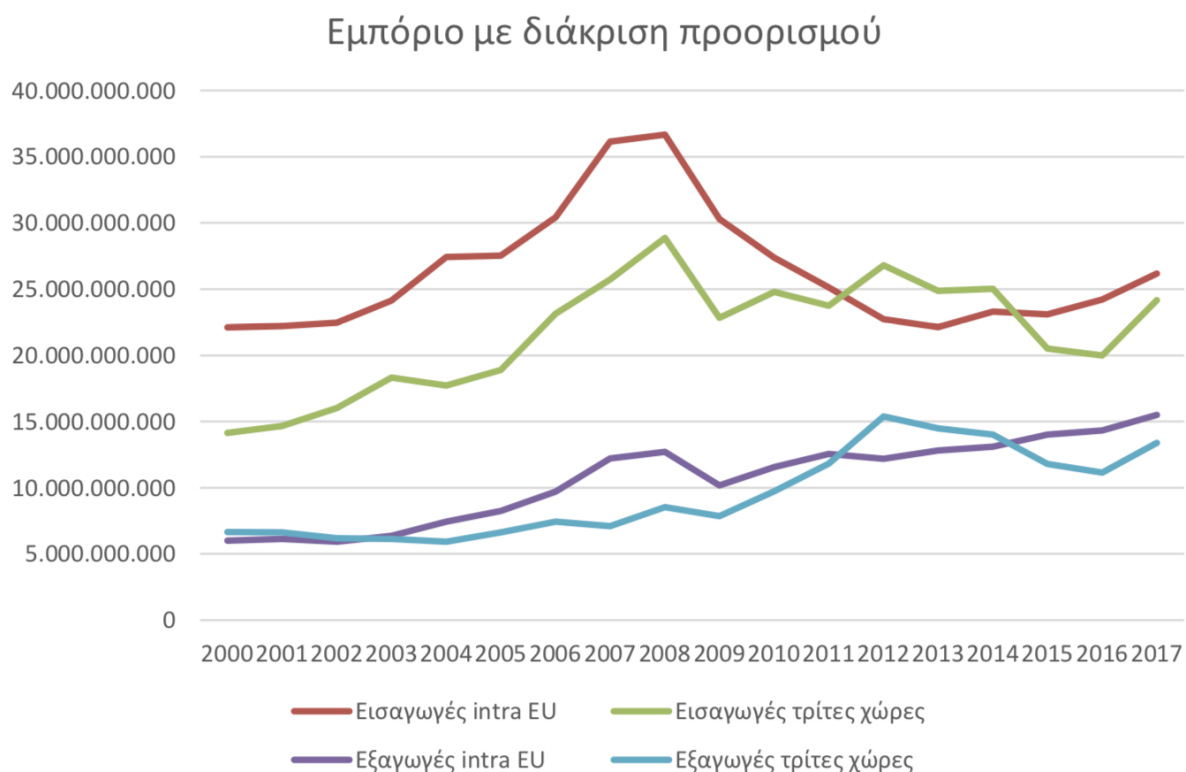

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΣΕ € ΕΚ.

Διάγραμμα 21. Ποσοστιαίες μεταβολές των ελληνικών εξαγωγών ανά γεωγραφική περιοχή για το χρονικό διάστημα 2009 – 2017.

Ομοίως, στο παραπάνω διάγραμμα αποτυπώνονται οι μεταβολές των αξιών της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας, ανά γεωγραφική περιοχή, για το χρονικό διάστημα 2009 – 2017. Παρατηρείται την Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί σταθερά τον μεγαλύτερο γεωγραφικό υποδοχέα της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας καθ' όλη τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος 2009 – 2017.

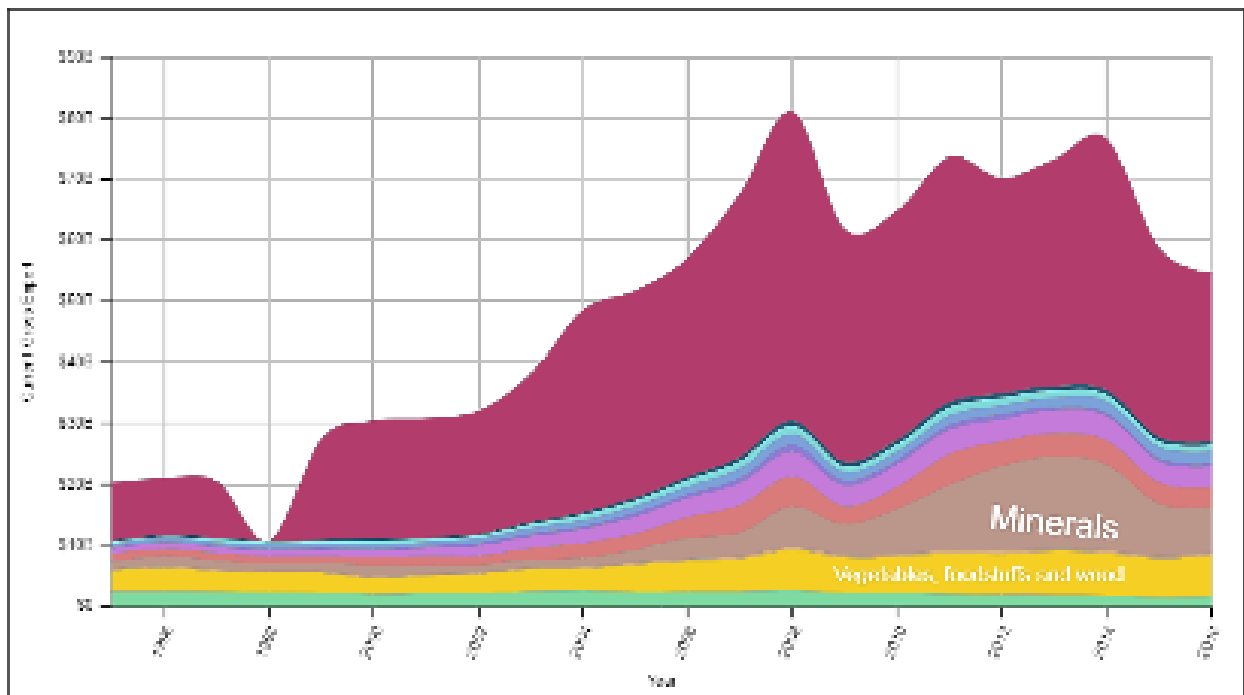

Διάγραμμα 22. Εισαγωγικό και εξαγωγικό ελληνικό εμπόριο με διάκριση προορισμού για τα έτη 2000 – 2017.

Από την εικόνα που διαμορφώνεται στο διάγραμμα 22, στο οποίο αποτυπώνεται Η πορεία του ελληνικού εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο με διάκριση προορισμού κατά τη διάρκεια των ετών 2000 – 2017, ειδικά ως προς την εξαγωγική δραστηριότητα φαίνεται ότι μετά την οικονομική κρίση υπάρχει σημαντική άνοδος προς τις αγορές των τρίτων χωρών και μείωση των εξαγωγών προς στις ευρωπαϊκές αγορές. Παρ’ όλα αυτά, από το έτος 2014 και μετά τα επίπεδα υποδοχής των ελληνικών εξαγωγών από την πλευρά των ευρωπαϊκών αγορών καταλήγουν να είναι υψηλότερα συγκριτικά με τα αντίστοιχα επίπεδα των αγορών των τρίτων χωρών.

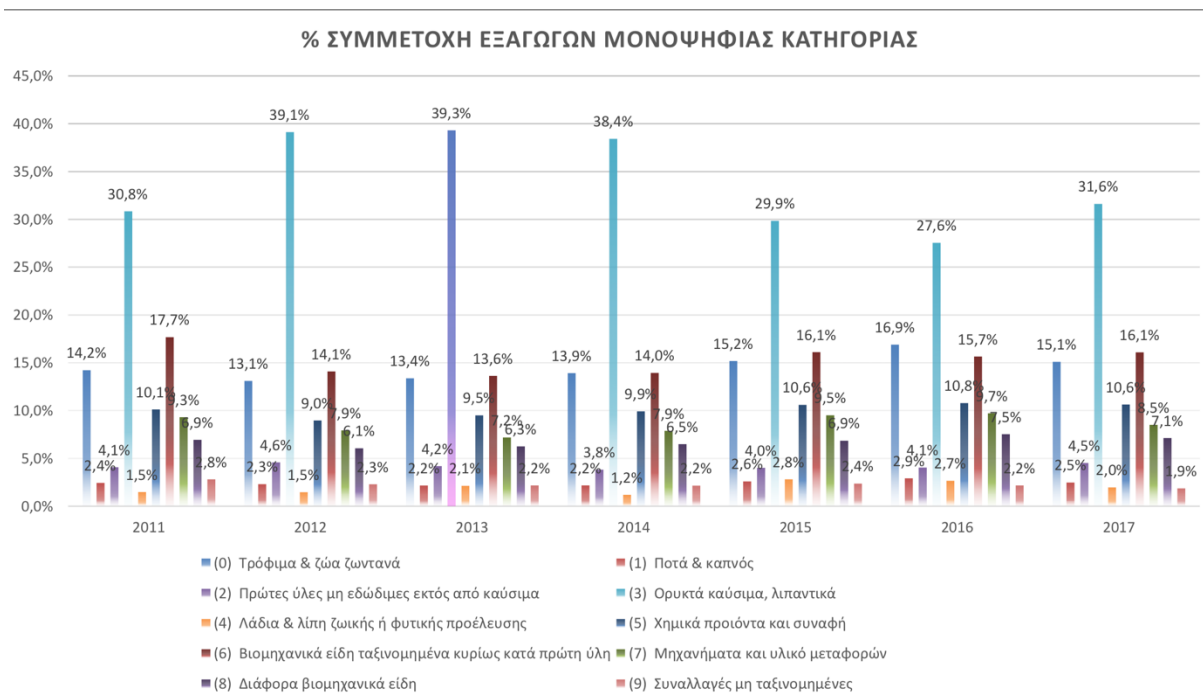
4.5 Εξαγωγικά Είδη

Αρχικά, επισημαίνεται ότι στην εικόνα που ακολουθεί γίνεται γραφική αναπαράσταση του βαθμού στον οποίο οι βασικές κατηγορίες εξαγωγικών ειδών της ελληνικής οικονομίας συμμετέχουν στην ελληνική εξαγωγική δραστηριότητα κατά τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος 1995 – 2016.

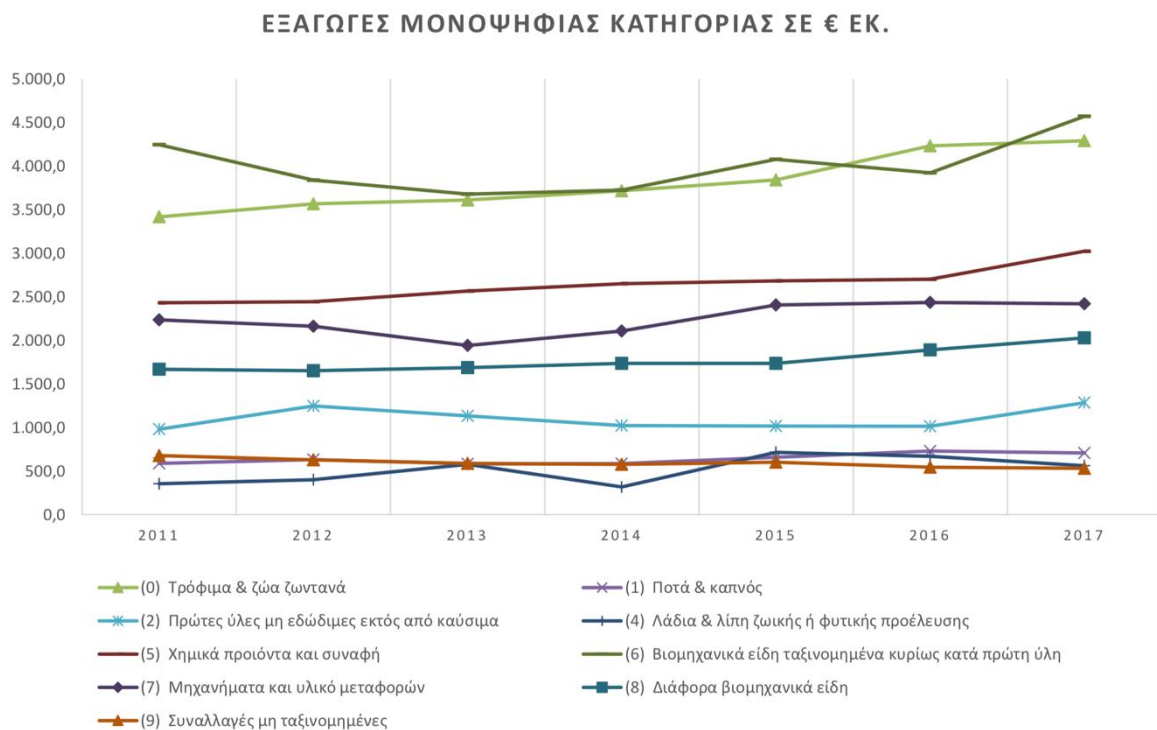

Εικόνα 2. Γραφική αναπαράσταση συμμετοχής βασικών κατηγοριών εξαγωγικών ειδών της ελληνικής οικονομίας για το χρονικό διάστημα 1995 – 2016.

Ασφαλή συμπεράσματα μπορούν να αντληθούν λαμβάνοντας συνδυαστικά υπόψιν αφενός την γραφική αναπαράσταση της εικόνας 2 με τα δεδομένα που αποτυπώνονται στο διάγραμμα 23 και το διάγραμμα 24, τα οποία ακολουθούν.

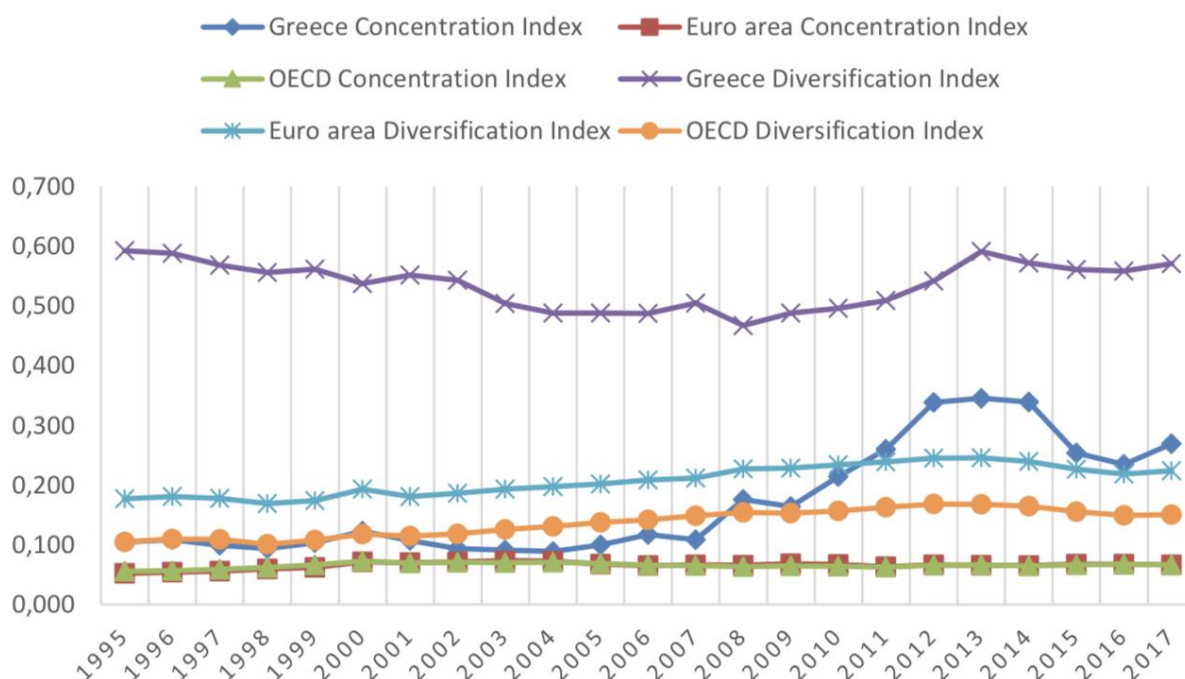
Διάγραμμα 23. Ποσοστιαία συμμετοχή εξαγωγών μονοψήφιας κατηγορίας στην ελληνική εξαγωγική δραστηριότητα για το χρονικό διάστημα 2011 – 2017.

Διάγραμμα 24. Αξίες της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας σε αγαθά μονοψήφιας κατηγορίας για το χρονικό διάστημα 2011 – 2017.

Σύμφωνα με τα δεδομένα που απεικονίζονται στα παραπάνω δύο διαγράμματα και στην εικόνα 2, διαφαίνεται ότι το προϊόν πωσ συνοδεύεται από υψηλότερα επίπεδα εξαγωγικής δραστηριότητας είναι αυτό των λιπαντικών και των ορυκτών καυσίμων. Στη συνέχεια και ειδικότερα για το έτος 2017, μετά τα ορυκτά καύσιμα και λιπαντικά ακολουθεί ο κλάδος των βιομηχανικών ειδών, των ζώων και τροφίμων, των χημικών προϊόντων, καθώς επίσης και των μηχανημάτων και μεταφορικών υλικών.

ΔΕΙΚΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

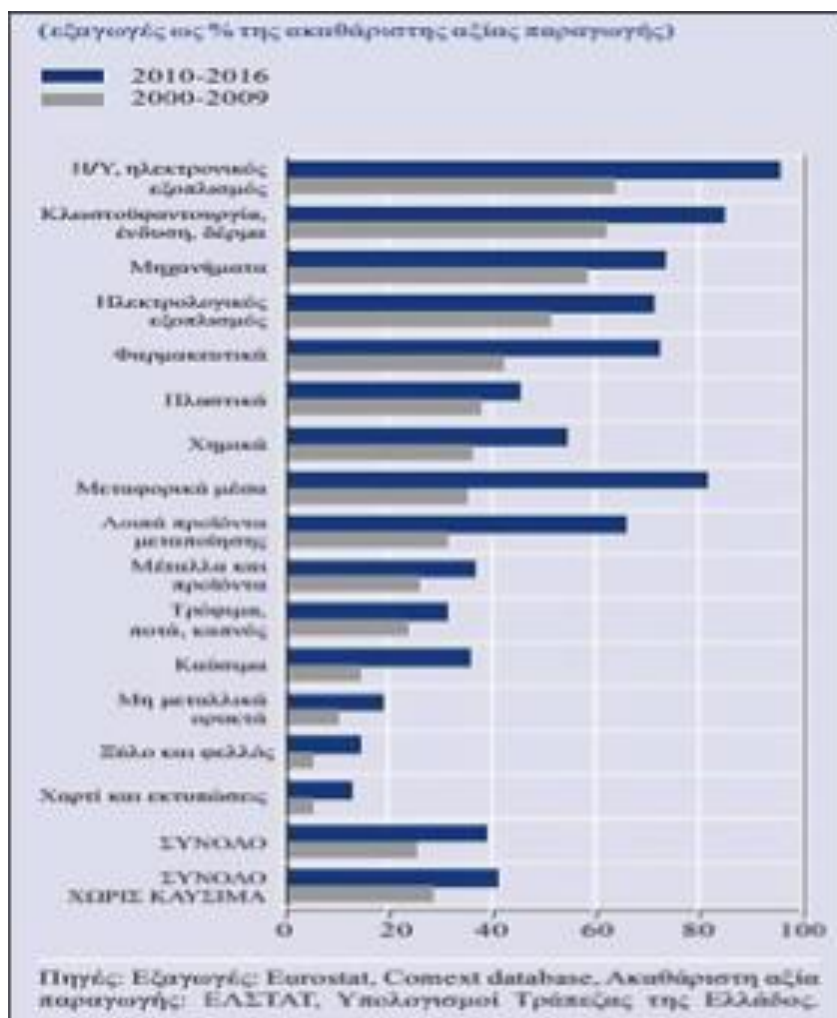

Διάγραμμα 25. Δείκτης συγκέντρωσης και διαφοροποίησης ελληνικών εξαγωγικών εμπορευμάτων για το χρονικό διάστημα 1995 – 2017.

Στο παραπάνω διάγραμμα, παρουσιάζεται ο δείκτης συγκέντρωσης Herfindahl – Hirschman. Πρόκειται για έναν δείκτη που αντικατοπτρίζει τα επίπεδα συγκεντρωτισμού της αγοράς. Ο συγκεκριμένος δείκτης λαμβάνει τιμές που κυμαίνονται μεταξύ του μηδέν και της μονάδας, όπως φαίνεται στον κάθετο άξονα του διαγράμματος 25. Σε περίπτωση κατά την οποία η εξαγωγική δραστηριότητα εμφανίζει υψηλά επίπεδα συγκεντρωτισμού σε συγκεκριμένα είδη

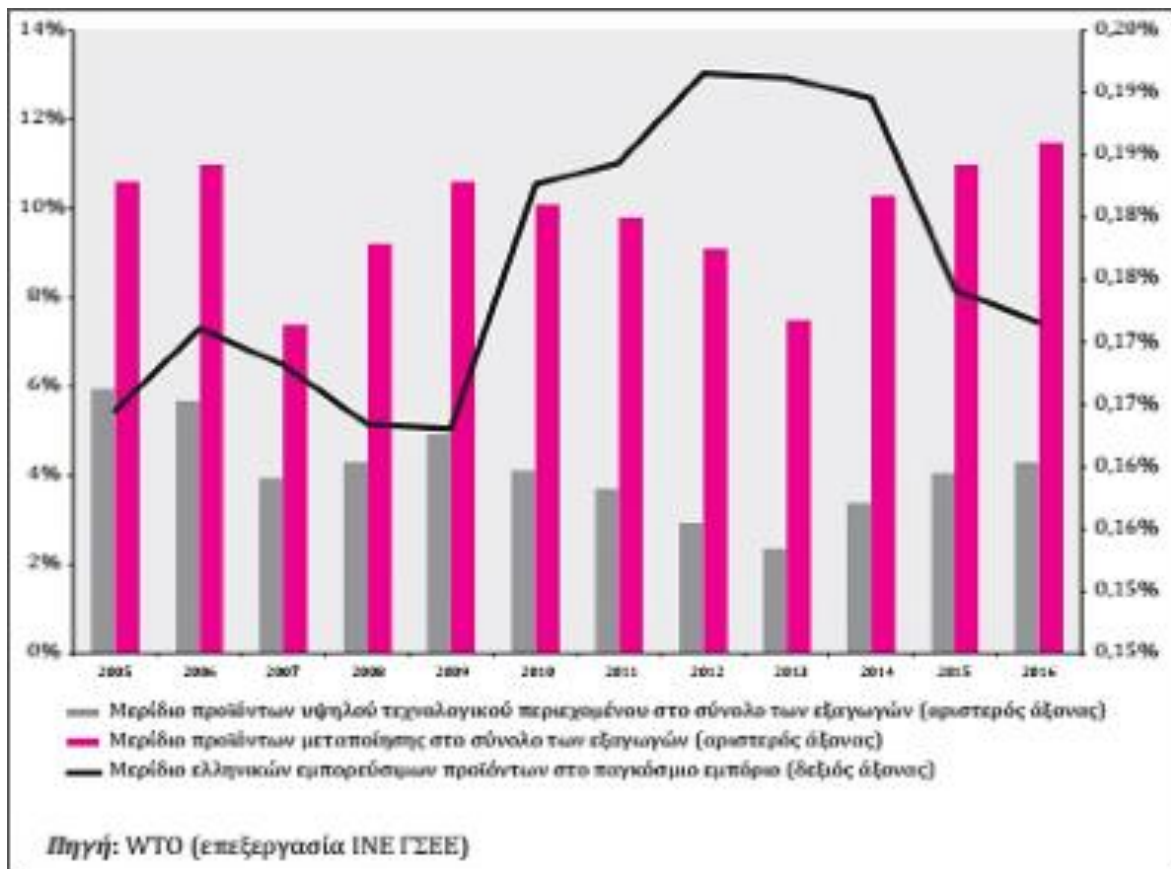
εμπορευμάτων, τότε ο συγκεκριμένος δείκτης λαμβάνει υψηλότερη τιμή, πλησιέστερη της μονάδας. Από την εικόνα που διαμορφώνεται στο διάγραμμα 25 φαίνεται ότι κατόπιν του ξεσπάσματος της πρόσφατης οικονομικής κρίσης τα επίπεδα συγκεντρωτισμού της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας είναι υψηλά. Αναφορικά με τον δείκτη διαφοροποίησης της εξαγωγικής δραστηριότητας των εμπορευμάτων, στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούνται έντονα επίπεδα διαφοροποίησης, με βάση τα πρότυπα του διεθνούς εμπορίου, συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες και τα κράτη του ΟΟΣΑ.

Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ότι τα 20 βασικότερα εξαγωγικά προϊόντα της ελληνικής οικονομίας είναι αυτά το πετρελαϊκό κλάδο, το αργίλιο, κάθαρμα και σκευάσματα, τα φρούτα και λαχανικά, το ελαιόλαδο, το τυρί, ο χαλκός, ο χάλυβας, ο σίδηρος, οι πλαστικές πρώτες ύλες και οι συσκευασίες τροφών. Τα προϊόντα αυτά καταλήγουν αντικατοπτρίζουν ένα σημαντικό ποσοστό της τάξεως του 65% της συνολικής ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας. Εξαιρουμένων των πετρελαιοειδών, η συνολική αξία των υπολοίπων ανωτέρω αναφερόμενων εξαγωγικών προϊόντων της ελληνικής οικονομίας αγγίζει το ποσό των 6,5 δισεκατομμυρίων ευρώ.

Διάγραμμα 26. Εξαγωγική επίδοση εξαγωγικών εμπορευμάτων της ελληνικής οικονομίας μεταξύ των ετών 2000 – 2009 και 2010 – 2016.

Βάσει των δεδομένων που αποτυπώνονται στο παραπάνω διάγραμμα, η εξαγωγική επίδοση του κλάδου της μεταποίησης, εμφάνισε σημαντική αύξηση κατά τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος 2010 – 2016, σε σύγκριση με την αντίστοιχη εξαγωγική επίδοση που εμφάνισε κατά το χρονικό διάστημα 2000 - 2009. Επιπροσθέτως, φαίνεται ότι κατά τη διάρκεια της πρόσφατης οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, σημειώθηκε σημαντική άνοδος στην εξαγωγική δραστηριότητα φαρμακευτικών σκευασμάτων, μέσων μεταφοράς, μεταποιητικών προϊόντων και ηλεκτρονικών ειδών.

Διάγραμμα 27. Μερίδιο μεταποιητικών εμπορευμάτων και εμπορευμάτων τεχνολογικού περιεχομένου Στην συνολική εξαγωγική δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας για το χρονικό διάστημα 2005 – 2016.

Βάσει της εικόνας που διαμορφώνεται στο παραπάνω διάγραμμα, εξάγεται το συμπέρασμα ότι το μερίδιο που καταλαμβάνεται από τα μεταποιητικά προϊόντα, καθώς επίσης και από τα προϊόντα που χαρακτηρίζονται από υψηλό τεχνολογικό περιεχόμενο, στο σύνολο της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας, αυξάνεται σταδιακά, ενώ κατά τη διάρκεια του έτους 2016 καταλήγει να βρίσκεται σε υψηλότερα επίπεδα συγκριτικά με αυτά που βρισκόταν στο έτος 2005. Παρ' όλα αυτά, μόνο η μειοψηφία της τάξεως του 4% επί του συνόλου της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας περιλαμβάνει προϊόντα που χαρακτηρίζονται από υψηλότερο λογικό περιεχόμενο.

4.6 Τα Εμπόδια

Οι προσδιοριστικοί παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη ως ανασταλτικοί στις ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας έχουν ήδη τεθεί στο επίκεντρο του επιστημονικού και ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος, εδώ και αρκετά χρόνια. Χαρακτηριστικό παραδείγμα είναι παλαιότερη έρευνα που είχε πραγματοποιηθεί από το ΚΕΠΕ το έτος 1992 (Μαρούλης, 1992). Η έρευνα αυτή κατέληξε στην απαρίθμηση συγκεκριμένων εμποδίων τα οποία επιμέρισε σε τρεις διαφορετικούς άξονες:

(1) Ο άξονας της οικονομικής πολιτικής: Πρόκειται για την υπερτίμηση του τότε εθνικού νομίσματος, δηλαδή της δραχμής, καθώς επίσης και για τα χαμηλά επίπεδα ανάπτυξης του οργανωτικού και θεσμικού πλαισίου του ελληνικού κράτους, τα αυξημένα επίπεδα μεροληψίας της μέχρι τότε εφαρμοζόμενης εμπορικής πολιτικής, που όλα αυτά, αθροιστικά, κατέληγαν να είναι επιβαρυντικά για την ελληνική εξαγωγική δραστηριότητα.

(2) Ο άξονας των διαρθρωτικών αδυναμιών του ελληνικού κράτους: Πρόκειται για απουσία εκσυγχρονισμού, υψηλά επίπεδα αμοιβών και κόστους παραγωγής, χαμηλά επίπεδα ανταγωνισμού και ποιοτικά ανεπαρκείς παραγωγικότητα.

(3) Ο άξονας των επιπτώσεων της συμμόρφωσης και ευθυγράμμισης του ελληνικού κράτους με τη νομοθεσία της ευρωπαϊκής ένωσης: Αναλυτικότερα, προκειμένου να επέλθει ευθυγράμμιση της Ελλάδας με το νομοθετικό πλαίσιο που ισχύει στις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες, καταργήθηκαν επιδοτήσεις εξαγωγών και διάφορα επιπρόσθετα μέτρα προστασίας της εξαγωγικής δραστηριότητας της ελληνικής οικονομίας (Μαρούλης, 1992).

Εικόνα 3. Ανασταλτικοί παράγοντες ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας (ΣΕΒ, 2018^α)

Κατά το έτος 2018, ο ΣΕΒ προχώρησε στη διεξαγωγή πρόσφατης έρευνας που φέρει τίτλο «Ο σφυγμός του επιχειρείν». Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης έρευνας παρατέθηκαν οι βασικοί ανασταλτικοί παράγοντες που αποτελούν εμπόδια στην εξαγωγική δραστηριότητα των ελληνικών επιχειρήσεων, των οποίων οι εξαγωγές αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το 30% του συνολικού τζίρου τους. Αυτά τα εμπόδια απεικονίζονται στην εικόνα 3 και πιο συγκεκριμένα, αφορούν τα υψηλά επίπεδα θεολογικών συντελεστών, την πολιτική αβεβαιότητα, το δυσλειτουργικό θεσμικό περιβάλλον που επικρατεί στο ελληνικό κράτος, τα χαμηλά επίπεδα καινοτομίας που εμποδίζουν κυρίως τις μεγάλες επιχειρήσεις, καθώς επίσης και τα αυξημένα επίπεδα αδιαφάνειας και διαφθοράς, που εμποδίζουν κυρίως τις μικρές επιχειρήσεις και όχι σε τόσο μεγάλο βαθμό τις επιχειρήσεις μεγαλύτερου μεγέθους (ΣΕΒ, 2018α). Αυτό, μπορεί να ερμηνευτεί με βάση το ότι οι επιχειρήσεις μεγαλύτερου μεγέθους δεν εκτίθενται σε τόσο μεγάλο βαθμό στην ελληνική αγορά, καθώς λίγες καταλήγουν αναπτύσσουν τις δικές τους εσωτερικές πολιτικές για να προλαμβάνουν ανεπιθύμητες καταστάσεις αδιαφάνειας και διαφθοράς. Άλλωστε, η υιοθέτηση τέτοιου είδους πολιτικών αποτελεί βασικό προαπαιτούμενο των εταιριών που επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν σε ξένες αγορές που χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα ανταγωνισμού.

Σε σχετική μελέτη που διεξήχθη από τον ΣΕΒ (2018β), τονίστηκε η επιτακτική ανάγκη της υπερκέρασης των εμποδίων προτίθενται εις βάρος της ελληνικής εξαγωγικής δραστηριότητας και η θέση περισσότερων και πιο ελκυστικών κινήτρων, στις ελληνικές επιχειρήσεις, έτσι ώστε να καταλήξουν να ενισχύσουν την εξωστρέφειά τους. Η διαμόρφωση ενός κανονιστικού πλαισίου που θα χαρακτηρίζεται από σταθερότητα την κατάρριψη γραφειοκρατικών και κοστολογικών παραγόντων που κάνουν τα ελληνικά προϊόντα να φαίνονται λιγότερο ανταγωνιστικά, συγκριτικά με τα προϊόντα που παράγονται σε άλλα κράτη, καθώς επίσης και η άρση των περιορισμών κίνησης κεφαλαίων αποτελούν σημαντικά βήματα για την ενίσχυση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας (ΣΕΒ, 2018β).

Σε παρεμφερή αποτελέσματα καταλήγει η έρευνα που διεξήχθη από το IOBE, με τίτλο «*Ετήσια Έκθεση για την Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα*» (Τσακανίκας κ.ά., 2018). Στην έρευνα αυτή διατυπώθηκε η άποψη εμπειρογνομώνων, από την πλευρά των οποίων επισημάνθηκε ότι τα βασικότερα εμπόδια τις ανάπτυξης της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας είναι οι φορολογικές επιβαρύνσεις των νέων επιχειρήσεων, οι γραφειοκρατικές δυσλειτουργικές διαδικασίες που ακολουθούνται στον ελληνικό Δημόσιο τομέα, το ασταθές νομοθετικό και κανονιστικό πλαίσιο, η αδυναμία ευρυθμίας στη λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών, προβληματικά ζητήματα και κολλήματα χρηματοδοτικών ενισχύσεων, καθώς επίσης για το γενικότερο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον που επικρατεί στο ελληνικό κράτος (Τσακανίκας κ.ά., 2018).

Πίνακας 4. Εμπόδια στην ενίσχυση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας (ΣΕΒ, 2018δ)

Εμπόδια στις Εξαγωγές	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ
Περιορισμένος Όγκος Παραγωγής	55%	29%	9%	6%
Προδιαγραφές που θέτουν οι αρχές αγορών στόχων	41%	36%	18%	5%
Κόστος Προώθησης και Προβολής	22%	34%	36%	9%
Ελληνικές Τελωνειακές Αρχές	57%	28%	11%	4%
Τελωνειακές Αρχές στις Αγορές του Εξωτερικού	43%	40%	15%	2%
Εύρεση επαρκούς χρηματοδότησης	34%	32%	22%	12%
Κόστος Ασφάλισης Εξαγωγών	50%	23%	25%	3%
Δυσκολίες Είσπραξης από πελάτη στα εξωτερικά	38%	45%	17%	1%
Βίζες, άδειες, εισόδου κλπ.	66%	27%	6%	1%
Άπουσία Διμερών Συμφωνιών με χώρες-στόχους	45%	35%	15%	5%
Πολιτισμικές Διαφορές και Θέματα Κατανόησης Γλώσσας	42%	46%	10%	1%
Γραφειοκρατία και Διαφθορά	30%	45%	24%	2%

Σε σχετική έρευνα που διεξήχθη από τον ΣΕΒ (2018), η οποία ήταν επικεντρωμένη στην εξαγωγική δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας, όπως φαίνεται στον πίνακα 4, τα βασικότερα εμπόδια της ενίσχυσης του εξωστρεφούς χαρακτήρα του ελληνικού κράτους είναι το κόστος προώθησης των ελληνικών επιχειρηματικών μονάδων στις διεθνείς αγορές.

Όπως φαίνεται στα δεδομένα που αποτυπώνονται στον πίνακα 4, μάλιστα, το υψηλό κόστος προώθησης και προβολής των ελληνικών επιχειρηματικών μονάδων στις διεθνείς αγορές αναφέρθηκε όσο το βασικό εμπόδιο της εξαγωγικής δραστηριότητας από ένα σημαντικό ποσοστό της τάξεως του 45% των επιχειρηματικών μονάδων που συμμετείχα στην έρευνα. Το αμέσως μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχουσών επιχειρήσεων, που αντιστοιχεί στο 34% αυτών, δήλωσε ως μεγαλύτερο εμπόδιο την δυσκολία εισόδου τους σε χρηματοδοτικές ενισχύσεις, ενώ το 28% των συμμετεχουσών επιχειρήσεων ανέφερε ότι οι δαπάνες ασφάλισης

των εξαγωγών αποτελούν σημαντικό εμπόδιο για την εξαγωγική τους δραστηριότητα. Κατόπιν, ένα ποσοστό της τάξεως του 20% των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα αυτή, ανέφερε πως βασικό εμπόδιο της εξωστρέφειάς τους τη διαφθορά και τη γραφειοκρατία, ενώ ίδιο ποσοστό επιχειρήσεων ανέφερε την απουσία διμερών συμβάσεων με τις χώρες στις οποίες θέλουν να αναπτύξουν την εξαγωγική τους δραστηριότητα. Εισπρακτικές δυσχέρειες από πελάτες που προέρχονται από χώρες του εξωτερικού, αναφέρθηκαν ως εμπόδιο από το 18% των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα, ενώ το 17% αναφέρθηκε σε δυσχερείς τελωνειακές διαδικασίες στις χώρες του εξωτερικού. Το 15% των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα ανέφερε ότι οι τελωνειακές διαδικασίες που ακολουθούνται στην Ελλάδα αποτελούν εμπόδιο της εξαγωγικής τους δραστηριότητας, ενώ ίδιο ποσοστό επιχειρήσεων ανέφερε ως εμπόδιο την περιορισμένη παραγωγή. Πολιτισμικές διαφορές επισημάνθηκαν ως εμπόδιο της εξωστρέφειας από το 11% των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα, ενώ το μικρότερο ποσοστό που αντιστοιχεί στο 7% των συμμετεχουσών επιχειρήσεων, ανέφερε ως εμπόδιο για την ανάπτυξη της εξαγωγικής δραστηριότητας τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθηθούν για την έκδοση βίζα και αδειών εισόδου (ΣΕΒ, 2018δ).

Σχετική έρευνα που διεξήχθη από τον ΟΟΣΑ (2016) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αν και η ανταγωνιστικότητα του κόστους έχει ανακτηθεί μερικώς, εξαιτίας του περιορισμού των μισθολογικών κοστών, ωστόσο, ο εξωστρεφής χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας συνεχίζει να είναι υποτονικός. Αιτία αυτού είναι η ύπαρξη αξιοπρόσεκτων προσδιοριστικών παραγόντων, που είναι συνυφασμένοι με τα χαμηλά επίπεδα ρευστότητας των εξαγωγικών επιχειρηματικών μονάδων, καθώς επίσης και με τα χαμηλά επίπεδα επενδυτικής δραστηριότητας των εξαγωγικών ελληνικών επιχειρήσεων. Ένα βασικό εμπόδιο για την ενίσχυση του εξωστρεφούς χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας είναι το αυξημένο ποσοστό της μικρομεσαίας επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα. Αυτό αποτελεί εμπόδιο, λόγω του ότι οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις έχουν την τάση της παραγωγής προϊόντων χαμηλής τεχνολογίας που δεν μπορούμε εύκολα να ενσωματωθούν στις διεθνείς αλυσίδες αξίας (de la Maisonneuve, 2016).

Επιπροσθέτως, σχετική έρευνα που διεξήχθη από την παγκόσμια τράπεζα σε συνεργασία με την ευρωπαϊκή τράπεζα ανασυγκρότησης και ανάπτυξης («*Business Environment and Enterprise Performance Survey – BEEPS*»), απέδωσε την χαμηλή εξαγωγική δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας στα υψηλά επίπεδα φορολογίας των νέων επιχειρήσεων, καθώς

επίσης και στα εξίσου υψηλά επίπεδα πολιτικής αβεβαιότητας που επικρατούν στο ελληνικό κράτος. Επιπρόσθετοι ανασταλτικοί παράγοντες της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας είναι η δυσχερής πρόσβαση των επιχειρήσεων σε προγράμματα χρηματοδοτικών ενισχύσεων και τα αυξημένα επίπεδα διαφθοράς (Τράπεζα της Ελλάδος, 2018).

Η βασικότερη κίνηση προκειμένου να ανακτηθούν τα επίπεδα ανταγωνιστικότητας του ελληνικού επιχειρείν είναι η απόδοση έμφασης στην αύξηση της ποιότητας το θεσμικό πλαίσιο που επικρατεί στο ελληνικό κράτος και το οποίο επηρεάζει τη δραστηριοποίηση των επιχειρήσεων (Böwer, et al., 2014).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Οι Βοηθητικοί Παράγοντες για την Ενίσχυση της Εξωστρέφειας

5.1 Εισαγωγή

Στο πλαίσιο της υφιστάμενης βιβλιογραφίας, υπάρχουν αρκετές μελέτες και έρευνες, στο πλαίσιο των οποίων αναδεικνύεται μια πληθώρα ενδογενών και εξωγενών παραγόντων που μπορούν να ασκήσουν επιρροή στην ενίσχυση του εξωστρεφούς χαρακτήρα των δραστηριοποιούμενων επιχειρηματικών οντοτήτων. Όμως, πρέπει να αναφερθεί ότι η έλλειψη *«συνεκτικών εννοιολογικών, θεωρητικών και μεθοδολογικών πλαισίων καθιστά σχετικά δύσκολη την εξαγωγή και γενίκευση συμπερασμάτων αναφορικά με τη μέτρηση της εξαγωγικής επίδοσης των επιχειρήσεων και τον εντοπισμό παραγόντων που την επηρεάζουν»* (Liargovas & Skandalis, 2008^α, σελ 228).

5.2 Βασικοί Προσδιοριστικοί Παράγοντες

Οι βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες που ασκούν επιρροή στην ενίσχυση της εξωστρέφειας των επιχειρηματικών οντοτήτων μπορούν να καταταγούν σε δύο επιμέρους ομάδες, ήτοι στους εξωγενείς και στους ενδογενείς προσδιοριστικούς παράγοντες. Η εν λόγω κατάταξη υποστηρίζεται από τις μελέτες που διεξήχθησαν από τους Liargovas & Skandalis (2008α), Liargovas & Skandalis (2008β), Yunus & Craig (2009), Zafar (2006), Stenrad, et al. (2013) και Ramaseshan & Geoffrey (1996).

Αρχικά, επισημαίνεται ότι στο πλαίσιο των εξωγενών προσδιοριστικών παραγόντων, περιλαμβάνονται όσοι σχετίζονται με το γενικότερο οικονομικό περιβάλλον, αφενός του κράτους- υποδοχέα αλλά και του κράτους προέλευσης των εξαγωγών. Αναλυτικότερα, ενδεικτικοί εξωγενείς προσδιοριστικοί παράγοντες είναι οι εξής:

- Οι δασμοί που επιβάλλονται από την πλευρά των κρατών για την άσκηση εμπορικής δραστηριότητας.
- Η νομισματική ισοτιμία, η οποία καταλήγει να ασκεί επιρροή στις τιμές που κυμαίνονται τα αγαθά και ως εκ τούτου στο πόσο ανταγωνιστικά μπορούν να καταστούν.
- Ο βαθμός ευκολίας στην πρόσβαση των επιχειρήσεων σε προγράμματα χρηματοδοτικών ενισχύσεων.
- Η ευκολία των επιχειρήσεων να ενισχυθούν με δανειακά κεφάλαια, προκειμένου να καταφέρουν να αντλήσουν το απαιτούμενο κεφάλαιο κίνησης για να υποστηρίξουν την εξαγωγική τους δραστηριότητα και να μειώσουν τα επίπεδα κινδύνου που αυτή συνεπάγεται.
- Τα επίπεδα των αναμενόμενων κερδών των επιχειρήσεων από τα προϊόντα που έχουν καταλήξει να εξάγουν.
- Η ποιότητα και επικαιροποίηση του κανονιστικού και νομοθετικού πλαισίου που ισχύει στη χώρα. Στο σημείο αυτό, συμπεριλαμβάνεται και η διευθέτηση αλλαγή ο περιορισμός των ακολουθούμενων γραφειοκρατικών και δυσλειτουργικών διαδικασιών που είναι συνυφασμένες με την πραγματοποίηση εξαγωγών, όπως είναι για παράδειγμα η έκδοση των αναγκαίων συναινετικών εγγράφων και οι εκτελωνισμοί.
- Η απόδοση κινήτρων από την πλευρά των κρατικών φορέων προς τις επιχειρήσεις για να καταλήξουν αυτές να ενισχύσουν την εξαγωγική τους δραστηριότητα. Τέτοιου είδους κίνητρα μπορούν να καταστούν οι επιδοτήσεις των επιχειρήσεων για την πραγματοποίηση εξαγωγών και για τη συμμετοχή τους σε διεθνείς εκθέσεις.
- Τα χαρακτηριστικά στοιχεία από τα οποία διέπεται η αγορά– υποδοχέας των εξαγωγών, καθώς επίσης και τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά στοιχεία των αγορών προέλευσης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου είδους στοιχείων είναι οι συνθήκες του ανταγωνισμού που επικρατούν σε αμφότερες τις περιπτώσεις αγορών, καθώς επίσης και το μέγεθός τους.
- Ο βαθμός στον οποίο η αγορά– υποδοχέας των εξαγωγών και η αγορά–προέλευσης γειτνιάζουν γεωγραφικά και προσομοιάζουν πολιτισμικά.
- Ο βαθμός ευκολίας των αποστολών προϊόντων στο εξωτερικό και ζητήματα που είναι συνυφασμένα με τα μεταφορικά κόστη.

- Οι περιορισμένες προοπτικές ανάπτυξης της εξαγωγικής δραστηριότητας, με δεδομένες τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά – υποδοχέα των εξαγωγών.
  - Οι προοπτικές ανάπτυξης που υπάρχουν για μία εξαγωγική επιχείρηση στην αγορά της οικονομίας που διαδραματίζει τον ρόλο του υποδοχέα των εξαγωγών της.
  - Η δυνατότητα πρόσβασης των επιχειρήσεων σε καινοτομίες και νέες τεχνολογίες, καθώς επίσης και στην απαιτούμενη τεχνογνωσία για την διείσδυση τους στην αγορά της οικονομίας που διαδραματίζει τον ρόλο του υποδοχέα των εξαγωγών.
  - Οι ευκαιρίες κερδοφορίας που δίνονται στις εξαγωγικές επιχειρήσεις, από την πλευρά των αγορών– υποδοχέων των εξαγωγών τους, οι οποίες διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην ταχεία λήψη επιχειρηματικών αποφάσεων και για την πραγματοποίηση σταθερών εξαγωγικών δράσεων.
  - Η ευρύτερη ευκολία και σταθερότητα πληροφόρησης προς το σύνολο των ενδιαφερομένων επιχειρήσεων για την ανάπτυξη της εξαγωγικής τους δραστηριότητας σε χώρες υποδοχής.
- Όσον αφορά την περίπτωση των ενδογενών προσδιοριστικών παραγόντων ενίσχυσης του εξωστρεφούς χαρακτήρα μίας οικονομίας, πρόκειται για παράγοντες που είναι άμεσα συνυφασμένοι με αυτή καθ' αυτήν την επιχειρηματική οντότητα. Ενδεικτικά παραδείγματα τέτοιου είδους προσδιοριστικών παραγόντων είναι οι εξής:
- Το είδος των παραγόμενων προϊόντων της εξαγωγικής επιχείρησης.
  - Ο τρόπος με τον οποίο τιμολογούνται τα παραγόμενα προϊόντα από την εξαγωγική επιχείρηση.
  - Ο βαθμός ανταγωνιστικότητας της εξαγωγικής επιχείρησης σε επίπεδο καινοτομίας και προηγμένης τεχνολογίας.
  - Τα χαρακτηριστικά στοιχεία που αντικατοπτρίζουν τα επίπεδα ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων της εξαγωγικής επιχείρησης.
  - Οι επικρατούσες συνθήκες στην εξαγωγική επιχείρηση αναφορικά με ζητήματα εργασιακού κόστους και πρώτων υλών.
  - Ο βαθμός στον οποίο αξιοποιείται από την εξαγωγική επιχείρηση η πλεονάζουσα παραγωγική δυναμικότητά της.

- Ο περιορισμός στο πλήθος των αποθεμάτων που διατηρούνται στην εξαγωγική επιχείρηση.
- Η δυνατότητα που υπάρχει από την πλευρά της εξαγωγικής επιχείρησης, το να προσαρμοστούν τα παραγόμενα προϊόντα της στην αγορά– υποδοχέα των εξαγωγών της.
- Η διάρκεια του κύκλου ζωής των παραγόμενων προϊόντων της εξαγωγικής επιχείρησης.
- Η θέση των διοικητικών στελεχών της εξαγωγικής επιχείρησης αναφορικά με την αξία της εξαγωγικής δραστηριότητας, καθώς επίσης και τα επίπεδα εμπειρίας και τεχνογνωσίας τα εν λόγω διοικητικά στελέχη διαθέτουν.
- Ο βαθμός στον οποίο αξιοποιείται παραγωγικά και αποδοτικά το ανθρώπινο δυναμικό της εξαγωγικής επιχείρησης.
- Ο βαθμός διασποράς του κινδύνου, καθώς επίσης και η σταθερότητα των επιπέδων μεταβολής των εισόδων της εξαγωγικής επιχείρησης.
- Η πιθανότητα δημιουργίας οικονομιών κλίμακας.

Κλείνοντας, επισημαίνεται ότι τα χρόνια δραστηριοποίησης μιας επιχειρηματικής οντότητας σε έναν συγκεκριμένο κλάδο, αντικατοπτρίζουν μία κύρια μεταβλητή, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δυνατότητα της επιχείρησης αυτής να αναπτύξει εξωστρεφή χαρακτήρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα έρευνας που κατέληξε σε θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση των ετών δραστηριοποίησης των επιχειρήσεων για τον βαθμού εξωστρέφειάς τους είναι αυτή που διεξήχθη από τους Τσακανίκα κ.ά.. (2017).

5.3 Η Κρατική Συμβολή

Οι κρατικοί φορείς, μέσω της ενίσχυσης και υποστήριξης που μπορούν να παράσχουν σε εξαγωγικές επιχειρηματικές μονάδες μπορώ να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην επιχειρηματική τους διεθνοποίηση. Τόσο οι φόροι στο κράτος, αλλά και επιπρόσθετοι κυβερνητικοί οργανισμοί, όπως είναι για παράδειγμα τα επιμελητήρια, έχουν την υποχρέωση, μέσω της δράσης τους, να προσφέρουν διευκολύνσεις στις προσπάθειες των επιχειρηματικών οντοτήτων να ενισχύσουν την εξαγωγική τους δραστηριότητα. Η ενίσχυση αυτή μπορεί να

καταστεί εφικτή μέσω συλλογικών στρατηγικών προώθησης και ανάπτυξης της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων. Συν τοις άλλοις, τα αυξημένα επίπεδα συμμετοχής των επιχειρηματικών μονάδων στο ελεύθερο διεθνές εμπόριο, καταλήγουν στη φιλελευθεροποίηση αυτού καθώς επίσης και στην προώθηση της περιφερειακής συνεργασίας και ενότητας (Yunus & Craig, 2009).

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε σχετική αναφορά του Υπουργείου Οικονομίας και Ανάπτυξης (2016):

«Το είδος και η έκταση των δημόσιων παρεμβάσεων στο πλαίσιο της εξαγωγικής πολιτικής συναρτώνται με τα μακροοικονομικά μεγέθη μιας χώρας, τον βαθμό απασχόλησης του υφιστάμενου παραγωγικού δυναμικού της, τις αναπτυξιακές της δυνατότητες, τις διεθνείς οικονομικές συνθήκες και τεχνολογικές εξελίξεις, Η δυνατότητα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και την προσαρμοστικότητα της επιχειρηματικότητας στις μεταβολές της ζήτησης σε ένα διεθνοποιημένο περιβάλλον» (Υπουργείο Οικονομίας & Ανάπτυξης, 2016).

Βασικά ζητήματα που τίθενται υπόψιν στο επικρατές πλάνο δράσης για την εντατικοποίηση της εξαγωγικής δραστηριότητας των ελληνικών επιχειρήσεων, τα οποία ανακοινώθηκαν από το Υπουργείο Οικονομίας & Ανάπτυξης (2018β) είναι τα εξής:

- Αύξηση των επιπέδων διαφοροποίησης των προϊόντων που εξάγονται. Αυτό πρόκειται να καταστεί εφικτό με την προστιθέμενη αξία που επιτυγχάνεται μέσω κατοχής καινοτόμου τεχνογνωσίας, καθώς επίσης και μέσω της αξιοποίησης σύγχρονων και προηγμένων τεχνολογικών μέσων.
- Υποστηρικτικές δράσεις υπέρ των εξαγωγικών επιχειρήσεων για την ενίσχυση του εξωστρεφούς χαρακτήρα τους.
- Βελτιστοποίηση των επιχειρηματικών δεξιοτήτων.
- Δράσεις προώθησης, ανάδειξης και ανάπτυξης προϊόντων ανάδειξη των προϊόντων που θεωρείται ότι έχουν υψηλές εξαγωγικές δυνατότητες.
- Υποστήριξη των επιχειρηματικών οντοτήτων για την υπερκέραση των εμποδίων εισόδου τους στις αγορές υποδοχής των εξαγωγών τους.

- Περιορισμός των γραφειοκρατικών διεργασιών, σε συνδυασμό με την αποτελεσματικότερη οργάνωση και τον συντονισμό των δράσεων των υπηρεσιών που καθίστανται υπεύθυνες για ζητήματα εξαγωγικών δράσεων.
- Χτίσιμο ελληνικού εμπορικού σήματος για την επιτυχή προβολή και προώθηση των προϊόντων που παράγονται στην Ελλάδα.
- Αξιοποίηση των δυνατοτήτων της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, μέσω της ολοκλήρωσης ενός ηλεκτρονικού συστήματος, στο οποίο θα διασυνδέονται οι πληροφορίες που προέρχονται από τα τελωνεία με αυτές που προέρχονται από τα πληροφοριακά συστήματα λοιπών φορέων του δημόσιου τομέα.

5.4 Τα Επίπεδα Ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής Οικονομίας

Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται σε σχετική μελέτη που διεξήχθη από την Τράπεζα της Ελλάδος (2013α): *«Η αύξηση της εξωστρέφειας των ελληνικών επιχειρήσεων σχετίζεται πρωτίστως με τη σημαντική μείωση της εγχώριας ζήτησης λόγω της ύφεσης και την ανάγκη εύρεσης νέων αγορών ως τρόπου διαβίωσης των επιχειρήσεων και δευτερευόντως, με τη σταδιακή βελτίωση ορισμένων δεικτών διεθνούς ανταγωνιστικότητας»* (σελ. 130). Όπως είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια στην παρούσα εργασία, η βελτίωση των επιπέδων της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας επήλθε κατόπιν της παρέλευσης του έτους 2010, κυρίως σε όρους κόστους εργασίας και τιμών. Ακόμα και αυτή η βελτίωση, μπορεί να καταστεί βιώσιμη για την εντατικοποίηση του εξωστρεφούς χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας.

Όμως, στην έρευνα που διεξήχθη από τους Pelagidis & Mitsopoulos (2017), τονίστηκε ότι η εσωτερική υποτίμηση του ελληνικού κράτους, δεν κατάφερε να συνεισφέρει όσα αναμένονταν και απαιτούνταν προκειμένου να βελτιωθούν τα επίπεδα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Επιπροσθέτως, συρρικνώθηκε σε σημαντικό βαθμό η φορολογητέα βάση, τη στιγμή κατά την οποία οι δημόσιες δαπάνες σημείωσαν συγκριτικά μικρότερη μείωση. Κλείνοντας, η συγκεκριμένη έρευνα ανέφερε ότι η αύξηση της φορολογίας οδήγησε σε αναπόφευκτη αύξηση των επιπέδων των κοστών παραγωγής. Έτσι, υποδαυλίστηκαν τα

επιχειρηματικά κέρδη στον βωμό των εσωτερικών υποτιμήσεων που προαναφέρθηκαν. Συνεπώς, όλα αυτά οδήγησαν στη συρρίκνωση της εξωστρέφειας της ελληνικής επιχειρηματικότητας (Pelagidis & Mitsopoulos, 2017).

Ένα συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει μία επιπρόσθετη έρευνα, που είναι αυτή που διεξήχθη από τον Tsitouras (2016), αφορά στο ότι ο περιορισμός των επιπέδων της ανταγωνιστικότητας του οικονομικού κλάδου της Ελλάδας, καταλήγει να επηρεάζει αρνητικά τον εξαγωγικό χαρακτήρα των ελληνικών επιχειρηματικών μονάδων. Αυτό, ενισχύεται από τους εξής παράγοντες:

- Την αύξηση των επιπέδων στα οποία κυμαίνεται το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, συγκριτικά με τα αντίστοιχα στα οποία αυτό κυμαίνεται στις αγορές των άλλων κρατών, οι οποίες αποτελούν τους εμπορικούς εταίρους του ελληνικού κράτους.
- Την ανατίμηση της αξίας του ευρώ, ιδίως κατά τη διάρκεια της πρώτης τριετίας κατόπιν της εισαγωγής της Ελλάδας στην ευρωζώνη.
- Τη συμμετοχή του ελληνικού κράτους στην ΟΝΕ, όπως συντελεστής μετατροπής της δραχμής προς το ευρώ δεν ήταν ενθαρρυντικός για την ενίσχυση της εξωστρέφειας των ελληνικών επιχειρήσεων, καθώς της καταστύψε λιγότερο ανταγωνιστικές.
- Το γεγονός ότι ο ελληνικός μεταποιητικός κλάδος πρωταγωνιστούσε στην ελληνική εξαγωγική δραστηριότητα και αφορούσε κυρίως προϊόντα που χαρακτηρίζονταν από χαμηλή τεχνολογία, τα οποία δεν μπορούσαν να καταστούν πάντα αγωνιστικά με τα αντίστοιχα των αναπτυσσόμενων οικονομιών, λόγω του ότι οι αναπτυσσόμενες οικονομίες διέθεταν χαμηλότερα επίπεδα κόστους εργασίας.
- Την αύξηση των επιπέδων των πραγματικών συναλλαγματικών ισοτιμιών.
- Το ξέσπασμα της πρόσφατης οικονομικής κρίσης και ο περιορισμός των επιπέδων ρευστότητας των ελληνικών επιχειρήσεων (Tsitouras, 2016).

Σύμφωνα με στοιχεία που αναφέρονται σε σχετική έκθεση που δημοσιεύθηκε από την Τράπεζα της Ελλάδας (2013^α), το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία έχασε την διεθνή της ανταγωνιστικότητα οφείλεται στα υψηλά επίπεδα επέκτασης αγαθών που δεν καθίσταντο εμπορεύσιμα. Έτσι, η ανακατανομή των πόρων πρόκειται να αποβεί εξαιρετικά επωφελής για την ελληνική οικονομία, τόσο για την αύξηση του βιοτικού επιπέδου όσο και για την αφήσει

των επιπέδων ποιότητας της παραγωγικότητάς της (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014). Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι κλάδοι διακατέχονται από υψηλή αρχική παραγωγικότητα έχουν την τάση εμφάνισης μεγαλύτερης εξαγωγικής δραστηριότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Συμπεράσματα και Προτάσεις

6.1 Συμπεράσματα

Η επιστημονική και ακαδημαϊκή κοινότητα έχει επιδείξει, σε διαχρονική βάση, έντονο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής διεθνοποίησης. Η ενίσχυση του εξωστρεφούς χαρακτήρα των επιχειρηματικών οντοτήτων που δραστηριοποιούνται σε ένα κράτος αποτελούν σημαντικό σκέλος της στρατηγικής που ακολουθεί η κάθε χώρα στο πλαίσιο της εφαρμοζόμενης εξωτερικής της πολιτικής. Παράλληλα, αποτελεί αναπόσπαστο πυλώνα της παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης, με την παρουσία παγκόσμιας διάστασης καθεστώτων, που όλα τα κράτη συμμετέχουν σε αυτά. Επιπροσθέτως, λαμβάνεται υπόψιν ως αναγκαία συνιστώσα για την περαιτέρω ανάπτυξη και έξαρση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης και της ανάδυσης περιφερειακών ενώσεων οικονομικής φύσεως.

Η επιχειρησιακή διεθνοποίηση έχει καταστεί ένα ραγδαία εξελισσόμενο το φαινόμενο που χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα, ακολουθώντας την οικονομική θεωρία και σκέψη. Κατά τη διάρκεια χρονικών περιόδων που χαρακτηρίζονται από έντονο οικονομικό εθνικισμό, κατά τη διάρκεια των οποίων δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη της οικονομικής ισχύος συγκεκριμένων κρατών, κατέληξε να αναπτυχθεί ο προστατευτισμός και ο μερκαντιλισμός, ενώ αυτές οι θεωρίες αντικαταστάθηκαν από ένα σύνολο περισσότερων φιλελεύθερων προτύπων, αναπόσπαστο σκέλος των οποίων είναι και οι θεωρίες του διεθνούς εμπορίου. Στη ραχοκοκαλιά των θεωριών αυτών, την οποία βασίζεται και η πρακτική ανάπτυξη της επιχειρησιακής διεθνοποίησης, δόθηκε έμφαση στα συγκριτικά πλεονεκτήματα των επιμέρους χωρών, στο πλαίσιο της παραγωγής προϊόντων και της προσφοράς υπηρεσιών, καθώς επίσης και στον πρωταγωνιστικό ρόλο που διαδραματίζει η διαθεσιμότητα όλων των αναγκαίων παραγωγικών συντελεστών. Έτσι, σταδιακά, επήλθε μετατόπιση της ανάλυσης στο επιχειρείν και στην παρουσία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, καθώς επίσης και στον κομβικό ρόλο που διαδραματίζεται από την καινοτόμο τεχνογνωσία και την αξιοποίηση προηγμένης τεχνολογίας στην παραγωγική δραστηριότητα. Πρόκειται για στοιχεία που ενισχύουν την

ευρύτερη θεώρηση του εξωστρεφούς χαρακτήρα των δραστηριοποιούμενων επιχειρηματικών μονάδων, ως στρατηγικά μέσα για την επιτυχία τους διεθνοποίηση.

Από την εντατικοποίηση του εξωστρεφούς χαρακτήρα των επιχειρηματικών οντοτήτων απορρέουν πολλαπλές ωφέλειες, στις οποίες εντάσσεται και η οικονομική μεγέθυνση των κρατών. Συν τοις άλλοις, η εξωστρέφεια των επιχειρήσεων οδηγεί σε αύξηση των επιπέδων της οικονομικής τους βιωσιμότητας. Ειδικά μετά την έλευση ισχυρών οικονομικών και χρηματοπιστωτικών κρίσεων, όπως ήταν αυτή που έπληξε το ελληνικό κράτος το 2008, η ένταση του εξωστρεφούς χαρακτήρα των επιχειρήσεων αποτελεί μονόδρομο και απεικονίζει ένα νέο πρότυπο ανάπτυξης για το κράτος, το οποίο έχει αυξημένες πιθανότητες να καταστεί βιώσιμο.

Η ελληνική επιχειρηματικότητα, όπως φάνηκε στην παρούσα ανάλυση, κατακλύζεται από μικρομεσαίες επιχειρήσεις και κυρίως από επιχειρήσεις που χαρακτηρίζονται από μικρό και πολύνεκρο μέγεθος. Οι εν λόγω επιχειρηματικές μονάδες δεν είναι ιδιαίτερα ανταγωνιστικές σε διεθνές επίπεδο και για τον λόγο αυτόν εμφανίζουν χαμηλά επίπεδα εξαγωγικής δραστηριότητας. Επιπροσθέτως, δεν είναι επαρκώς προσαρμοσμένες στις πρόσφατες οικονομικές συνθήκες, ανεξάρτητα από το αν τελικά έχουν καταφέρει να αυξήσουν την εξαγωγική τους δράση σε ποσοστό που φτάνει περίπου τα 25% του συνολικού τζίρου τους.

Κατόπιν τις παρέλευσης της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης, τα διαχρονικά προβλήματα της Δημόσιας διοίκησης βγήκαν στην επιφάνεια. Κατά τη διάρκεια της μεταπολιτευτικής περιόδου, αιώτερος σκοπός των ακολουθούμενων πολιτικών δράσεων ήταν η λεγόμενη «εύκολη και γρήγορη ανάπτυξη». Η στρατηγική αυτή ήταν διαρκώς τροφοδοτούμενη από τα ελλείμματα του εμπορικού ισοζυγίου και της γενικής κυβέρνησης και τα αυξημένα επίπεδα χρέους του ελληνικού κράτους. Παράλληλα, απουσίαζαν σημαντικές δομικές μεταρρυθμίσεις της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, καθώς επίσης και αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα του ελληνικού κράτους. Με την έλευση της οικονομικής κρίσης οι ελληνικές επιχειρηματικές μονάδες επαναπροσανατολίστηκαν προς την ενίσχυση του εξωστρεφούς χαρακτήρα τους, καθώς στόχευσαν στις διεθνείς αγορές.

Μετά την οικονομική κρίση, επομένως, η εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας αυξήθηκε σε σημαντικό βαθμό. Όμως, παρ' όλα αυτά, η επιβεβαιωμένη ανάπτυξη των εξαγωγών της ελληνικής αγοράς πάλι δεν κατάφερε να φτάσει τα επιθυμητά επίπεδα και να ακολουθήσει την αντίστοιχη εξαγωγική δράση άλλων κρατών της ευρωπαϊκής ένωσης, ακόμα και μετά την

οικονομική βοήθεια που δέχθηκε η δημόσια διοίκηση από ευρωπαϊκούς και διεθνείς φορείς. Τα προβλήματα που κράτησαν πίσω την εξαγωγική δράση της ελληνικής οικονομίας ήταν τα χαμηλά επίπεδα ανταγωνιστικότητας των παραγόμενων προϊόντων, η προβληματική κατάσταση που επικρατούσε στο ελληνικό επιχειρείν, η παρουσία διαχρονικών ελλειμμάτων στο εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας, τα χαμηλά ποσοστά δαπανών των ελληνικών επιχειρήσεων υπέρ του κλάδου της έρευνας και ανάπτυξης, καθώς επίσης και το γεγονός ότι ελληνική οικονομία ήταν ανέκαθεν κλειστή και μικρή.

Οι ελληνικές επιχειρηματικές μονάδες, επιπροσθέτως, εμφανίζουν έντονο προσανατολισμό σε αγαθά που δεν είναι εμπορεύσιμα, ενώ παράλληλα η διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας ως προς την παραγωγικότητα δεν συνοδεύεται από την απαιτούμενη δυναμική για την παραγωγή προϊόντων που χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα τεχνολογίας και προσφέρουν προστιθέμενη αξία. Το συγκριτικό πλεονέκτημα της ελληνικής οικονομίας αφορά κυρίως στην περίπτωση μεταποιητικών παραδοσιακών προϊόντων. Επιπροσθέτως, επικρατεί χαμηλή διαφοροποίηση και υψηλός συγκεντρωτισμός στην περίπτωση συγκεκριμένων προϊόντων που επιλέγονται να εξάγονται από την Ελλάδα προς τις υπόλοιπες χώρες. Συν τοις άλλοις, στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης αποδείχτηκε ότι τα επίπεδα εξαγωγών και εισαγωγών της Ελλάδας αποδεικνύουν τον υψηλό βαθμό εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας από εισαγωγές προϊόντων από άλλες χώρες, καθώς επίσης και τα χαμηλά επίπεδα στα οποία η ελληνική οικονομία είναι συνδεδεμένη με την παγκόσμια αλυσίδα αξίας.

Προκειμένου να επέλθει μεγαλύτερη προσέλκυση και αύξηση των άμεσων ξένων επενδύσεων προς την Ελλάδα, η ανάπτυξη της εξαγωγικής δραστηριότητας και η ενίσχυση του εξωστρεφούς της χαρακτήρα αποτελούν δύο βασικές προϋποθέσεις.

Κλείνοντας, επισημαίνεται ότι έρευνες που διεξήχθησαν και είναι επικεντρωμένες στην εξαγωγική δράση των ελληνικών επιχειρηματικών οντοτήτων, οδηγούνται σε απόλυτη συμφωνία και ευθυγράμμιση αναφορικά με τα υφιστάμενα εμπόδια που πρέπει να ξεπεραστούν προκειμένου να ενισχυθεί ο εξωστρεφής χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας. Πρόκειται για εμπόδια που συντίθενται από τον έντονα γραφειοκρατικό χαρακτήρα της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, κυρίως σε ζητήματα ίδρυσης νέων επιχειρήσεων, στην αστάθεια του υφιστάμενου κανονιστικού πλαισίου και στο γεγονός ότι η ισχύουσα νομοθεσία είναι απαρχαιωμένη και μη επικαιροποιημένη. Επιπροσθέτως, εμπόδια για την ενίσχυση του εξωστρεφούς χαρακτήρα της Ελλάδας είναι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές και το γεγονός ότι οι δημόσιες υπηρεσίες δεν

λειτουργούν στα επιθυμητά επίπεδα ευρυθμίας και αποτελεσματικότητας. Τα αυξημένα επίπεδα αδιαφάνειας και διαφθοράς που χαρακτηρίζουν την ελληνική δημόσια διοίκηση αποτελούν επιπρόσθετα προβλήματα, που παρεμποδίζουν την ανάπτυξη του εξωστρεφούς χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας. Στο ίδιο αποτέλεσμα οδηγεί και η απουσία καινοτομιών, καθώς επίσης και η αστάθεια που επικρατεί στο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον της Ελλάδας. Τέλος, η δυσκολία με την οποία οι επιχειρήσεις μπορούν να λάβουν χρηματοδοτική ενίσχυση για την υποστήριξη της εξαγωγικής τους δράσης και για την επιτυχή προβολή και προώθηση τόσο στις χώρες του εξωτερικού, δυσχεραίνει σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό την περιορισμένη εξαγωγική δράση της Ελλάδας.

6.2 Προτάσεις

Κατόπιν της ολοκλήρωσης της παρούσας διπλωματικής εργασίας, προτείνονται ορισμένα ζητήματα που θεωρούνται από πλευράς μας άξια να διερευνηθούν περαιτέρω. Δεδομένων των εμποδίων που προέκυψαν για την ενίσχυση του εξωστρεφούς χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας και τα οποία επισημάνθηκαν ανωτέρω, προτείνεται η πραγματοποίηση ποσοτικής έρευνας, μέσω ερωτηματολογίου, ή ποιοτικής έρευνας μέσω συνεντεύξεων, που θα απευθύνεται σε εργαζόμενους στις δημόσιες υπηρεσίες της Ελλάδας, προκειμένου να καταγραφεί η δική τους άποψη σχετικά με τα επίπεδα στα οποία ο ελληνικός δημόσιος τομέας έχει καταφέρει να εκσυγχρονιστεί και να ευθυγραμμιστεί με καλές πρακτικές που ακολουθούνται στον δημόσιο τομέα άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Έτσι, θα εντοπιστούν τα εναπομείναντα κενά που πρέπει να καλυφθούν προκειμένου να επέλθει περαιτέρω βελτίωση και εκσυγχρονισμός της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, ώστε να φτάσει ένα βήμα πλησιέστερα στα επίπεδα που βρίσκονται άλλα ευρωπαϊκά κράτη που έχω καταφέρει να αναπτύξουν επαρκή εξαγωγική δραστηριότητα.

Μία επιπρόσθετη έρευνα που προτείνεται, αφορά την άντληση των απόψεων και των στάσεων ιδιοκτητών μικρομεσαίων επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα και δεν έχουν καταφέρει να αποκτήσουν ακόμα εξαγωγική δραστηριότητα. Σκοπός της μελέτης αυτής προτείνεται να είναι ο εντοπισμός των εμποδίων που οι συγκεκριμένοι άνθρωποι

αντιμετωπίζουν στην αύξηση της εξωστρέφειας των επιχειρήσεών τους και σε προτάσεις που οι ίδιοι καταλήγουν να δώσουν προς τους δημόσιους φορείς, ώστε να τους παρασχεθεί όλη απαιτούμενη βοήθεια που χρειάζονται για την αύξηση των εξαγωγών τους και την επιτυχία τους είσοδο στις διεθνείς αγορές.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Το αφήγημα της εξωστρέφειας στην κλίση του προκρούστη

Ο καθοριστικός ρόλος του ενεργειακού κόστους και της ενεργειακής εξάρτησης στη ρεαλιστικότητα του αφηγήματος της εξωστρέφειας

Η στρατηγική επιδίωξη της μεταστροφής του ελληνικού παραγωγικού μοντέλου προς την εξωστρέφεια, τα διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα, υψηλής προστιθέμενης αξίας αποτελεί έργο πολυεπίπεδο και -όπως διαφάνηκε στα προηγούμενα κεφάλαια ιδιαίτερα απαιτητικό. Πέρα από τη λογική της εσωτερικής υποτίμησης οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν από τις τελευταίες κυβερνήσεις υπάκουαν στη λογική της απελευθέρωσης κλάδων στην αγορά στο όνομα της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και τόνωσης του επιχειρηματικού κλίματος.

Το παρόν κεφάλαιο φιλοδοξεί να λειτουργήσει σαν υπόμνηση αντικειμενικών και υποκειμενικών δυσκολιών. Το μοντέλο των εξαγωγών καλείται να δοκμασθεί υπό τη παράλληλη λειτουργία ενός τριπτύχου παραγόντων: ανταγωνισμοί με τη μορφή ανοικτής πολεμικής σύρραξης, παρατεταμένης κρίσης λόγω πανδημίας και επαπειλούμενης ενεργειακής ένδειας.

Συνιστά επομένως απαραίτητη προσθήκη, από τη πλευρά του γράφοντος, ώστε να γειωθεί η σχετική συζήτηση με το χρονικό και τοπικό της πλαίσιο μακριά ίσως από θεωρητικούς διακηρυχτικούς στόχους και στοχεύσεις. Ενδεικτική των τεκτονικών αλλαγών που διαφαίνονται, είναι η σχετικά αναφορά του ΔΝΤ. Στο κείμενο του για την παγκόσμια οικονομία έπειτα από την εαρινή σύνοδο του, αναφέρει τον κίνδυνο ‘‘μονιμότερων διαιρέσεων σε γεωπολιτικά μπλόκ, με διακριτά τεχνολογικά πρότυπα, ανταγωνιστικά διασυνοριακά συστήματα πληρωμών και διαφορετικά αποθεματικά νομίσματα’’. Χαρακτηριστικές και οι αναθεωρημένες προς τα κάτω εκτιμήσεις σε βασικούς δείκτες της οικονομικής δραστηριότητας που δημοσιεύονται από διεθνείς και εθνικούς οργανισμούς.

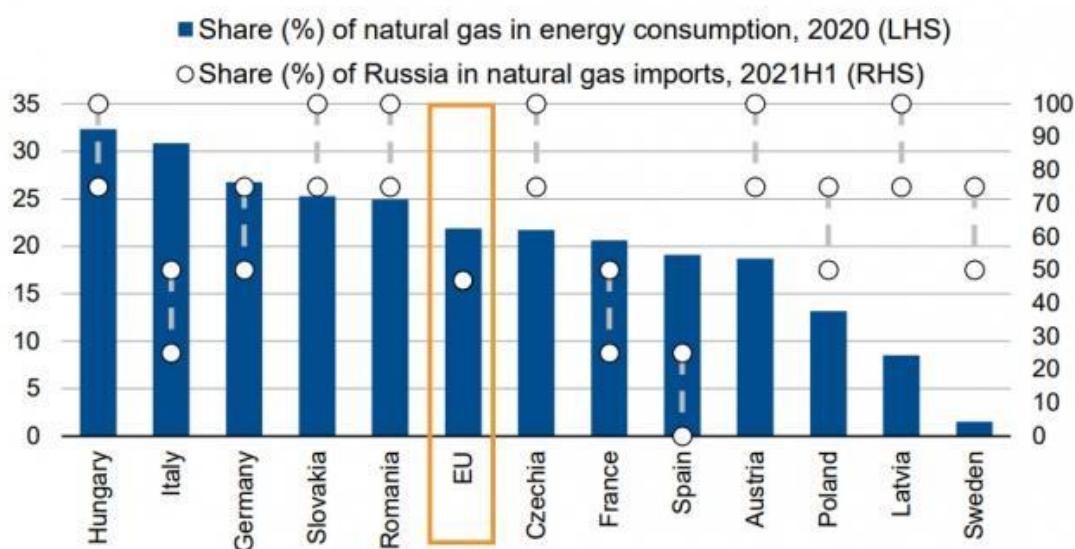
Η διάρθρωση του κεφαλαίου εκκινεί από μια σύντομη έκθεση του ισχύοντος ενεργειακού μείγματος, συγκριτικά με αντίστοιχα μεγέθη, κοινοτικά και μη. Στη συνέχεια επιχειρείται μια σύνοψη των στρατηγικών και των πλαισίων, εντός των οποίων λαμβάνει χώρα η ενεργειακή πράσινη μετάβαση με έμφαση στην απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας και την ίδια την πράσινη μετάβαση ως έννοια και κυρίαρχη πολιτική επιλογή. Καταληκτικά, παρουσιάζονται

ενστάσεις και συμπεράσματα- ενδεικτικά του δημόσιου διαλόγου που αναπτύσσεται ως προς το ζήτημα και θα απασχολήσει στο εγγύς και απώτερο μέλλον, στο σύνολο της, την παγκόσμια και την ελληνική οικονομία.

A.Η ενέργεια ως ρυθμιστικός παράγοντας των οικονομικών κύκλων-Ενεργειακό μείγμα και ενεργειακή εξάρτηση E.E και Ελλάδας.

Το ενεργειακό ζήτημα συγκαταλέγεται στα πλέον καίρια ζητήματα του σύγχρονου κόσμου. Η ραγδαία αύξηση της κατανάλωσης και η τεχνολογική πρόοδος έχουν πολλαπλασιάσει τις ενεργειακές ανάγκες και μοιραία έχουν οδηγήσει στην αύξηση της ζήτησης ενεργειακών πηγών όπως το πετρέλαιο και οι γαιάνθρακες. Από την άλλη πλευρά η χρήση των τελευταίων κατακρίνεται ως ρυπογόνος και διακηρύσσεται η μετάβαση προς μια οικονομία μηδενικού ενεργειακού απουπόματος, με καύσιμο μετάβασης το φυσικό αέριο. Η τελευταία αυτή επιλογή προσκρούει στην εξάρτηση πολλών χωρών, ιδιαίτερα της E.E από πηγές-εισροές τρίτων χωρών, αυξάνοντας κατακόρυφα το ενεργειακό κόστος, γεγονός που πυροδοτείται και από τις πρόσφατες γεωπολιτικές εντάσεις.

Figure 1: Reliance on gas, Russia energy exports differs widely across the EU

Source: Eurostat, Scope Ratings GmbH. Interval information is provided by Eurostat to avoid revealing confidential figures. The redistribution of imports among the Member States after import into the EU is not considered.

Ο παραπάνω πίνακας αναδεικνύει το ζήτημα της εξάρτησης αλλά και το γεγονός της ανισόμετρης ενεργειακής αλλά και γενικότερης ανάπτυξης, διεθνώς αλλά και εντός των ίδιων των κρατών-μελών της οικονομικής και νομισματικής ένωσης.

Όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς ανατρέχοντας και στον ημερήσιο τύπο, η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις χώρες εκείνες που εμφαρίζουν υψηλά ποσοστά ενεργειακής εξάρτησης. Ενδεικτικά, το 2020, πριν την εκδήλωση του πολέμου στην Ουκρανία, εμφάνιζε εξάρτηση 81,4% έναντι του 57,5% του αντίστοιχου κοινοτικού μέσου όρου. Μεγάλη συμμετοχή στο ενεργειακό μείγμα εμφανίζει, με στοιχεία του ίδιου έτους, το πετρέλαιο (50,7%) αλλά σημαντική είναι και η συμμετοχή των ορυκτών στερεών καυσίμων, του άνθρακα και του λιγνίτη (στοιχεία Eurostat).

Το φυσικό αέριο συμμετέχει αυξητικά, με ένα σημαντικό μέρος αυτού ωστόσο να εισάγεται από την Ρωσία, την ίδια ώρα που ανακοινώνται κυρώσεις και παύση εισαγωγών από τα ευρωπαϊκά αρμόδια όργανα και δρομολογείται η μεταστροφή στο υγροποιημένο φυσικό αέριο. (τύπου LNG FSRU).

B.Η πράσινη μετάβαση ως διακηρυγμένος στόχος.

Όπως αναφέρθηκε, η μετάβαση σε ένα ενεργειακό πρότυπο, καθαρό, βασιζόμενο αποκλειστικά στις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, αποτελεί τον μεγάλο στόχο που διατρέχει όλες τις σχετικές ευρωπαϊκές πολιτικές και συμφωνίες των τελευταίων ετών. Αλλά και ο Ο.Η.Ε στους 17 στόχους για την βιώσιμη ανάπτυξη συγκαταλέγει την σταδιακή εγκατάλειψη των παραδοσιακών ενεργειακών πηγών, σε ένα σύνολο στόχων, όπως η άμβλυση των ανισοτήτων, η αντιμετώπιση της επισιτιστικής ανασφάλειας, η ισότητα των φύλων κλπ.

Στο πρόγραμμα της, "Fit for 55", στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας η Ευρωπαϊκή Ένωση έθεσε σαφές χρονοδιάγραμμα και καταληκτική ημερομηνία εγκατάλειψης των ρυπογόνων μορφών ενέργειας (το 2050) ενώ έθεσε ενδιάμεσους στόχους-σταθμούς μείωσης κατά οριμένα ποσά των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα. Σε επίπεδο νομοθετικών και πολιτικών αποφάσεων ενισχύθηκε το σύστημα διεύθυνσης των εκπομπών μέσω του χρηματιστηρίου δικαιωμάτων ρύπων ενώ αποφασίστηκε η αύξηση του μεριδίου των ΑΠΕ στο ενεργειακό μίγμα μέχρι το 2030. (πηγή: consilium.europa.eu). Ενδεικτική και των παραπάνω στοχεύσεων είναι και η διοχέτευση μεγάλου μέρους των κονδυλίων του Ταμείου Ανάκαμψης προς επενδύσεις σε υποδομές και δίκτυα ανάπτυξης πράσινων μορφών ενέργειας.

Αξίζει πάντως να σημειωθεί πως ποικίλει ο τρόπος και ο ρυθμός αφομοίωσης και συμμόρφωσης των κρατών μελών με τους παραπάνω στόχους, με τα κράτη να διαφοροποιούνται ως προς τον χρονικό ορίζοντα τέλεσης των προαναφερθέντων μέτρων, με βάση τις δικές τους εθνικές και οικονομικές στοχεύσεις, επιδιώξεις, εξαρτήσεις.

Σημαντική εξέλιξη αναμφισβήτητα συνιστά η λειτουργία του μοντέλου στόχου (Target Model) που έχει θέσει η Ε.Ε. Θεσπίστηκε νομοθετικά στη χώρα μας από το 2019 και αναφέρεται στην συμμετοχή του ελληνικού δικτύου ηλεκτρικής ενέργειας στην ευρωπαϊκή χονδρεμπορική αγορά. Η παρέμβαση αυτή προβλέπει την ενοποίηση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας ως προϊόν που θα τιμολογείται και προσφέρεται περνώντας μέσα από τρεις υποαγορές: την αγορά επόμενης ημέρας, την ενδοημερήσια αγορά και τέλος της αγορά εξισορρόπησης.

Συμπεράσματα και προβληματισμοί

Οι εξελίξεις αυτές κρίνονται πλέον υπό το πρίσμα των διεθνών εξελίξεων και ανακατατάξεων αλλά κυρίως από τα, δεδομένα, πολύ σημαντικά εκχεόμενα αποτελέσματα που φέρουν στο σύνολο της οικονομίας, σε βασικά μακροοικονομικά (ΑΕΠ, εμπορικό ισοζύγιο, απασχόληση) αλλά και μικροοικονομικά μεγέθη (πραγματικό εισόδημα, ενεργειακό κόστος και οικογενειακός προϋπολογισμός, ενεργειακή φτώχεια).

Οι προβλέψεις για παγίωση του ενεργειακού κόστους σε υψηλά επίπεδα δυσχεραίνει, όπως είναι λογικό, τις προσπάθειες επιστροφής σε ρυθμούς κερδοφορίας των επιχειρήσεων. Το ίδιο συμβαίνει και με τους στόχους δημοσιονομικής ισορροπίας των κρατών, με έμφαση εκείνων που συνεχίζουν να εμφανίζουν πολύ υψηλά ποσοστά χρέους ως προς το ΑΕΠ τους. Παράλληλα, η ενεργειακή εξάρτηση σε συνδυασμό με τους ανταγωνισμούς σε όλη την εφοδιαστική αλυσίδα των καυσίμων αλλά και το νέο καθεστώς στη παραγωγή και την εμφάνιση της ηλεκτρικής ενέργειας ως προϊόν στον τελικό καταναλωτή, γεννούν σοβαρά ερωτήματα για τη δυνατότητα κάλυψης των ενεργειακών αναγκών της κοινωνίας, στο βαθμό που επιτάσσουν οι συγχρονες ανάγκες και η ανάπτυξη των αντίστοιχων τεχνολογιών.

Αναφορικά με τον δημόσιο διάλογο και κυρίως το πλαίσιο της παρούσας εργασίας, δηλαδή την εξαγωγική δραστηριότητα και τις συνισταμένες της, προτείνονται τα εξής:

1. Αξιοποίηση όλων των ενεργειακών πηγών και συνετή επιλογή ενεργειακού μείγματος. Η συνδυαστική αξιοποίηση νέων, όπως η γαιοθερμική, η υδροηλεκτρική, οι ΑΠΕ και η λελογισμένη χρήση των παραδοσιακών μορφών, πρέπει να γίνει με έμφαση στο σεβασμό της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και απώτερο σκοπό την αποφυγή της ενεργειακής φτώχειας ως αποτέλεσμα της ακρίβειας και του πληθωρισμού παραγωγής.
2. Ως προς το επίπεδο των τιμών στην αγορά της ηλεκτρικής ενέργειας, τόσο στη χονδρική όσο και στη λιανική, αυτή καθορίζεται κατά κύριο λόγο από το κόστος παραγωγής όσο και από την λειτουργία της αγοράς. Ως προς το κόστος παραγωγής προκρίνεται η σχεδιασμένη αξιοποίηση των ΑΠΕ με παραδοσιακές μορφές παραγωγής όπως ο λιγνίτης για τη σταδιακή και χωρίς κοινωνικό κόστος, μετάβαση. Ως προς τη λειτουργία της αγοράς προτείνεται η ενίσχυση του ρόλου των αρμόδιων ρυθμιστικών και εποπτικών αρχών, τόσο προληπτικά όσο και κατόπιν φαινομένων αθέτησης νομοθετικού και ρυθμιστικού πλαισίου. Φορείς όπως η ΡΑΕ, Ο Δεδηε και σαφώς η Επιτροπή Ανταγωνισμού προτείνεται να αναλάβουν ακόμα πιο ενεργό ρόλο στη δημοσιοποίηση στοιχείων, επιβολή προστίμων και γνωμοδοτικών παρεμβάσεων.
3. Πιο ενεργός δημόσιος έλεγχος στο τομέα της ενέργειας και της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Η υπαγωγή της Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού σε ιδιωτικό ιδιοκτησιακό καθεστώς αλλά και η λειτουργία των χρηματιστηρίων αγοραπωλησίας δικαιωμάτων ρύπων και διακανονισμού των μονάδων ηλεκτρικής ενέργειας εγείρει σοβαρές ανησυχίες ως προς τη διαφανή λειτουργία αλλά και τη δυνατότητα χάραξης ενιαίας πολιτικής.

Καταληκτικά, η διόρθωση του ζητήματος της ενεργειακής εξάρτησης προβάλλει ως αναγκαία προϋπόθεση για την κατάκτηση και του στόχου της εξωστρέφειας. Οποιαδήποτε συζήτηση εξετάζει το ζήτημα της εξωστρέφειας αγνοώντας το ενεργειακό ζήτημα συνιστά μια αμιγώς θεωρητική προσέγγιση και για αυτό το λόγο, ημιτελής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλιβιζάτος, Ν. (2013). Ποια δημοκρατία για την Ελλάδα μετά την κρίση. Αθήνα: Πόλις.
- Βαρσακέλης, Ν. Χ. (2011). Η οικονομική πολιτική των μεταπολεμικών κυβερνήσεων. Στο: Α. Μανιτάκης (Επιμ.) Η δημοκρατία μεταξύ ουτοπίας και πραγματικότητας. Αθήνα Σαββάλας.
- Γεωργακόπουλος, Ν. (2007). Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία. Αθήνα: Εκδόσεις Μπένος.
- Γεωργαράκης, Ν. (1994). Κόμματα και κομματική δημοκρατία. Προϋποθέσεις, ενσωμάτωσης και νομιμοποίησης στη μεταδιδακτορική Ελλάδα. Στο: Ν. Δεμερτζής (Επιμ.) Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Γιαννίτης, Τ. (2013). Η Ελλάδα στην κρίση. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.
- ΕΛΣΤΑΤ. (2018). Στατιστικό Μητρώο Επιχειρήσεων. Διαθέσιμο στο: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SBR01/> (29/10/2021)
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Αντιπροσωπεία στην Ελλάδα. (2012). Οδηγός εξαγωγών για μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Διαθέσιμο στο: <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/a393c57b-67f3-4100-8f3c-f385b64b9018/language-el/format-PDF/source-99727821> (3/10/2021)
- Κατσίκας, Δ. (2014). Έκθεση για το κοινωνικό προφίλ της Ελλάδας σε σχέση με τη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανισότητα πριν και μετά από την εκδήλωση της κρίσης. Διαθέσιμο στο: http://crisisobs.gr/wp-content/uploads/2015/01/Εκθεση-Κοινωνικού-Προφίλ_Συνέδριο-14-12.docx.pdf (29/10/2021)
- Κωνσταντακοπούλου, Ι. (2015). Ανάλυση του Ελληνικού Εξωτερικού Εμπορίου. Κλαδική ανάλυση, συγκριτικά πλεονεκτήματα, εξαγωγές και οικονομική ανάπτυξη, 2000 – 2014. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/338388050_ANALYSE_TOU_ELLENIKOU

[EXOTERIKOU EMPORIOU Kladike analyse synkritika pleonektemata exagoges kai oikonomike anaptyxe 2000-2014](#) (3/10/2021)

- Μανιτάκης, Α. (2012). Το άδοξο τέλος της μεταπολίτευσης και η ανάδυση μιας νέας μεταπολιτευτικής περιόδου, την εποχή της ευρωπαϊκής ενοποίησης σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης. Στο: Ξ. Κοντιάδης (Επιμ.) Δημοκρατία, Σύνταγμα, Ευρώπη στην εποχή της κρίσης. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.
- Μαντζούφας, Π. (2012). Ο λόγος περί διαφθοράς και η ποινική ευθύνη των υπουργών. Στο: Ξ. Κοντιάδης (Επιμ.) Δημοκρατία, Σύνταγμα, Ευρώπη στην εποχή της κρίσης. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.
- Μαρούλης, Δ. (1992). Προβλήματα και προοπτικές των ελληνικών εξαγωγών: Προϋποθέσεις ανάπτυξης τους στην ενοποιημένη ευρωπαϊκή αγορά. Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
- Μπιτζένης, Α. (2009). Παγκοσμιοποίηση, Πολυεθνικές Επενδύσεις & Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση στο Νέο Παγκόσμιο Οικονομικό Σύστημα. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλης.
- Μπιτζένης, Α. (2014). Διεθνής Επιχειρηματικότητα & Επενδύσεις. Σύγχρονο Ελληνικό Επιχειρηματικό Περιβάλλον. Εκδόσεις Σταμούλης.
- Μυλώνη, Β. & Γεωργόπουλος, Α. (2015). Διεθνοποίηση και Διεθνικές Επιχειρήσεις. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Παπαθεοδώρου, Χ. & Βλάσης, Μ. (2013). Ανισότητα, φτώχεια και οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την ΕΕ. Διαθέσιμο στο: <https://ineobservatory.gr/wp-content/uploads/2015/07/REPORT-9.pdf> (3/11/2021)
- Πελαγίδης, Θ. (2015). Ανάλυση της ελληνικής οικονομίας. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- ΣΕΒ. (2018^α). Ο σφυγμός του επιχειρείν. Διαθέσιμο στο: https://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/51538/Weekly_04_10_2018.pdf (23/11/2021)
- ΣΕΒ.(2018^β). Τομέας Εξωστρέφειας. Διαθέσιμο στο: <http://www.sev.org.gr> (20/11/2021)

- ΣΕΒ. (2018γ). Οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Μέρος Α: Συμβολή στην οικονομία, εξελίξεις και προκλήσεις. Διαθέσιμο στο:
https://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/50669/SMEs_partA_summary.pdf
(20/11/2021)
- ΣΕΒ. (2018δ). Χαρακτηριστικά, Στόχοι και Ανάγκες των Επιχειρήσεων στο Εξαγωγικό Εμπόριο. Διαθέσιμο στο: <https://docplayer.gr/108881625-Haraktiristika-stohoi-kai-anagkes-ton-epiheiriseon-sto-exagogiko-emporio.html> (23/11/2021)
- Σωτηρόπουλος, Δ. Π. (2013). Η μετάβαση στη δημοκρατία το 1974: Σχετικοποιώντας μια τομή. Στο: Α. Πασσάς (Επιμ.) Οι θεσμοί στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Σωτηρόπουλος, Δ. Π. (2013). Πολιτική, κράτος , κοινωνία: Τομές και συνέχειες από την προδικτατορική στη μεταπολιτευτική Ελλάδα. Στο: Α. Πασσάς (Επιμ.) Οι θεσμοί στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Τράπεζα της Ελλάδος. (2013^α). Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2012. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος
- Τράπεζα της Ελλάδος. (2013β). Το χρονικό της μεγάλης κρίσης. Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008 – 2013. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος,
- Τράπεζα της Ελλάδος. (2014). Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2013. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδας.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2018). Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2017. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Τσακανίκας, Α., Σταυράκη, Σ. & Βαλαβανιώτη, Ε. (2018). Ετήσια Έκθεση Επιχειρηματικότητας 2017-2018. Διαθέσιμο στο: http://iobe.gr/research_b.asp
(2/11/2021)
- Τσακλόγλου, Π. (2016). Ένα νέο Αναπτυξιακό Πρότυπο για την Ελληνική Οικονομία και η Μετάβαση σε αυτό. Αθήνα: Εκδόσεις ΔιαΝΕΟσις.

- Τσαρδανίδης, Χ. (2008). Οικονομική Διπλωματία. Στο: Δ. Τριανταφύλλου, Κ. Υφαντής & Ε. Χατζηβασιλείου (Επιμ.) Διεθνείς Σχέσεις, σύγχρονη θεματολογία και προσεγγίσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Τσούνης, Ν. (2015). Θεωρία διεθνούς εμπορίου. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Υπουργείο Οικονομίας & Ανάπτυξης. (2016). Εξωστρέφεια - Σχέδιο δράσης για την προώθηση των εξαγωγών. Διαθέσιμο στο: <http://www.mindev.gov.gr/exostrefeia/> (10/10/2021)
- Υπουργείο Οικονομίας & Ανάπτυξης. (2018^α). Αναγνωριστική μελέτη ως προς τις υφιστάμενες διαδικτυακές υποδομές πληροφόρησης. Διαθέσιμο στο: <http://www.mindev.gov.gr/exostrefeia/> (10/10/2021)
- Υπουργείο Οικονομίας & Ανάπτυξης. (2018^β). Ελλάδα μια στρατηγική ανάπτυξης για το μέλλον. Διαθέσιμο στο: <http://www.mindev.gov.gr/ελλάδα-μια-στρατηγική-ανάπτυξης-για-τ/> (10/10/2021)
- Φίλιππας, Ν. (2018). Παράγοντες που επηρεάζουν τις άμεσες ξένες επενδύσεις: Ελλάδα και χώρες του OECD. Διαθέσιμο στο: www.tsomokos.gr/sites/tsomokos.gr/files/fillipas.pptx (13/11/2021)
- Aspridis, G. M. (2013). Economic Crisis and the Extroversion of the Enterprises: An Empirical Approach. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(9), 696-705.
- Böwer, U., Michou, V. & Ungerer, C. (2014). The puzzle of the missing Greek exports. European Commission. *Economic Papers* 518, 1-9.
- Claessens S., & Kose M. A. (2013). Financial Crises: Explanations, Types and Implications, International Monetary Fund Working Paper, WP/13/28. Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1328.pdf> (18/11/2021)
- Cencini A. & Rossi S. (2015). *Economic and Financial Crises, a new Macroeconomic Analysis*. UK: Palgrave Macmillan.
- Cohn, T. H. (2012). *Global Political Economy*. London: Boston Pearson.

- De la Maisonneuve, C. (2016). How to boost export performance in Greece. OECD Economics Departments Working Papers, Issue 1299.
- European Commission. (2018). Commission implementing decision of 11.7.2018 on the activation of enhanced surveillance for Greece. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/2_en_act_part1_v7_adopted.pdf (10/11/2021)
- Feenstra, R. C. & Taylor, A. M. (2012). International Economics. New York: New York Worth Publishers.
- Krugman, P. R., Ostfeld, M. & Melitz, M. J. (2018). International Trade Theory and Policy. UK: Global Edition Pearson.
- Liargovas, P. G. & Skandalis, K. G. (2008^α). Motives and marketing strategies of Greek companies exporting to South East European markets. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 2, 227-244.
- Liargovas, P. G. & Skandalis, K. S. (2008^β). Motivations and barriers of export performance: Greek exports to the Balkans. *Journal of Southern Europe and the Balkans Online*, 10(3).
- Pelagidis, T. & Mitsopoulos, M. (2017). Who's to Blame for Greece. How Austerity and Populism are Destroying a Country with High Potential. UK: Palgrave Macmillan.
- Racickas E., & Vasiliauskaite A. (2012). Classification of financial crisis and their occurrence frequency in global financial markets. *Social Research*, 4 (29), 32-34.
- Ramaseshan, B. & Geoffrey, S. (1996). Combined effects on incentives and barriers on firms' export decisions. *International Business Review*, 5(1), 53-65.
- Stenrad, D., Hoefflerer, M. & Haber, G. (2013). Die Internationalisierungsentscheidung. In: *Grundlagen Export und Internationalisierung*. Germany: Wiesbaden Springer Fachmedien.
- Tsitouras, A. (2016). What can Trigger the Resumption of Economic Growth in a Small Open Economy like Greece: Exports or Inward FDI? *International Economic Journal*, 30(4), 504-526.

- Yunus, A. & Craig, J. C. (2009). Incentives to export for Australian export market ventures. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 16(3), 418-431.
- Zafar, A (2006). Firm internationalisation and export incentives from a Middle Eastern perspective. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 13(4), 660-669.
- Zarotiadis, G. & Ozouni, E. (2016). Extroversion Within a New Economic Paradigm. In: P. Petrakis (Eds.) *A New Growth Model for the Greek Economy* (pp. 141-153). New York: Palgrave Macmillan.